

รายงานการวิจัย

ความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมข้ามพรมแดน:
กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า

Cross Border Socio - Cultural Relations:
A Case Study of Tai People in Thai- Burmese Border

นางสาววาสนา ละอองปลิว

งานวิจัยนี้ได้รับการอุดหนุนการวิจัย
จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ 2549

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ ที่ทำงานในพื้นที่การเกษตรและทำงานตามบ้านเรือนกับผู้คนในพื้นที่เชียงใหม่ เชียงราย และการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติ โดยใช้แนวคิดอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา การศึกษาพบว่า ถึงแม้ว่า คนในพื้นที่ตระหนักถึงความสำคัญของแรงงานข้ามชาติในภาคการผลิตในพื้นที่ แต่แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ทั้งสองกลุ่มก็ถูกจัดวางอยู่ในสถานะของการเป็น "คนอื่น" อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างกันบางประการ ในหมู่แรงงานระหว่างแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดให้ และแรงงานกลุ่มที่แยกออกมาพักต่างหาก

1. แรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดให้ มักเป็นผู้ซึ่งขาดเครือข่ายของญาติพี่น้องในเมืองไทยให้ความช่วยเหลือ จึงต้องพึ่งพิงนายจ้างอย่างมากและอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถต่อรองกับนายจ้างได้มากนัก แรงงานกลุ่มนี้จะเผชิญกับเงื่อนไขการทำงานที่บีบคั้นค่อนข้างมาก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกค่อนข้างน้อย

2. แรงงานกลุ่มที่แยกออกมาพักต่างหาก พบว่าเป็นกลุ่มแรงงานที่สามารถเข้าถึงเครือข่ายความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องในเมืองไทยได้ดีกว่าแรงงานกลุ่มแรก เป็นแรงงานที่พึ่งพิงนายจ้างน้อยกว่าแรงงานกลุ่มแรก จึงมีอำนาจในการต่อรองกับนายจ้างได้มากกว่า และเป็นกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกมากกว่า และใช้ชีวิตประจำวันในพื้นที่เดียวกับคนท้องถิ่นมากกว่าแรงงานกลุ่มแรก

ในสถานการณ์ของการเป็นแรงงานพลัดถิ่นนั้น แรงงานชาวไทยใหญ่ได้ทำการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมให้กับตนเองในผ่าน การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมกับบ้านเกิด การนำเสนอตัวตนในฐานะ "คนไทย" ผ่านการเป็นพุทธศาสนิกชนและความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การพยายามตั้งรกรากในเมืองไทย การนิยามคุณค่าของงานที่ทำในฐานะงานที่มีคุณค่า การสร้างตัวตนในฐานะคนทันสมัย ในฐานะแรงงานที่มีศักยภาพในการบริโภค ทั้งนี้ ในการต่อรองของแรงงานชาวไทยใหญ่นำไปสู่การปรากฏตัวของอัตลักษณ์ที่หลากหลาย ซึ่งถูกผลิตซ้ำและสร้างขึ้นใหม่ จากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสถานการณ์ปัจจุบันที่แรงงานเผชิญ

Abstract

This research focuses on social interactions and negotiations for socio-cultural space construction of Tai migrant labors who working in agricultural fields and households in Chiang Saen district, Chiang Rai Province. An Identity of displaced people is used as a conceptual framework to understand the process of negotiation amidst marginalized situation that Tai migrants have been encountered.

The study reveals that although local Thai realize to the importance of Tai migrant labors to Thai economy, both agricultural and household migrant labors have been placed as "the Others". However, some differences can be observed between Tai migrants who stay with their employers and those with their relatives outside their working places.

The migrant labors who stay with their employers have limited social networks and social interactions with their relatives and local people in Thailand. Since their life's security highly depends on their employers, they are barely able to negotiate in any aspects with their employers and always face restricted working conditions.

On the other hand, migrant labors who stay outside their working places are able to access to social networks and some assistance from their relatives and local people. The level of dependency to their employers is lower than the other Tai labor groups. These labors can negotiate some aspects with their employers and do not face the critical situations like those who stay with their employers. These labors also have more condensed social interactions with local people than the first group.

In the current situations, Tai migrant labors have been advancing their negotiation in various forms for socio-cultural space construction. They maintain social relations with their remote homeland in Shan state, Burma by sending money and going back to their home. In Chiang Saen, they represent their "Thainess" via their Buddhist practices and their faithfulness to the King of Thailand. Some Tai migrant labors are attempting to construct a sense of home in the settled place they live in. Moreover, they also define their new identities: as an invaluable labor to Thai economy, as a "modernized labor" and as a labor who has capacities for consuming modern goods. The negotiation of Tai migrant labors bring to an emergence of various identities that are reproduced and constructed dynamically under their historical contexts and on-going situations they have encountered.

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

สถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองภายในที่สืบเนื่องนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง และปัญหาความอดอยากแร้นแค้นทางเศรษฐกิจในรัฐฉาน พม่า ได้ส่งผลให้เกิดการอพยพของ ชาวไทใหญ่จากรัฐฉานกว่า 100,000 คน สู่มืองไทยในฐานะแรงงานพลัดถิ่นราคาถูก (Sai Myo Win 1998) แรงงานพลัดถิ่นเหล่านี้ทำงานอยู่ในกิจการต่าง ๆ อาทิ การเกษตร ประมง งานก่อสร้าง แรงงานในธุรกิจบริการ งานบ้าน เป็นต้น แรงงานพลัดถิ่นเหล่านี้สอดคล้องกับ พัฒนาการทางเศรษฐกิจของไทย โดยเฉพาะในภาคการผลิตที่ไม่สามารถจ้างแรงงานชาวไทยได้ เนื่องจากเป็นงานที่มีความเสี่ยงสูง หรือหากจ้างแรงงานชาวไทยต้องจ่ายค่าจ้างในอัตราที่สูงกว่า แรงงานพลัดถิ่น ผู้ประกอบการจำนวนมากจึงหันไปจ้างแรงงานที่อพยพจากเพื่อนบ้านแทน ในปี พ.ศ. 2540 มีการประมาณการว่ามีแรงงานอพยพทั่วประเทศประมาณ 970,903 คน ในจำนวนนี้เป็นแรงงานจากพม่าถึง 775,000 คน (กฤตยาและฟิลิป 2543 : 15) ซึ่งมีการประเมินว่าการจ้าง แรงงานอพยพแทนแรงงานชาวไทยสามารถทำให้นายจ้างประหยัดเงินได้มากถึง 12,940 ล้านบาท ต่อปี ซึ่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวของผู้ประกอบการเพื่อให้รัฐอนุญาตให้มีการจ้างแรงงานอพยพ (วรวิทย์และบัณฑิต อ้างใน The Nation 1997 อ้างใน วอลเดน เบนโล 2545: 139)

ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับพม่า นั้น เป็นอีกพื้นที่หนึ่งซึ่งพึ่งพิงแรงงาน จากเพื่อนบ้าน ซึ่งมักเป็นงานหนัก งานที่มีความเสี่ยง อันตราย ซึ่งไม่สามารถจ้างแรงงานในพื้นที่ ได้ ข้อมูลของสำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงรายระบุว่า ในระหว่างวันที่ 1 มิถุนายนถึง 27 กรกฎาคม 2547 มีนายจ้างในกิจการต่าง ๆ แสดงความต้องการจ้างแรงงานต่างด้าวจำนวน 42,631 คน ความต้องการแรงงานมีมากในกิจการด้านการเกษตร งานก่อสร้าง และลูกจ้างใน คริวเรือ ตามลำดับ โดยเป็นความต้องการแรงงานสัญชาติพม่าถึงร้อยละ 93 ของแรงงานทั้งหมด (ประภาภรณ์ 2548: 46-47) นอกจากนี้ สถิติการขอจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวของสำนักงาน จัดหางานจังหวัดเชียงรายยังระบุว่าในพื้นที่ซึ่งมีจำนวนแรงงานขอจดทะเบียนแรงงานต่างด้าว สูงสุด 3 อันดับแรกได้แก่ อำเภอแม่สาย จำนวน 18,139 คน อำเภอเมือง 3,312 คน และอำเภอ เชียงแสน 3,152 คน ตามลำดับ (สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงราย อ้างใน ประภาภรณ์ 2548 : 43) อย่างไรก็ตามตัวเลขดังกล่าวเป็นเพียงตัวเลขที่เป็นทางการของแรงงานจากเพื่อนบ้านที่ขอขึ้น ทะเบียนแรงงานต่างด้าวเท่านั้น หากในความเป็นจริงมีแรงงานจากเพื่อนบ้านอีกกว่าเท่าตัวซึ่ง ไม่ได้จดทะเบียนแรงงานต่างด้าว และกระจายตัวอยู่ตามภาคการผลิตต่าง ๆ ของเชียงราย

การศึกษาเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติในสังคมไทยมีปรากฏอยู่ไม่น้อย ทั้งที่เป็นการศึกษา แรงงานข้ามชาติในภาพรวม และการศึกษาแรงงานข้ามชาติเฉพาะกลุ่มตามประเทศต้นทาง เช่น แรงงานจากพม่า แรงงานจากลาว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากประเด็นของการศึกษา ที่ผ่านมา อาจจำแนกประเด็นของการศึกษาอย่างคร่าว ๆ ได้ ดังนี้

การศึกษาในประเด็นข้อมูลทั่วไปแรงงานข้ามชาติ งานศึกษาในกลุ่มนี้ เป็นงานที่ให้ภาพ ทั่วไปของแรงงานข้ามชาติ อาทิ จำนวนแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น งานของเกษมสันต์ (2538) ซึ่งให้ภาพของสถานการณ์แรงงานข้ามชาติกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย งานของอรพินทร์ (2540) ที่ให้ภาพรวมของแรงงานข้ามชาติที่ได้รับใบอนุญาตทำงานในประเทศไทย นอกจากงานที่ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเลขของแรงงานข้ามชาติแล้ว ยังมีงานจำนวนหนึ่งที่เป็นความพยายามในการ แสวงหาทางออกจากปัญหาข้อจำกัดและความซ้ำซ้อนของระบบการบริหารจัดการแรงงานข้าม ชาติโดยในปี 2547 มีงานศึกษาของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมี กฤตยา อาชวนิจกุล (2547) เป็นบรรณาธิการ งานดังกล่าวนั้น เป็นความพยายามในการแก้ไข ปัญหาข้อจำกัดเรื่องระบบฐานข้อมูลของแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย และเพื่อหาแนวทาง พัฒนาระบบฐานข้อมูลให้ทันกาลและมีประสิทธิภาพ ในงานดังกล่าวได้ให้ภาพของระบบ ฐานข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบด้านแรงงานข้ามชาติทั้งภาครัฐ ได้แก่ กรมการ ปกครอง สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง กรมการจัดหางาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ รวมทั้งข้อมูลจากภาคเอกชน

การศึกษาในประเด็นกฎหมายและนโยบาย งานศึกษากลุ่มนี้เป็นงานที่ปรากฏ ค่อนข้างมาก ประเด็นทางด้านนโยบายและกฎหมาย ทั้งที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายหรือนโยบายโดยตรง ตัวอย่างงานศึกษาในกลุ่มนี้ ได้แก่ การศึกษาของวรวิทย์ และบัณฑิตย์ (2540) ซึ่ง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมกับการจ้างแรงงานข้ามชาติ ส่วน การศึกษาในประเด็นนโยบายหรือมาตรการในการจัดการแรงงานข้ามชาติ ปรากฏในการศึกษา ของยงยุทธและฉลองภพ (2539) ยงยุทธและคณะ (2539) ซึ่งได้นำเสนอมาตรการทั้งระยะสั้นและ ระยะยาวในการจัดการแรงงานข้ามชาติ ในปี 2546 มีงานศึกษาของฟิลิป มาร์ติน (2546) ซึ่งเสนอ ว่าต้องเชื่อมโยงนโยบายการบริหารจัดการการอพยพย้ายถิ่นกับนโยบายด้านเศรษฐกิจ แรงงาน และเสนอว่าควรใช้ประสบการณ์ของการบริหารจัดการแรงงานจากต่างประเทศเป็นแนวทางในการ บริหารจัดการแรงงานต่างชาตินในไทย ในมุมมองทางด้านกฎหมายนั้น มีการศึกษาของพันธุ์ทิพย์ (2540) เรื่อง “การเข้ามาในประเทศไทยของคนต่างด้าวเพื่อทำงาน: ข้อสำรวจทางกฎหมาย ปัญหา และทางเลือกนโยบาย” นอกจากนี้แล้ว ยังมีงานศึกษาอีกจำนวนมาก ซึ่งแม้ว่าไม่ได้มุ่งเน้นไปที่ ประเด็นด้านกฎหมายหรือนโยบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติโดยตรง แต่ก็มัก นำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ศึกษา อาทิ นโยบายด้านสาธารณสุขใน

งานของสุภาวงศ์และคณะ (2544) ซึ่งศึกษาถึงสถานการณ์ความเสี่ยงต่อโรคเอดส์ในพื้นที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก หรืองานของกฤตยาและคณะ (2543) ซึ่งศึกษาในประเด็นเพศ อนามัยเจริญพันธุ์ของแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งงานของกฤตยา และ พันธุ์ทิพย์ (2548) ซึ่งศึกษาในประเด็นปัญหาสุขภาพ การบริการสาธารณสุขสำหรับแรงงานข้ามชาติ งานศึกษาเกี่ยวกับปัญหาด้านกฎหมายและนโยบายเรื่องการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ อาทิ งานของชาติรี (2540) งานของวิหิต มันทาภรณ์ (Vitit 2005) เป็นต้น

ประเด็นสถานการณ์การทำงานและประสบการณ์ของแรงงานข้ามชาติ งานในกลุ่มนี้มีปรากฏมากพอสมควร เป็นงานที่ให้ภาพของประสบการณ์ของการเป็นแรงงานข้ามชาติ เงื่อนไขของการทำงาน อัตราค่าตอบแทนที่ได้รับ ตลอดจนปัญหาและข้อจำกัดต่าง ๆ ที่แรงงานข้ามชาติเผชิญ ตัวอย่างงานเหล่านี้ได้แก่ งานของ Dennis Arnold (2004) ซึ่งให้ภาพของสถานการณ์ที่แรงงานข้ามชาติในพื้นที่อำเภอแม่สอดจังหวัดตากเผชิญ อีกทั้งข้อจำกัดของแรงงานในการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งองค์กรแรงงานเพื่อปกป้องสิทธิของแรงงานข้ามชาติ งานของสุรีย์พร และคณะ (Sureeporn et. al) ซึ่งศึกษาแรงงานข้ามชาติในกลุ่มแรงงานตามบ้านเรือน (domestic worker) ซึ่งไม่เพียงให้ภาพของเงื่อนไขของการจ้างงาน ทั้งอัตราค่าจ้าง จำนวนชั่วโมงทำงาน การดูแลจากนายจ้างเท่านั้น แต่ยังให้ภาพของความรุนแรงในลักษณะต่างๆ ที่แรงงานเผชิญด้วย งานของสุคนธ์ (2546) ซึ่งศึกษาชีวิตของแรงงานข้ามชาติในโรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น

นอกจากงานวิชาการเหล่านี้แล้ว ยังมีงานเขียนอีกจำนวนหนึ่งขององค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติ และองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน เผยแพร่ให้สาธารณชนทราบถึงประสบการณ์ของแรงงานข้ามชาติ ตัวอย่างงานเหล่านี้ได้แก่ งานของ พรสุข (2542) งานของอดิศร (2546) ซึ่งเป็นบันทึกเรื่องราวของแรงงานข้ามชาติจากพม่า ซึ่งเผชิญกับความรุนแรงในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้น

ประเด็นผลกระทบของแรงงานข้ามชาติ

การศึกษาในประเด็นผลกระทบของแรงงานข้ามชาตินั้น งานจำนวนมากให้ความสนใจไปกับการมองแรงงานข้ามชาติที่เชื่อมโยงไปกับปัญหาต่าง ๆ อาทิ ปัญหาความมั่นคงของชาติ ดังเช่นงานของฉลองขวัญ (2543) ปัญหาผลกระทบทางด้านสังคม พบในงานของสมพร (2546) ซึ่งศึกษาปัญหาสังคมจากแรงงานข้ามชาติในตลาดสี่มุมเมือง งานของศรีนคร (ศรีนคร 2543) ศึกษาถึงผลกระทบของการจ้างแรงงานข้ามชาติในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และเห็นว่าการจ้างแรงงานข้ามชาตินำไปสู่ปัญหาผลกระทบทางสังคมต่าง ๆ ในพื้นที่ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณี ปัญหายาเสพติด ส่วนงานของกฤตยา และคณะ (2540) นั้น ศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมและสาธารณสุขจากการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะการแบกรับภาระของบุคลากรทางสาธารณสุขต่อการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ

การศึกษาเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติในปัจจุบันนั้น ถึงแม้ว่ามีปรากฏมากพอสมควร แต่ก็พบว่าในมิติทางด้านสังคมวัฒนธรรมนั้นยังมีไม่มากนัก และในการศึกษาที่ผ่านมานั้นก็มักพิจารณาแรงงานข้ามชาติโดยเชื่อมโยงกับปัญหาสังคม งานศึกษาที่อาจกล่าวได้ว่าข้ามพ้นจากการมองแรงงานข้ามชาติในฐานะสาเหตุหรือปัญหาของสังคมนั้น มีอยู่ไม่มากนัก ตัวอย่างงานเหล่านี้ได้แก่ การศึกษาของในงานของภณิกัร เพชรเขียว (2549) เรื่อง “การปรับตัวของแรงงานต่างด้าวชาวพม่า เชื้อสายมอญ: ศึกษาเฉพาะกรณีแรงงานในบริบทสวนยาง” ซึ่งให้ภาพของแรงงานชาวมอญในพื้นที่สวนยาง โดยภณิกัรชี้ให้เห็นถึงเครือข่ายของชาวมอญในเมืองไทยที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือชาวมอญที่อพยพมาใหม่ในด้านต่าง ๆ เช่น การให้ที่พักพิง การช่วยเหลือเรื่องการเดินทาง เป็นต้น งานของภณิกัรนั้นมองว่า แรงงานข้ามชาติชาวมอญในสวนยางนั้นสามารถปรับตัวได้ดีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งภณิกัรวิเคราะห์คนมอญและคนไทยมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างกันไม่มากนัก และการเข้ามาเป็นแรงงานสวนยางของชาวมอญนั้นมีเครือข่ายของแรงงานข้ามชาติชาวมอญในเมืองไทยให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ซึ่งทำให้ภณิกัรสรุปว่าแรงงานข้ามชาติชาวมอญในพื้นที่สวนยางที่เธอศึกษานั้น “สามารถปรับตัวได้เป็นอย่างดีและอยู่ในเมืองไทยอย่างมีความสุข” (ภณิกัร 2549: 111) อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะเป็นการพิจารณาในแง่มุมเชิงบวกค่อนข้างมากและละเลยการพิจารณาถึงประสบการณ์อันเลวร้ายที่แรงงานข้ามชาติชาวมอญเผชิญในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในงานของภณิกัรเองด้วย

ในงานของอรัญญา (2548) ซึ่งศึกษาชาวไทยใหญ่ในฐานะแรงงานรับจ้างในพื้นที่การเกษตรขนาดใหญ่บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ในอำเภอแม่สาย อำเภอฝาง และอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ อรัญญาให้ภาพของความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างแรงงานอพยพชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ดังกล่าวที่อพยพ เข้ามาในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ภาพของปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างแรงงานอพยพกับอำนาจต่าง ๆ ในท้องถิ่น ตลอดจนกระบวนการผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ของพรมแดนทางชาติพันธุ์ของแรงงานอพยพดังกล่าว

ส่วนงานของอดิศร เกิดมงคล และบุษยรัตน์ กาญจนดิษฐ์ (2548) เรื่อง “แรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่า: การสถาปนาพื้นที่ว่างริมขอบของสังคมไทย” ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติชาวพม่า ที่เกิดขึ้นผ่านโรงเรียนสอนภาษาไทย-อังกฤษสำหรับแรงงานข้ามชาติชาวพม่า ซึ่งก่อตั้งโดยองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนสอนภาษาดังกล่าวมิได้เป็นเพียงโรงเรียนสอนภาษาทั่วไปเท่านั้น หากเป็นพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติชาวพม่า เพราะเป็นพื้นที่ซึ่งทำให้แรงงานข้ามชาติได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน เป็นพื้นที่ซึ่งอนุญาตให้วัฒนธรรมพม่า อาทิ อาหาร ภาษา การแต่งกาย สามารถปรากฏตัวได้

งานศึกษานี้ เป็นอีกความพยายามหนึ่งในการทำความเข้าใจถึงการสร้างพื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยเน้น แรงงานในพื้นที่การเกษตรและแรงงานที่ทำงานตามบ้านเรือน เพื่อทำความเข้าใจว่าประสบการณ์ ในการทำงานที่แตกต่างกันส่งผลต่อกระบวนการสร้างพื้นที่ของแรงงานข้ามชาติอย่างไร

1.2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อทำความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่กับผู้คนและกลุ่ม อำนาจต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อทำความเข้าใจถึงการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานข้าม ชาติชาวไทยใหญ่ในภาคการเกษตรและงานบ้านในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จ. เชียงราย

1.3 ทบทวนแนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง (Review Literature)

1. แนวคิดและการศึกษาว่าด้วยอัตลักษณ์ และ คนพลัดถิ่น

ในบทความของฐิรุฒิ เสนาคำ (2547) เรื่อง “แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์” นั้นได้อธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการของการใช้แนวคิดคนพลัดถิ่น ซึ่งแต่เดิมนั้นถูกใช้อธิบาย ประสบการณ์อันขมขื่นและเจ็บปวดของชาวยิวที่ถูกบังคับให้พลัดพรากจากดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ Robin Cohen (1996 อ้างใน ฐิรุฒิ 2547: 199) จนกระทั่งในช่วงทศวรรษ 1950 แนวคิดคน พลัดถิ่นได้ถูกใช้อธิบายการพลัดถิ่นของชาวแอฟริกาผิวดำที่ถูกบังคับให้พลัดพรากจากมาตุภูมิ อย่างไรก็ตาม แนวคิดคนพลัดถิ่นยังมีความหมายด้านลบ (Baumann 1997,2000 อ้างใน ฐิรุฒิ 2547: 200) อย่างไรก็ตาม ในช่วง 1990 ความหมายของคนพลัดถิ่นได้ถูกปรับเปลี่ยนนิยามใหม่ ค่อนข้างมาก ภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลต่อระดับของการเคลื่อนย้ายและการ ติดต่อสื่อสารกันของผู้อพยพ ผู้พลัดถิ่นในดินแดนต่าง ๆ มีมากขึ้น Khachig Tololyan (1996 อ้าง ใน ฐิรุฒิ 2547: 200) ซึ่งให้เห็นว่า ปัจจุบัน คนพลัดถิ่นได้ถูกใช้ในความหมายกว้าง ๆ ครอบคลุม ถึง ผู้อพยพ ผู้ถูกเนรเทศ ผู้ลี้ภัยทางการเมือง แรงงานข้ามชาติ ชุมชนลี้ภัยทางการเมือง ชุมชน ไร้พินทุทะเล ชุมชนทางชาติพันธุ์ คนเหล่านี้ คือ คนที่มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นกลุ่มคนที่เคลื่อนย้าย หรือถูกทำให้เคลื่อนย้ายออกไปจากดินแดนมาตุภูมิด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ กัน

ถึงแม้ว่าม้งงานศึกษาเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นจำนวนมาก แต่ฐิรุฒิ (2547) ก็พบว่างาน ดังกล่าวมีลักษณะบางอย่างร่วมกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มแรก เน้นการหา ตัวแบบของคนพลัดถิ่น (diasporas as typological tool) และกลุ่มที่สอง เน้น การศึกษาเงื่อนไข ของการพลัดถิ่น (diasporas as social conditions)

งานศึกษาในกลุ่มแรก แนวคิดตัวแบบคนพลัดถิ่น เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมายาวนาน งานที่มักถูกอ้างอิงบ่อย ๆ ในกลุ่มนี้ คือ งานของ William Safran (1991 อ้างใน Clifford 1994 : 304-305) เรื่อง "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return" ซึ่งนิยามว่าคนพลัดถิ่น คือ ชุมชนของชนกลุ่มน้อยที่ถูกขับออกจากดินแดนเดิม" (expatriate minority communities) ซึ่งมีลักษณะร่วม 6 ประการ ได้แก่ 1. ถูกขับออกจากดินแดนซึ่งเป็นศูนย์กลางหนึ่งไปยังดินแดนชายขอบอื่นอย่างน้อย 2 แห่ง 2. ยังคงรักษาความทรงจำ เรื่องเล่าเกี่ยวกับดินแดนบ้านเกิด 3. เชื่อว่าตนเองไม่ได้รับการยอมรับอย่างสมบูรณ์จากดินแดนที่อพยพไป 4. ดินแดนมาตุภูมิของบรรพบุรุษ คือ ดินแดนที่คาดหวังว่าจะกลับไปเมื่อถึงเวลา 5. มีพันธะที่จะต้องรักษาพื้นที่ ดินแดนมาตุภูมิของตน และ 6. การรักษาสายสัมพันธ์กับมาตุภูมิในฐานะเป็นที่มาของสำนึก ร่วมและความสมานฉันท์ อย่างไรก็ตาม ตัวแบบคนพลัดถิ่นของ Safran ก็มีข้อจำกัดไม่สามารถอธิบายคนพลัดถิ่นทุกกลุ่ม ซึ่งอาจจะมีคุณสมบัติไม่ครบทั้ง 6 ประการตามตัวแบบของ Safran แม้กระทั่งชาวยิวพลัดถิ่นที่ตั้งรกรากแถบเมดิเตอร์เรเนียนในช่วงศตวรรษที่ 11- 13 ชาวยิวพลัดถิ่นเชื่อมโยงกันด้วยรูปแบบทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ สายสัมพันธ์เชิงธุรกิจ การเดินทาง มากพอ ๆ กับความจงรักภักดีต่อศาสนสถานของที่สำคัญของชาวยิวที่มีหลายแห่งทั้งในบาบิโลน ปาเลสไตน์ และอียิปต์ (Clifford 1994: 305)

งานในกลุ่มนี้ที่สำคัญอีกชิ้น คือ งานของ Robin Cohen (1996) ที่เห็นว่าตัวแบบคนพลัดถิ่นจากประสบการณ์ของชาวยิวนั้นไม่เพียงพอต่อการอธิบายคนพลัดถิ่นในปัจจุบัน Robin Cohen เห็นว่า กรอบการอธิบายคนพลัดถิ่นของนักวิชาการส่วนใหญ่เน้นมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การมองคนพลัดถิ่นในฐานะเหยื่อ ซึ่ง Cohen เห็นว่าเราก็จำเป็นต้องก้าวไปให้พ้นกรอบดังกล่าว ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ 1. ปรากฏการณ์คนพลัดถิ่นนั้นมีความซับซ้อนและหลากหลาย แม้ในหมู่คนพลัดถิ่นที่เป็นเหยื่อ พวกเขาก็มีประสบการณ์ที่งดงาม สร้างสรรค์ (enrich and creative) พอๆ กับประสบการณ์ของความหวาดกลัว ความอ่อนแอ 2. ในปัจจุบัน คนพลัดถิ่น เป็นคำที่ใช้อธิบายคนหลากหลายกลุ่ม ทั้งคนที่ถูกเนรเทศ ผู้ลี้ภัยทางการเมือง คนอพยพ ชนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของความหมายเดิมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และกรอบการอธิบายของ Safran จึงมีข้อจำกัดในการอธิบายและนำไปสู่การโต้แย้งถกเถียงได้ (Cohen 1996: 513-514)

Cohen ได้นำเสนอตัวแบบคนพลัดถิ่นของเขาเพิ่มเติมจากตัวแบบของ Safran ว่ามีลักษณะร่วมสำคัญ 9 ประการ ได้แก่ 1. กระจายตัวจากดินแดนมาตุภูมิไปยังภายนอกตั้งแต่ 2 แห่งขึ้นไป 2. การกระจายออกจากดินแดนมาตุภูมิ อาจมาจากการแสวงหางานทำ การค้า หรือนโยบายของเจ้าอาณานิคม 3. มีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับถิ่นกำเนิด 4. มีอุดมคติและพันธะร่วมในการรักษา พื้นที่ และสร้างความปลอดภัย ความมั่งคั่งแก่มาตุภูมิ 5. มีการพัฒนากระบวนการ

เคลื่อนไหวเพื่อกลับมาตุภูมิ 6. มีสำนึกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เข้มข้นและสำนึกดังกล่าวได้รับการ
 อารงไว้ในฐานะเป็นประวัติศาสตร์ร่วม มีความเชื่อในชะตากรรมร่วมกัน 7. มีความสัมพันธ์ไม่
 ราบรื่นกับสังคมที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน 8. มีความเห็นอกเห็นใจ ความเป็นปึกแผ่น หรือความ
 สமானฉันท์กับคนพลัดถิ่นร่วมชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนอื่น 9. อาจจะมีชีวิตที่เฉพาะ
 สร้างสรรค์ และมั่งคั่งในประเทศพักพิงที่มีอดทนต่อความหลากหลาย Cohen เห็นว่า ไม่เสมอไป
 ที่คนพลัดถิ่นจะมีลักษณะร่วมหรือคุณสมบัติครบทั้ง 9 ประการ (Cohen 1996: 514)

Cohen จำแนกประเภทของคนพลัดถิ่นออกเป็น 5 ประเภท คือ 1. ชุมชนพลัดถิ่นที่เกิด
 จากการถูกบีบบังคับหรือตกเป็นเหยื่อ (victim diasporic community) 2. ชุมชนพลัดถิ่นด้าน
 แรงงาน (labor diasporic community) 3. ชุมชนพลัดถิ่นที่เกิดจากกิจกรรมการค้า (trade
 diasporic community) 4. ชุมชนพลัดถิ่นที่เกิดจากระบบจักรวรรดินิยม (imperial diasporic
 community) และ 5. ชุมชนพลัดถิ่นด้านวัฒนธรรม (cultural diasporic community) (Cohen
 1997 อ้างใน จีรวุฒิ 2547 : 210-221) ถึงแม้ว่าตัวแบบคนพลัดถิ่นมีประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือ
 ในการวิเคราะห์หรือการศึกษาเปรียบเทียบคนพลัดถิ่น แต่ก็มีข้อจำกัด ที่สำคัญ คือ การมองภาพ
 คนพลัดถิ่นที่เป็นเอกภาพเกินไป และเน้นความสำคัญเชิงโครงสร้าง ซึ่งจะทำให้มองคนพลัดถิ่นใน
 ลักษณะหยุดนิ่ง จึงมีผู้เสนอว่าการศึกษาคนพลัดถิ่นควรมีจุดสมดุลระหว่างการวิเคราะห์เชิง
 โครงสร้างกับการวิเคราะห์ตัวผู้กระทำ (Anthias 1998, Vertovec 1997,2000 อ้างในจีรวุฒิ
 2547: 222 – 223)

งานศึกษาในกลุ่มที่สอง แนวคิดเงื่อนไขของการพลัดถิ่น เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพล
 สูงในปัจจุบัน เป็นแนวคิดที่อธิบายคนพลัดถิ่นภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม
 โลกในยุคข้ามพรมแดนหรือโลกาภิวัตน์ แนวคิดที่สำคัญของกลุ่มนี้ คือ แนวคิดของ Stuart Hall ซึ่ง
 ให้ความสนใจประเด็นอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่น ซึ่งเขาเห็นว่าเกิดขึ้นหรือผลิตขึ้นภายใต้เงื่อนไข
 ของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ จีรวุฒิ (2547: 241-252) ได้สรุปแนวคิดว่าด้วยอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่น
 ของ Hall ที่สำคัญ ได้แก่ 1. เป็นอัตลักษณ์ที่ไม่มีแก่นแกน (essentialism) ไม่มีความเป็นหนึ่งเดียว
 ของอัตลักษณ์และไม่ใช่ว่าสิ่งที่กำหนดล่วงหน้า 2. อัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น
 ในทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การเมือง และวาทกรรม ซึ่งไม่มีวันสมบูรณ์ ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงสิ่ง
 ที่ “เป็นอยู่” (being) เท่านั้น แต่รวมทั้งสิ่งที่ “กำลังจะเป็น” (becoming) ด้วย ดังนั้นอัตลักษณ์ของ
 คนพลัดถิ่นจึงไม่มีลักษณะหยุดนิ่ง ตายตัว 3. อัตลักษณ์คนพลัดถิ่นคืออัตลักษณ์พันธุ์ทาง
 ไม่ใช่อัตลักษณ์ที่มีลักษณะบริสุทธิ์ ที่สามารถสืบหารากเหง้าได้ เนื่องจากอัตลักษณ์ของคนพลัด
 ถิ่นสร้างขึ้นจากระบวนการปะทะประสานระหว่างคนพลัดถิ่นกับความเป็นอื่น 4. อัตลักษณ์คน
 พลัดถิ่นเป็นอัตลักษณ์ของการเปลี่ยนความเหมือน (changing same) คนพลัดถิ่นที่มี “รากทาง

วัฒนธรรมเดียวกัน” แต่วัฒนธรรมที่คนพลัดถิ่นในแต่ละที่ยึดถือก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนความเหมือนของคนพลัดถิ่น 5. อุตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นสร้างขึ้นและปรากฏต่อคนอื่นผ่านกระบวนการนำเสนอ (representation) 6. คนพลัดถิ่นไม่มีบ้านเกิดและมาตุภูมิศักดิ์สิทธิ์ การคืนถิ่น การกลับไปหารากเหง้าจุดกำเนิด มาตุภูมิที่แท้จริงจึงเป็นไปได้เว้นแต่ว่าเป็นการคืนถิ่นทางจินตนาการ 7. อุตลักษณ์ของคนพลัดถิ่น คือ เรื่องเล่า ทั้งที่คนพลัดถิ่นอธิบายว่าตนเองคือใคร และเรื่องเล่าที่คนอื่นอธิบายว่าคนพลัดถิ่นคือใคร โดยที่เรื่องเล่านี้แปรเปลี่ยนไปตามบริบทต่าง ๆ แนวคิดอุตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นของ Stuart Hall โดยเฉพาะการพิจารณาอุตลักษณ์ในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า เป็นข้อเสนอที่รัฐวิมุติ เห็นว่าสามารถลดข้อจำกัดของงานศึกษาที่มีลักษณะเน้นโครงสร้าง ตามแนวคิดตัวแบบคนพลัดถิ่น และทำให้มุมมองในการศึกษาคนพลัดถิ่นมีพลวัต ไม่แข็งทื่อตายตัว (รัฐวิมุติ 2547: 252)

ตัวอย่างงานศึกษาเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นในแนวทางนี้ ได้แก่ การศึกษาผู้พลัดถิ่นชาวญี่ปุ่นและชาวปัญญาชนในรัฐแคลิฟอร์เนีย ของ K. Leonard (1997) ซึ่งพบว่าผู้พลัดถิ่นชาวญี่ปุ่นและปัญญาชนได้ “นำเสนอบ้านใหม่ (new homes) ที่เหมือนกับ บ้านเกิด (homelands)” (Leonard 1997 : 118) ทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ระบบการเกษตร ซึ่งความเหมือนกันนี้ Hobsbawm and Ranger มองว่าอาจจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา (Hobsbawm and Ranger 1983 อ้างใน Leonard 1997) ซึ่งการจินตนาการที่อยู่ใหม่ที่มีความเหมือนกับบ้านเกิดที่จากมานี้ก่อให้เกิดความคุ้นเคยของผู้พลัดถิ่นต่อดินแดนใหม่ จินตนาการของบ้านเกิดช่วยสร้างอัตลักษณ์ร่วมและความผูกพันของผู้พลัดถิ่นกับดินแดนใหม่ โดยความเหมือนกันระหว่างบ้านเกิดกับบ้านใหม่ในแคลิฟอร์เนียวางอยู่บนฐานของความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ร่วมของพวกเขา นอกจากนี้ ในภาวะข้อจำกัดที่เผชิญในดินแดนใหม่ของผู้พลัดถิ่นชาวปัญญาชน อดีต และปัจจุบันของพวกเขาได้ถูกตีความใหม่เพื่อสร้างความชอบธรรมในการต่อสู้เรื่องที่ดินซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของอัตลักษณ์ของชาวปัญญาชน นั่นคือ ในฐานะผู้พลัดถิ่นที่ไร้ความเชื่อมโยงกับพื้นที่ใหม่ การอยู่ในภาวะของการไร้รากเหง้า ผู้อพยพชาวญี่ปุ่นและปัญญาชนจึงพยายามค้นหาพื้นที่ของตนเองโดยการสร้างความเชื่อมโยงผูกพันกับพื้นที่ สร้างรากเหง้าของตนเองผ่านจินตนาการของบ้านเกิดที่ตนเองจากมา

แม้ว่าชุมชนเดิมที่ตนเองจากมาจะมีความสำคัญในการสร้างความเป็นชุมชนใหม่สำหรับผู้อพยพชาวปัญญาชนและชาวญี่ปุ่นในแคลิฟอร์เนีย แต่มิได้หมายความว่าในกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนนั้น จินตนาการของความเชื่อมโยงกับชุมชนเดิมที่ตนเองจากมาจะถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความเป็นชุมชนในพื้นที่แห่งใหม่เสมอไป ดังปรากฏในงานศึกษาการให้ความหมายต่อพื้นที่ (place) ของผู้ที่ถูกทำให้เคลื่อนย้าย (displaced people) จากโครงการพัฒนาของรัฐบาลศรีลังกา

Birgitt Refslund Sorensen (1997) พบว่าการอพยพผู้คนไปตั้งถิ่นฐานใหม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมของประชากรในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่ง Birgitt Refslund Sorensen พบว่าไม่เพียงแต่คนที่ถูกอพยพเท่านั้นที่มีประสบการณ์ของการสูญเสีย แต่คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งผู้อพยพไปตั้งถิ่นฐานก็มีประสบการณ์ของความสูญเสียด้วยเช่นกัน ซึ่งมีความแตกต่างกันระหว่างทั้งสองกลุ่ม ซึ่งแสดงออกผ่านเรื่องเล่าของคนทั้งสองกลุ่ม โดย Birgitt Refslund Sorensen ให้ภาพของเรื่องเล่าที่เน้นมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองของคนที่ถูกทำให้เคลื่อนย้าย (displaced people) โดยนำแนวคิดของ Bruner (1986 อ้างใน Sorensen 1997) มาประยุกต์ใช้ เพื่อมองเรื่องเล่าของการสูญเสียพื้นที่ (displacement) ในฐานะเหตุการณ์หรือประสบการณ์ในฐานะ “กรอบของการอ้างอิงสำหรับการตีความใหม่และการจัดองค์กรใหม่ของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม และอัตลักษณ์” (Sorensen 1997:144) ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาใหม่ (reconsider) ของอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการสูญเสียพื้นที่ (displacement) ระหว่างคนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ (settlers) และคนที่อยู่ในบริเวณซึ่งถูกจัดให้เป็นพื้นที่รองรับผู้อพยพ (villagers) มีความแตกต่างกันในการให้ความหมายต่อดินแดน (place) เดียวกัน โดยเรื่องเล่าของกลุ่มคนดั้งเดิม (villagers) แสดงถึงความเชื่อมโยงของตนเองกับพื้นดังกล่าว การเล่าถึงความหมายของพื้นที่ซึ่งมีต่อกลุ่มคนดั้งเดิม (villagers) ในอดีตก่อนที่ผู้อพยพจะเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในฐานะพื้นที่ของการผลิต พื้นที่ทางพิธีกรรม เรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีตเป็นการแสดงออกของประสบการณ์ กิจกรรมทางสังคมที่ผูกมัดคนเข้าไว้ด้วยกัน พื้นที่สำหรับคนดั้งเดิม (villagers) จึงเป็นพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยความหมายของอดีต ซึ่งถูกนำเสนอ ถูกตีความอย่างเลือกสรร ซึ่งพวกเขาได้นิยามความหมายของพื้นที่รอบ ๆ ตัวในความสัมพันธ์กับสิ่งที่พวกเขานิยามอัตลักษณ์ของตนเอง เพื่อยอมรับเรื่องราวเหล่านั้นในฐานะที่เป็นจริง (truth) เกี่ยวกับอดีต เป็นความพยายามที่จะรักษาหรือเรียกกลับมาใหม่ของความหมายเชิงบวกและความหมายที่เข้มแข็งของอัตลักษณ์ซึ่งได้จากการตีความของสถานการณ์ปัจจุบัน (Sorensen 1997 :150-151)

การศึกษาของ Leonard และ Birgitt Refslund Sorensen ได้แสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่งตายตัว แต่สามารถถูกต่อรอง ถูกผลิตซ้ำ รวมทั้งประกอบสร้างใหม่ได้อยู่ตลอดเวลา

2. แนวคิดและงานศึกษาว่าด้วยพรมแดนและพื้นที่ชายแดน

ในปัจจุบัน พรมแดน (border) พื้นที่ชายแดน (borderland) ได้กลายเป็นสนาม (sites) ที่ได้รับความสนใจในการศึกษาจากนักวิชาการหลากหลายสาขา อาทิ นักรัฐศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักมานุษยวิทยา เป็นต้น การศึกษาในประเด็นดังกล่าวมีนัยยะสำคัญในการทำ

ความเข้าใจถึงกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติและผู้คนในอาณาบริเวณชายแดน ซึ่งอาจจำแนกกรอบการอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างคร่าว ๆ ได้ 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่มองพื้นที่ชายแดนในฐานะที่เป็นผลผลิตอันสมบูรณ์ของอำนาจรัฐศูนย์กลาง และกลุ่มที่มองว่าอำนาจรัฐศูนย์กลางมีศักยภาพอันจำกัดในการควบคุม และจัดการพื้นที่ชายแดน

กลุ่มที่มองพื้นที่ชายแดนในฐานะที่เป็นผลผลิตอันสมบูรณ์ของอำนาจรัฐศูนย์กลาง

ถึงแม้ว่าการศึกษาในประเด็นว่าด้วยพรมแดน พื้นที่ชายแดนจะขยายตัวมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ในทัศนะของ Thomas Wilson และ Hasting Donnan (1998: 3) การศึกษาส่วนใหญ่ของนักสังคมศาสตร์มักศึกษาถึงโครงสร้างและหน้าที่ของพรมแดนระหว่างประเทศ ถึงแม้ว่างานเหล่านี้จะให้ภาพของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่พรมแดนกับรัฐ แต่ก็มักให้ภาพพื้นที่พรมแดนในฐานะผลของการก่อตัวของรัฐและชาติ ซึ่งเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่ให้ความสำคัญอย่างสูงกับอำนาจจากศูนย์กลาง

Peter Saklins (1998:31) ได้ชี้ให้เห็นว่านักวิชาการในสกุลนี้ คือ กลุ่มที่อธิบายการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่โดยเฉพาะในยุโรปตะวันตกว่าเป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างรัฐชาติที่เกิดขึ้นจากศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองแล้วขยายออกไปกดทับลงบนกลุ่มคนและพื้นที่ซึ่งอยู่ห่างออกไป กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ภายใต้แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการควบคุมพื้นที่การควบคุมดินแดน พรมแดนระหว่างประเทศได้กลายเป็น "อาวุธของรัฐ" (Tonkin 1994 อ้างใน Wilson and Donnan 1998:9) เป็นเครื่องหมาย (marker) ของขอบเขตอำนาจและการดำรงอยู่ของของชาติ (Wilson and Donnan 1998: 1,9) ที่ทำหน้าที่ในการแบ่งแยกความเหมือน ความแตกต่าง ความเป็นพวกเดียวกันและความเป็นอื่นระหว่างผู้คนที่อยู่ต่างฟากของเส้นพรมแดนดังกล่าว ในแง่นี้ พรมแดนจึงเป็นอุปสรรคของการเคลื่อนย้ายของผู้คน สินค้า อุดมการณ์ต่าง ๆ (Wilson and Donnan 1998: 1) การเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนรัฐชาติจึงไม่อาจเกิดขึ้นอย่างเสรี เนื่องจากเป็นการละเมิดอธิปไตยของชาติ (ปีนแก้ว 2542)

นอกจากการควบคุมการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของผู้คน สินค้า ความคิด อุดมการณ์ หรือระบบคุณค่าต่าง ๆ แล้ว งานศึกษาในกลุ่มนี้ มักให้ความสนใจกับบทบาทของรัฐศูนย์กลางในการสร้างจิตสำนึกของประชากรในขอบเขตของรัฐชาติ การสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรมของผู้คนร่วมชุมชนชาติ ซึ่งแตกต่างไปจากวัฒนธรรม หรือระบบคุณค่าของคนที่อยู่ต่างชุมชนชาติ ในงานของ Benedict Anderson (1990) ได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการของรัฐสมัยใหม่ในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติผ่านการสร้างภาษาแห่งชาติ ระบบ โรงเรียน ซึ่งเป็นความพยายามของการสร้างสำนึก จินตนาการร่วม อารมณ์ ความผูกพันของผู้คนต่อชาติ ผู้คนในส่วนต่าง ๆ ของรัฐถูกทำให้

เชื่อมโยงกันผ่านการเชื่อมโยงเข้ากับรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาติ มีความกลมกลืนของวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของผู้คนในชาติ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของคนในชุมชนชาติอื่น ในกรณีของฝรั่งเศส นักวิชาการจำนวนหนึ่ง (Martin 1951, Weber 1976 อ้างใน Sahlins 1998: 31-32) เห็นว่ากระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ของฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นผ่านระบบการศึกษา พื้นฐาน เครือข่ายการคมนาคม การเกณฑ์ทหาร ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงผู้คนในขอบเขตของรัฐจาก “ชาวนาไปสู่ชาวฝรั่งเศส” (peasants became Frenchmen) ซึ่งเป็นกระบวนการที่รัฐสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติให้เป็นที่ยอมรับในหมู่คนท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรม อัตลักษณ์ ตลอดจนความภักดีที่มีต่อท้องถิ่นก็ถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของชาติ

อย่างไรก็ตาม กรอบการศึกษาพรมแดน อาณาบริเวณชายแดนดังกล่าวได้ถูกตั้งคำถามจากนักวิชาการจำนวนหนึ่งว่าให้น้ำหนักกับอำนาจรัฐศูนย์กลางมากเกินไป และมองไม่เห็นบทบาทของผู้คนในอาณาบริเวณชายแดนในการต่อรอง จัดวางความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ต่างพรมแดน นักวิชาการกลุ่มนี้ มองว่ารัฐศูนย์กลางนั้น มีศักยภาพอันจำกัดในการผูกขาดในการจัดการพรมแดนและพื้นที่ชายแดน

กลุ่มที่มองว่าอำนาจรัฐศูนย์กลางมีศักยภาพอันจำกัดในการควบคุมและจัดการพื้นที่ชายแดน

งานศึกษาในกลุ่มนี้ ปฏิเสธกรอบการมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับผู้คนและพื้นที่ ชายแดนภายใต้กรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ (centre-periphery approaches) ซึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ผ่านงานของ Andrew Walker (1999) ว่าเป็นการลดทอนความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เนื่องจากมีมุมมองต่ออำนาจในลักษณะพุ่งออกจากศูนย์กลาง และเป็นอำนาจจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง และเสนอว่ามุมมองดังกล่าวจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง Walker ได้ชี้ให้เห็นในกรณีของประเทศไทยว่า รัฐไม่ได้มีศักยภาพในการผูกขาดอำนาจการครอบงำไว้แต่เพียงผู้เดียว (Walker, 1999: 8-9) แม้ว่าโครงการต่าง ๆ ที่ริเริ่มจากส่วนกลางสู่พื้นที่ชายแดนจะมีผลกระทบต่อผู้คนในชุมชนชายแดน แต่ไม่ได้หมายความว่า อำนาจรัฐส่วนกลางประสบความสำเร็จอย่างมากมาในการชี้นำต่อผู้คนในพื้นที่ชายแดน ทั้งในประเด็นการสร้างสำนึกความเป็นชาติ หรือโครงการพัฒนาต่าง ๆ

ในการศึกษาของ Peter Sahlins (1998) ซึ่งทำการศึกษาชุมชนชายแดนระหว่างฝรั่งเศสกับสเปน ได้โต้แย้งกับมุมมองที่มองว่าในกระบวนการสร้างชาติจากศูนย์กลางไปยังชายขอบที่มุ่งสร้างบูรณาการของคนในชาติเป็นไปในลักษณะบนลงล่าง (top-down) และนำไปสู่การสูญเสียอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่น ซึ่ง Sahlins วิจัยว่ามุมมองดังกล่าวทำให้มองไม่เห็นบทบาทของผู้คนในพื้นที่ชายแดนในการสร้าง การนิยามทั้ง อัตลักษณ์ของตนเองและอัตลักษณ์ของชาติ ในการศึกษา

ในพรมแดนฝรั่งเศส-สเปน Sahlin พบว่าในกระบวนการสร้างชาติ และการเชื่อมชุมชนท้องถิ่นเข้ากับอัตลักษณ์ของชาตินั้น ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การสูญเสียหรือการแทนที่ความหมาย อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นเสมอไป Sahlin พบว่าสายสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม การดำรงอยู่ของภาษาท้องถิ่น และความเป็นชาติพันธุ์ของคนในพื้นที่ชายแดนยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าเส้นพรมแดนของรัฐสมัยใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นได้แบ่งผู้คนท้องถิ่นออกเป็นสมาชิกของ ชุมชนทางการเมืองที่ต่างกันระหว่างฝรั่งเศสและสเปน

เช่นเดียวกับงานศึกษาของ Jenet Carsten (1998) ได้ชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของพรมแดนรัฐสมัยใหม่นั้น ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การแทนที่ระบบความสัมพันธ์ของท้องถิ่นเสมอไป Carsten ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนในเกาะลังกาวิของมาเลเซีย และพบว่าเส้นพรมแดนสมัยใหม่ระหว่างไทย-มาเลเซีย ได้ถูกเพิกเฉยจากผู้คนในท้องถิ่น การเดินทางข้ามพรมแดนรัฐสมัยใหม่เป็นปรากฏการณ์ปกติธรรมดาสำหรับชาวเกาะลังกาวิ ซึ่งเชื่อมโยงตัวเองกับเครือญาติที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในอินโดนีเซีย ภาคใต้ของไทย เป็นความสัมพันธ์ที่ก้าวข้ามเส้นพรมแดนของรัฐสมัยใหม่ของมาเลเซีย ความคิดเรื่องพรมแดนของชาวบ้านที่ต่างจากมุมมองเรื่องพรมแดนของรัฐชาติสมัยใหม่ ทำให้ Carsten เสนอว่า ในการศึกษาเกี่ยวกับพรมแดน และพื้นที่ชายแดนนั้น เราจำเป็นต้องพิจารณาความหมายของพรมแดนจากมิติของคนท้องถิ่น ในบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย

งานศึกษากลุ่มนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า ในพื้นที่ชายแดนนั้น อำนาจของรัฐชาติไม่สามารถผูกขาดการขึ้นนำหรือการจัดการพื้นที่ชายแดนได้อย่างเด็ดขาด ระบบคุณค่า วัฒนธรรม หรืออัตลักษณ์ของท้องถิ่นในพื้นที่ชายแดนจึงไม่จำเป็นต้องถูกแทนที่ด้วยระบบคุณค่า วัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์แห่งชาติเสมอไป นอกจากนี้ ในพื้นที่ชายแดนนั้น ระดับความเข้มข้นของปฏิบัติการของรัฐส่วนกลางต่อพื้นที่ชายแดนก็มีความแตกต่างจากพื้นที่ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลาง ระดับความเข้มข้นของปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐในแต่ละช่วงเวลานี้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่ได้จำกัดอยู่ในขอบเขตของรัฐชาติเท่านั้น หากยังสัมพันธ์กับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของรัฐชาติด้วย รัฐผู้ขีดเส้นพรมแดนจึงไม่สามารถผูกขาดการควบคุมผู้คน และพื้นที่ชายแดนไว้แต่ลำพัง และไม่สามารถป้องกันอิทธิพลจากต่างชาติที่มีต่อผู้คนในพื้นที่ชายแดน ซึ่งไม่ได้มีความสัมพันธ์กับสถาบันที่อยู่ภายในขอบเขตรัฐชาติของตนเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์กับสถาบัน องค์กรที่อยู่ข้ามพ้นจากขอบเขตของพรมแดนชาติด้วย (Wilson and Donnan, 1998:5,10) การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งภายในรัฐชาติ และระดับนานาชาติก็อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ชายแดนในการเลือกรับหรือสร้างวัฒนธรรม ระบบคุณค่า หรืออัตลักษณ์ของตนเองตามสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญ

ในการศึกษาชุมชนในพื้นที่ชายแดนตุรกีกับจอร์เจียของ Chris Hann and Ildiko Beller-Hann (1998) พบว่า พรมแดนที่เป็ดขึ้นภายหลังการล่มของสหภาพโซเวียต ได้นำไปสู่การเดินทางของผู้คนจาก จอร์เจียสู่ตุรกี ในฐานะพ่อค้าที่แฝงตัวมาในฐานะนักท่องเที่ยว ในขณะที่ผู้คนในฝั่งตุรกีก็พึงพอใจกับสินค้าราคาถูกจากประเทศที่เคยอยู่ในสหภาพโซเวียต พวกเขาถึงกังวลกับการเข้ามาของผู้หญิงขายบริการจากประเทศเหล่านี้ในฐานะเป็นการทำลายศีลธรรม ความกังวลที่มีต่อผู้หญิงเหล่านี้มีมากแต่การประณามก็ไม่ได้พุ่งสู่ผู้หญิงเหล่านี้โดยตรง แต่เชื่อมโยงกับการเคยเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ของประเทศที่ผู้หญิงเหล่านี้เดินทางมา การจำแนกแยกแยะตัวเองออกจากผู้เดินทางข้ามพรมแดนจึงเกิดขึ้นผ่านการรื้อฟื้นอัตลักษณ์แห่งชาติของตุรกี การนิยามความเป็นตุรกีที่คลุมเครือของตนเอง ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว การเลือกนิยาม เชื่อมโยง ตนเองเข้ากับพรมแดนรัฐชาติ อัตลักษณ์ของชาติได้เป็นเครื่องมือในการต่อรอง จัดวางความสัมพันธ์ของตนเองกับคนอื่น

งานศึกษากลุ่มนี้ มองว่า ในพื้นที่ชายแดนของรัฐชาตินั้น ผู้คนในพื้นที่ชายแดนไม่ได้ยอมรับการเปลี่ยนแปลง การขึ้นนำของอำนาจศูนย์กลางแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่ปฏิบัติการของอำนาจรัฐส่วนกลางได้ถูกตีความ ตีกรอบจากผู้คนในท้องถิ่นเช่นกัน เพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจของผู้คนใน ท้องถิ่น และในบางสถานการณ์ ผู้คนในพื้นที่ชายแดนก็อาจมีปฏิบัติการที่ต่อต้าน ทำลายต่ออำนาจศูนย์กลางด้วยเช่นกัน (Walker, 1999; Wilson and Donnan, 1998) การข้ามพรมแดนรัฐชาติที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขบริบทของความสัมพันธ์ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับที่กว้างกว่า ได้ทำให้พรมแดนกลายเป็นพื้นที่ของการต่อรอง เป็นพื้นที่ซึ่งมีการปะทะสังสรรค์ของผู้คนและวัฒนธรรม พรมแดนจึงเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นไปได้ทั้งโอกาสและอุปสรรคของการต่อรองของคนกลุ่มต่าง ๆ

1. 4 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแหล่งที่มาของข้อมูลในการวิจัยมี 2 ส่วน คือ **ข้อมูลเอกสาร** ทั้งที่เป็นเอกสารวิชาการ สารคดี บันทึกของหน่วยงานราชการ และ **ข้อมูลจากงานสนาม** การศึกษานี้เลือกศึกษาแรงงาน 2 ประเภท คือ แรงงานในพื้นที่การเกษตร และแรงงานที่ทำงานบ้าน ซึ่งเป็นประเภทของงานที่ใช้แรงงานจากเพื่อนบ้านมากในพื้นที่อำเภอเชียงแสน ผู้ให้ข้อมูลหลักคือแรงงานชาวไทยใหญ่ในงาน 2 ประเภทดังกล่าว การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ การพูดคุยกับแรงงานชาวไทยใหญ่เหล่านี้ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งการสังเกต และการเข้าร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ของชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ นอกจากนี้กลุ่มแรงงานชาวไทยใหญ่ในพื้นที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว งานวิจัยนี้ยังจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การพูดคุยทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในท้องถิ่น

อาทิ คนเมือง ไทลื้อ คนลาว ประกอบด้วย โดยข้อมูลสนามนี้ รวบรวมโดยนักวิจัย และผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งจะใช้เวลาช่วงหนึ่งอยู่ในงานสนาม

ในการวิเคราะห์ข้อมูล งานวิจัยนี้ จะนำกรอบแนวคิดที่ด้วยอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นมาใช้ในการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ โดยที่งานศึกษานี้มองอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นในฐานะที่เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมาจากภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ และประสบการณ์ชีวิตของแรงงานข้ามชาติในท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่กับคนกลุ่มอื่น และอำนาจต่าง ๆ ในพื้นที่ ดังนั้น อัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่จึงไม่ได้มีลักษณะสาระัตถนิยม (essentialism) ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดล่วงหน้า ไม่ใช่สิ่งที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง และไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่ง ปราศจากการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่กับผู้คนและกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
2. เข้าใจถึงการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

1.6 นิยามศัพท์

การสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม ในงานศึกษานี้มองการสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมในฐานะการต่อรองในลักษณะต่าง ๆ ของแรงงานข้ามชาติ เพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในบริบทของการกลายเป็นแรงงานพลัดถิ่นในสังคมไทย

บทที่ 2 รัฐกับแรงงานข้ามชาติ

ในทัศนะของรัฐสมัยใหม่ การเดินทางข้ามพรมแดนของรัฐโดยปราศจากการอนุญาตจากทางการ ถือเป็น การละเมิดอธิปไตยของรัฐ (ปีนแก้ว 2542) ดังนั้น การเข้ามาของแรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้าน ซึ่งล้วนเริ่มต้นจากการลักลอบเข้าเมืองจึงถือเป็นการละเมิดต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐ การควบคุมการเข้ามาของแรงงานจากเพื่อนบ้านจึงเป็นหนึ่งในมาตรการที่รัฐสมัยใหม่ดำเนินการเพื่อคงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยของตน ในกรณีของเมืองไทยนั้น การเดินทางเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมืองไทยของแรงงานจากเพื่อนบ้านเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และทางการไทยไม่สามารถผูกขาดการเป็นผู้ควบคุมการเข้ามาของแรงงานได้แต่เพียงลำพัง นอกจากนั้น ทางการไทยยังต้องปรับเปลี่ยนมาตรการ นโยบายเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ไปตามแรงผลักดันของภาคส่วนต่าง ๆ ด้วย เนื้อหาในบทนี้ จะนำเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายในการจัดการแรงงานข้ามชาติของรัฐไทย และนำเสนอถึงความล้าสมัยในการจัดการแรงงานข้ามชาติในระดับนโยบายและการปฏิบัติผ่านปรากฏการณ์ในพื้นที่เชียงใหม่

2.1 รัฐกับนโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติ

ในอดีตรัฐไทยไม่ได้มีแนวนโยบายโดยตรงในเรื่องแรงงานข้ามชาติ การดูแลจัดการแรงงานข้ามชาติปรากฏขึ้นในยุคของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งได้ออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับ 322 ในปี 2515 ซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปสู่พระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าวพ.ศ. 2521 ซึ่งกำหนดให้คนต่างชาตินที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยต้องขอใบอนุญาตทำงานจากทางการไทย ทั้งนี้ได้ระบุอาชีพ 36 อาชีพ ซึ่งรวมทั้งงานไร้ฝีมือต่าง ๆ ไว้เป็นอาชีพสงวนสำหรับคนไทย ดังนั้นแรงงานข้ามชาติจึงไม่สามารถทำงานกรรมกร หรืองานรับจ้างทั่วไปได้

ความสนใจของรัฐไทยต่อประเด็นแรงงานข้ามชาติเริ่มปรากฏเด่นชัดอย่างเชื่อมโยงกับสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศพม่าในปี 2531 ซึ่งทำให้มีผู้อพยพจากพม่าเข้าสู่เมืองไทยเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกัน ก็มีแรงผลักดันของผู้ประกอบการภายในประเทศที่ต้องการให้รัฐผ่อนผันให้ผู้ประกอบการสามารถจ้างแรงงานผู้ที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายได้

ในสถานการณ์ที่การลักลอบจ้างแรงงานข้ามชาติมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็มีข้อเรียกร้องจากผู้ประกอบการให้รัฐผ่อนผันการจ้างแรงงานข้ามชาติให้สามารถทำได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2535 ผ่อนผันให้ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าหรือผู้หลบหนีเข้าเมืองสามารถทำงานได้ในพื้นที่ 9 จังหวัดชายแดน ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรีราชบุรี ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ และระนอง ในงาน 27

ประเภท โดยกำหนดให้นายจ้างต้องพาแรงงานของตนไปขึ้นทะเบียน โดยเสียค่าธรรมเนียมการขึ้นทะเบียนคนละ 1,000 บาท เงินค่าประกันคนละ 50,000 บาท และต่อมาได้ลดเงินค่าประกันลงเหลือ 5,000 บาท ต่อคน มติกรม. ดังกล่าวนั้นไม่เพียงผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติเท่านั้น แต่ในด้านหนึ่งเป็นความพยายามของประเทศไทยในการจัดระบบแรงงานข้ามชาติไปในขณะเดียวกันด้วย เนื่องจากหน่วยราชการของไทยยังขาดข้อมูลที่เกี่ยวกับสถานการณ์ของแรงงานข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม มติกรม. ดังกล่าว ไม่ประสบความสำเร็จนักในแง่ของการจัดระบบข้อมูลแรงงานข้ามชาติ เนื่องจากขั้นตอนที่ยุ่งยากและค่าใช้จ่ายที่สูงทำให้จำนวนแรงงานที่มารายงานตัวและขึ้นทะเบียนแรงงานมีน้อย ประภาภรณ์ 2548: 10) ในขณะที่นายจ้างก็เลือกที่จะจ่ายค่าคุ้มครองเล็กๆ น้อยๆ ให้กับข้าราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่มากกว่าพาแรงงานไปขึ้นทะเบียนซึ่งจะมีค่าใช้จ่ายสูงกว่า

อัตราค่าจ้างแรงงานที่ค่อนข้างต่ำของแรงงานข้ามชาติ ทำให้แรงงานข้ามชาติเป็นที่ต้องการของผู้ประกอบการในเมืองไทย ซึ่งมีการศึกษาพบว่า การจ้างแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายนั้น สามารถช่วยให้ผู้ประกอบการประหยัดเงินได้ถึงปีละ 12,940 ล้านบาท (วรวิทย์ และบัณฑิต อ่างใน เบลโล 2545: 139) จึงมีความพยายามผลักดันของผู้ประกอบการให้รัฐบาลขยายพื้นที่ผ่อนผันออกไปนอกจาก 9 จังหวัดชายแดนตรมมติกรม. 17 มีนาคม 2535 ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติกรม. ที่เกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติออกมาในช่วงกลางปี 2539 ถึง 4 ครั้งด้วยกัน ได้แก่ มติกรม. เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2 กรกฎาคม 16 กรกฎาคม และ 6 สิงหาคม โดยมีสาระสำคัญ คือ การอนุญาตให้ผู้ประกอบการสามารถจ้างแรงงานที่เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายได้ในพื้นที่ 43 จังหวัด ครอบคลุม 11 กิจกรรม ได้แก่ เกษตรกรรม การประมงทะเล งานกิจกรรมต่อเนื่องจากประมงทะเล งานก่อสร้าง งานเหมืองแร่/ถ่านหิน งานขนถ่ายสินค้าทางน้ำ งานผลิตงานรับใช้ในบ้าน การทำนาเกลือ โรงงานทำโอ่ง โรงงานทำอิฐ และกิจการการผลิตประเภทอื่น ๆ ตามความเห็นของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พันธุ์ทิพย์ 2540) โดยมีระยะเวลาการผ่อนผัน 2 ปี เพื่อป้องกันการอยู่ถาวรของแรงงานข้ามชาติ มติกรม. ครั้งนี้ ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการขึ้นทะเบียนต่ำกว่ามติกรม. 17 มีนาคม 2535 ซึ่งทำให้มีแรงงานข้ามชาติมารายงานตัวกว่า 300,000 คน โดยแรงงานสัญชาติพม่ามีจำนวนมากที่สุด (อรัญญา 2548: 63; ประภาภรณ์ 2548: 10)

การเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายต่อแรงงานข้ามชาติเปลี่ยนแปลงในปี 2540 เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งแรงงานไทยจำนวนมากเผชิญกับภาวะการถูกเลิกจ้าง รัฐจึงมีนโยบายผลักดันแรงงานข้ามชาติออกนอกประเทศโดยตั้งเป้าหมายในปี 2540 ไว้จำนวน 300,000 คน และ ในปี 2541 อีกจำนวน 300,000 คน (ประภาภรณ์ 2548: 11) โดยรัฐต้องการให้สถาน

ประกอบการหันมาจ้างแรงงานชาวไทยทดแทนแรงงานข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม สถานประกอบการไม่สามารถจ้างแรงงานไทยทดแทนแรงงานต่างชาติได้ ในเงื่อนไขการทำงานเดียวกัน คือ งานหนัก เสี่ยง และค่าแรงต่ำ จึงมีความเคลื่อนไหวของผู้ประกอบการให้มีการผ่อนปรนการจ้างแรงงานข้ามชาติ และได้มีมติกรม. ในปี 2541 ผ่อนปรนให้มีการจ้างแรงงานใน 54 จังหวัดที่ขาดแคลนและไม่สามารถหาแรงงานไทยทดแทนได้ ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเพิ่มความเข้มงวดกวดขันแรงงานที่ไม่มีใบอนุญาต ในปี 2542 มีแรงงานถูกผลักดันออกนอกประเทศจำนวน 75,315 คน ในจำนวนนี้เป็นแรงงานสัญชาติพม่าทั้งสิ้น 70,835 คน (อรัญญา 2548: 64)

ในยุครัฐบาลพ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ในพ.ศ. 2544 ได้มีนโยบายเปิดให้แรงงานข้ามชาติมาขึ้นทะเบียนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งแรงงานที่นายจ้างพามาขึ้นทะเบียนและแรงงานที่ไม่มีนายจ้าง เป้าหมายของนโยบายดังกล่าวนี้ เพื่อให้ทางการได้ทราบข้อมูลประวัติ การพักอาศัย การเคลื่อนย้าย และประเภทของงานที่ทำ เพื่อควบคุมด้านความมั่นคงของชาติ ในขณะเดียวกันก็ได้จัดตั้ง “สำนักงานคณะกรรมการบริหารแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง” เป็นหน่วยงานกลางในการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติ ซึ่งมีแรงงานมาขึ้นทะเบียนมากถึง 568, 249 คน ในจำนวนนี้เกือบร้อยละ 80 เป็นแรงงานสัญชาติพม่า (อรัญญา 2548: 64; ประภาภรณ์ 2548: 13) ในช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ซึ่งเปิดให้มีการขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาตินั้นก็มีความพยายามในการสกัดกั้นการเข้ามาของแรงงานกลุ่มใหม่ และผลักดันแรงงานกลุ่มที่ไม่มีบัตรอนุญาตออกจากประเทศ ซึ่งมีการจับกุมแรงงานข้ามชาติถึง 215,546 คน ในปี 2544 ในจำนวนนี้เป็นแรงงานสัญชาติพม่า จำนวน 165,497 คน จำนวนแรงงานที่ถูกจับกุมในปี 2544 นี้ เพิ่มขึ้นจากปี 2543 ซึ่งมีจำนวน 184,914 คน โดยเป็นแรงงานสัญชาติพม่า จำนวน 165,497 คน ส่วนในปี 2545 นั้น จำนวนผู้ที่ถูกจับกุมมีทั้งสิ้น 189,486 คน โดยเป็นแรงงานสัญชาติพม่าจำนวน 115,633 คน โดยในปี 2545 นั้น มีการส่งกลับแรงงานข้ามชาติจำนวน 204,582 คน ในจำนวนนี้เป็นแรงงานสัญชาติพม่า จำนวน 129,000 คน (พ.ต.อ.เสนีย์ และคณะ 2547: 132-133)

ถึงแม้ว่ามีนโยบายและมาตรการสกัดกั้นการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ แต่รัฐบาลไทยก็ตระหนักถึงความจำเป็นของการจ้างแรงงานข้ามชาติ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ถึงกับประกาศว่า “ถึงเวลาที่ต้องยอมรับเสียที่ว่า การจ้างแรงงานต่างด้าวเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับบางสาขาอาชีพ...ถูกจ้างที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนไม่มีสิทธิทำงานในประเทศ นายจ้างที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนถูกจ้างไม่มีสิทธิรับคนงานต่างด้าวเข้าทำงาน...” (อ้างในอรัญญา 2548: 65) ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็กำหนดแนวทางในการจัดระบบแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมือง

สัญญาติพม่า ลาว และกัมพูชา และลดความซ้ำซ้อนของการดำเนินงาน โดยได้มีมติกรม. ใน วันที่ 2 มีนาคม และ 27 เมษายน 2547 ซึ่งดำเนินการจัดระบบแรงงานข้ามชาติใน 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ผ่อนผันให้แรงงานข้ามชาติหลบหนีเข้าเมืองอาศัยอยู่ในเมืองไทยได้ เป็นการชั่วคราว โดยการจัดทำทะเบียนราษฎรต่างด้าวให้กับแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมือง การจดทะเบียนนายจ้างเพื่อทราบความต้องการแรงงานที่แท้จริง การตรวจสอบสภาพ แรงงานข้ามชาติว่าปลอดจากโรคต้องห้ามตามประกาศของกระทรวงสาธารณสุข การอนุญาต ให้แรงงานที่จัดทำทะเบียนราษฎรต่างด้าวแล้วมาขออนุญาตทำงานกับนายจ้างที่จดทะเบียนไว้ ตามจำนวนที่ได้รับโควตา และการดำเนินการป้องกันและสกัดกั้นการเข้ามาของแรงงานกลุ่ม ใหม่

ระยะที่ 2 การปรับเปลี่ยนสถานะให้แรงงานข้ามชาติหลบหนีเข้าเมือง เป็นผู้เข้าเมืองโดยถูกต้องตามกฎหมาย รวมทั้งการพิจารณาอนุญาตการจ้างงานแบบมาเข้า-กลับเย็น ในบริเวณพื้นที่ชายแดน และการอนุญาตให้เข้ามาทำงานตามฤดูกาลในภาคเกษตรต่าง ๆ เช่น สวนส้ม ไร่อ้อย เป็นต้น

การดำเนินการตามมติกรม. ดังกล่าว มีนายจ้างจำนวน 248,746 ราย แจ้างความ ประสงค์จ้างแรงงานข้ามชาติจำนวน 1,598,752 คน จำนวนนายจ้างซึ่งได้รับอนุญาตให้จ้าง แรงงานข้ามชาติได้มีทั้งสิ้น 245,413 ราย โดยได้รับการจัดสรรจำนวนแรงงานทั้งสิ้น 1,512,587 คน ส่วนแรงงานข้ามชาติที่มาขอขึ้นทะเบียนมีจำนวน 1,284,920 คน ได้รับใบอนุญาต ทำงานทั้งสิ้น 846,033 คน ในขณะที่เดียวกันมีการจับกุมแรงงานข้ามชาติที่ไม่มีใบอนุญาต จำนวน 318,260 คน (ประกาศกรม 2548: 16-17)

ส่วนในปี 2548 นั้น แนวทางการปฏิบัติต่อแรงงานข้ามชาติไม่แตกต่างไปจากมติกรม. ในปี 2547 มากนัก โดยได้มีการแบ่งประเภทของแรงงานข้ามชาติออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ ได้จดทะเบียนไว้ตามมติกรม. 2547 ให้ขยายเวลาที่ได้รับอนุญาตให้ทำงานออกไปอีก กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ทำงานในลักษณะมาเข้า-กลับเย็น และเข้ามาทำงานตามฤดูกาล โดยให้นายจ้างและ สถานประกอบการเข้ามาร่วมรับผิดชอบในการดูแลให้แรงงานข้ามชาติเดินทางกลับประเทศ หลังเสร็จสิ้นการทำงาน กลุ่มที่ 3 คือแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานตามบันทึกความเข้าใจว่า ด้วยความร่วมมือในการจ้างแรงงาน (MOU) ระหว่างไทยกับเพื่อนบ้าน ซึ่งให้นำเข้าแรงงาน ระดับล่างที่ขาดแคลนได้

นโยบายและมาตรการในการจัดการแรงงานข้ามชาติในยุคนั้น แม้ว่าจะในด้านหนึ่งเป็น การยอมรับถึงความจำเป็นของการจ้างแรงงานข้ามชาติและการเปิดให้มีการจ้างแรงงานข้าม ชาติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นความพยายามของรัฐในการเข้ามา ควบคุมและจัดระบบแรงงานข้ามชาติ อย่างไรก็ตามนโยบายและมาตรการของรัฐดังกล่าวก็ยัง

มีช่องว่างในระดับของการปฏิบัติ ทำให้นายจ้างและแรงงานข้ามชาติยังสามารถต่อรองกับกลไกของรัฐในระดับท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง

2.2 ความลักลั่นของอำนาจรัฐและการต่อรองที่ชายแดนเชียงแสน

ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับเพื่อนบ้านทั้งพม่าและลาวนั้น นอกจากเป็นพื้นที่ซึ่งมีการใช้แรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้านเป็นจำนวนมากแล้ว จังหวัดเชียงรายก็เป็นทางผ่านที่สำคัญในการเดินทางเข้าสู่เมืองไทยของแรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะแรงงานชาวไทยใหญ่ที่เดินทางเข้ามาทางอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ก่อนที่จะกระจายตัวไปทำงานในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งภายในจังหวัดเชียงราย จังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือ ตลอดจนในพื้นที่ภาคกลาง ภาคใต้

จากข้อมูลของสำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงรายซึ่งทำการสำรวจในต้นปี 2539 คาดการณ์ว่ามีแรงงานข้ามชาติที่ทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ ทั้งสิ้น 218,640 คน โดยเป็นแรงงานสัญชาติพม่ามากที่สุดมีจำนวนถึง 16,500 คน ทั้งนี้หากพิจารณาตามประเภทการผลิตแล้วพบว่า แรงงานเหล่านี้ทำงานในงาน ก่อสร้างมากที่สุด จำนวน 6,650 คน งานพาณิชยกรรม ภัตตาคาร และโรงแรม จำนวน 6,290 คน การผลิต¹ 6,100 คน ภาคเกษตร 1,700 คน (ประภาภรณ์ 2548: 36-39) การใช้แรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงรายเพิ่มสูงมากขึ้น โดยข้อมูลของสำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงรายระบุว่าในระหว่างวันที่ 1-30 มิถุนายน และ วันที่ 1 - 27 กรกฎาคม 2548 ซึ่งเปิดให้นายจ้างแจ้งความจำเป็นในการจ้างงานแรงงานข้ามชาตินั้น มีนายจ้างจำนวน 9,173 ราย แสดงความต้องการจ้างแรงงานข้ามชาติจำนวน 42,631 คน โดยในจำนวนนี้เป็นความต้องการแรงงานสัญชาติพม่ามากถึง 39,820 คน โดยที่ความต้องการแรงงานนั้นมีมากในกิจการเกี่ยวกับเกษตรและปศุสัตว์ ลูกจ้างส่วนบุคคลในครัวเรือน (สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงราย อ้างในประภาภรณ์ 2548: 46-47)

ตัวเลขดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการใช้แรงงานข้ามชาติที่เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ข้อมูลของสำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงรายระบุว่า การใช้แรงงานข้ามชาติมีมากที่สุดในพื้นที่อำเภอแม่สาย รองลงมาได้แก่ อำเภอเมือง และอำเภอเชียงแสนตามลำดับ โดยในปี 2547 นั้น มีแรงงานข้ามชาติขอขึ้นทะเบียนในพื้นที่อำเภอแม่สาย จำนวน 18,139 คน อำเภอเมืองเชียงราย จำนวน 3,312 คน และอำเภอเชียงแสนจำนวน 3,152 คน (สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงราย อ้างในประภาภรณ์ 2548: 43)

¹ งานในภาคการผลิตในที่นี้ครอบคลุม การเป็นแรงงานในโรงงานผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตสิ่งทอและเครื่องแต่งกาย การผลิตวัสดุก่อสร้าง การผลิตยาและเคมีภัณฑ์ การผลิตเครื่องเคลือบดินเผา

ในพื้นที่เชียงใหม่ ความต้องการแรงงานข้ามชาติ มีมากในกิจการด้านการเกษตร งานบ้าน และกิจการที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจบริการ ได้แก่ ร้านอาหาร ที่พัก เป็นต้น ส่วนกิจการอื่น ๆ นั้น ความต้องการแรงงานข้ามชาติมีไม่มากนัก ความต้องการแรงงานข้ามชาติในพื้นที่เชียงใหม่ สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เชียงใหม่ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา อันเป็นช่วงเวลาที่การท่องเที่ยวในพื้นที่เชียงใหม่ขยายตัวอย่างมาก และในบางชุมชนโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวได้กลายเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนแทนที่รายได้จากการทำสวนยาสูบหรือการทำนา ครัวเรือนจำนวนมากในหลายชุมชนได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของตนเองไปสู่ธุรกิจประเภทต่าง ๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว อาทิ การขายสินค้าที่ระลึก ธุรกิจที่พัก ธุรกิจร้านอาหาร ธุรกิจเรือบริการนักท่องเที่ยว เป็นต้น (ธวัช 2546; วาสนา 2548)

การเข้ามาของการท่องเที่ยวได้ทำให้ชุมชนในพื้นที่เชียงใหม่บางชุมชนหันไปให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวมากกว่าการทำเกษตรแบบเดิม บางครัวเรือนเลิกทำการเกษตรและนำที่ดินของตนให้ผู้อื่นเช่าทำการผลิต ครัวเรือนบางส่วนทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควบคู่กับการทำการเกษตร ครัวเรือนในกลุ่มนี้นั้นบางส่วนลดพื้นที่ทำนาของตนเองเหลือเพียงแค่นี้เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน และนำที่ดินที่เหลือให้ผู้อื่นเช่า หรือปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่น ๆ อาทิ ส้ม ส้มโอ ลิ้นจี่ หรือสวนสัก เป็นต้น การทำการเกษตรเหล่านี้ ไม่สามารถพึ่งพิงแรงงานในครัวเรือนได้เหมือนแต่ก่อน เนื่องจากการทำงานในธุรกิจด้านการท่องเที่ยวทั้งในฐานะเจ้าของกิจการ และในฐานะลูกจ้างในกิจการด้านการท่องเที่ยวทำรายได้ให้มากกว่า แรงงานในการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนเหล่านี้จึงมาจากแรงงานรับจ้างทั้งแรงงานท้องถิ่น และแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีทั้งแรงงานที่อยู่ประจำตามไร่สวน และแรงงานที่เข้ามาทำงานตามฤดูกาลผลิต

นอกจากมีความต้องการแรงงานรับจ้างในพื้นที่การเกษตรที่เจ้าของหันไปทำงานเกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวแล้ว ยังมีความต้องการแรงงานในไร่สวนขนาดใหญ่ที่ขยายตัวมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2530 นั้น พื้นที่บางส่วนของเชียงใหม่ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปทำสวนไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ อาทิ สวนส้มโอ สวนส้ม เป็นต้น สวนขนาดใหญ่เหล่านี้ไม่สามารถพึ่งพิงแรงงานในครัวเรือนได้ ในขณะที่เดียวกันการพึ่งพิงแรงงานจากคนในพื้นที่ก็ไม่เพียงพอ เนื่องจากคนท้องถิ่นมีทางเลือกอื่นที่ดีกว่าการเป็นแรงงานรับจ้างในไร่สวนซึ่งเป็นงานหนัก การจ้างแรงงานจากเพื่อนบ้านซึ่งมีอัตราค่าตอบแทนต่ำกว่าจึงเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับเจ้าของไร่สวนขนาดใหญ่เหล่านี้

การขยายตัวของการท่องเที่ยวในพื้นที่ทำให้ธุรกิจด้านบริการต่าง ๆ ทั้งโรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายสินค้าที่ระลึก ขยายตัวมากขึ้นเพื่อรองรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยว โดย

แรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้านได้เข้ามาเป็นลูกจ้างของธุรกิจร้านอาหารและธุรกิจที่พักนักท่องเที่ยวขนาดเล็ก ซึ่งพบว่าที่พักบางแห่งนั้น พึ่งพิงแรงงานจากแรงงานข้ามชาติโดยไม่มีแรงงานจากคนในท้องถิ่น นอกจากนั้น ยังพบว่า แรงงานจากเพื่อนบ้านยังเป็นกลุ่มที่พบมากในงานดูแลบ้านเรือน งานรับใช้ในบ้าน ซึ่งเป็นงานที่หาแรงงานจากท้องถิ่นได้ค่อนข้างยาก นายจ้างในเชียงใหม่ให้เหตุผลของการที่พวกเขาต้องพึ่งพาแรงงานจากเพื่อนบ้านว่าสัมพันธ์กับค่าจ้างแรงงานและความยากของการหาแรงงานในท้องถิ่น “คนฝั่งบ้านเราเขาไม่ทำงานพวกนี้หรอก งานมันจุกจิก เขาไม่ชอบ ส่วนใหญ่เขาไปรับจ้าง ไปทำงานนิคมฯ ลำพูนดีกว่า งานสบายกว่า เราก็ต้องจ้างพวกไทใหญ่ พวกลาว พวกนี้บ้านเขาไม่มีงานให้ทำ ไม่มีรายได้ มาบ้านเราจ้างถูก ๆ เขาก็เอา มันก็ได้ด้วยกันทั้งคู่ ทั้งเขา ทั้งเรา” (สัมภาษณ์ 5 มิถุนายน 2549)

ในพื้นที่อำเภอเชียงใหม่ มีสถิติของแรงงานข้ามชาติที่ขอขึ้นทะเบียนมากเป็นอันดับสามของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งคิดเป็นเพียงร้อยละ 10.4 ของจำนวนแรงงานข้ามชาติที่ขอขึ้นทะเบียนทั้งหมดของจังหวัด อย่างไรก็ตาม ยังมีแรงงานข้ามชาติในพื้นที่เชียงใหม่จำนวนหนึ่งซึ่งไม่ได้ขอขึ้นทะเบียนแรงงาน ตัวเลขดังกล่าวจึงเป็นตัวเลขที่ต่ำกว่าความเป็นจริงค่อนข้างมาก แรงงานข้ามชาติได้เข้าไปเป็นส่วนสำคัญในภาคส่วนต่าง ๆ ของเมืองเชียงใหม่

นายจ้างผู้หนึ่งซึ่งจ้างแรงงานข้ามชาติทำงานบ้านระบุว่าตัวเลขแรงงานข้ามชาติที่แท้จริงน่าจะมากกว่าตัวเลขของหน่วยราชการ “แรงงานต่างด้าวคิดว่ามีเยอะกว่าที่ทางการว่านะ มีเยอะที่เขาไม่ได้ขึ้นทะเบียนบ้านผมก็ไม่ได้เอาลูกจ้างไปขึ้นทะเบียน เพื่อนฝูงกันหลายคนก็ไม่ได้เอาไป มันวุ่นวาย แต่ก่อนเคยเอาไปขึ้นเสียเงินทองให้ พอได้บัตรบางคนก็หนีไปทำงานที่อื่น ตอนหลังผมเลยไม่ขึ้นแล้ว ก็ไม่มีปัญหาอะไรนะ” (สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2549)

การใช้แรงงานข้ามชาติโดยไม่ได้ขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว ซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายนั้น ผู้ปฏิบัติในระดับพื้นที่นั้นกลับมีมุมมองที่แตกต่างออกไป เจ้าหน้าที่ตำรวจนายหนึ่ง ยอมรับว่า การใช้แรงงานโดยไม่ได้ขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย แต่การบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดก็เป็นสิ่งที่ขัดกับสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ ซึ่งภาคการผลิตและบริการในพื้นที่ยังต้องพึ่งพาแรงงานข้ามชาติสูง “ถ้าจะให้จับหมดมันจับไม่ไหวหรอก มันเยอะไปหมดแหละ ไอ้ที่เดิน ๆ มา 3-4 คนนะ จะมีซักคนแหละมั้ง เราจะไปจับอย่างไรไหว บางทีมันก็ไม่รู้จะจับไปทำไมเหมือนกันนะ จับไปส่งกลับเดี๋ยวก็นำมาใหม่ เราก็มาจับใหม่อีก ส่งกลับ แล้วเข้ามาอีก จับอีก มันก็วนอยู่อย่างนี้แหละ บ้านเราต้องการแรงงาน ต่างด้าวก็ต้องการทำงาน มันก็ความต้องการตรงกัน ตำรวจไปตามจับไม่ไหวหรอก” (สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2549)

นอกจากนั้น การเป็นเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่มีเพียงในฐานะข้าราชการกับประชาชน แต่อาจมีความสัมพันธ์เชิงการเป็นเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องกัน หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในลักษณะต่าง ๆ ทำให้การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดเป็นสิ่งที่

เป็นไปไม่ได้ “พวกส่วนกลางเขาก็สั่งให้จับ ให้จับอย่างเดียว แต่เราอยู่ในพื้นที่มันทำอย่างนั้น ไม่ได้หรอก มันต้องอ้อมอวล้วยกัน คนที่ใช้คนต่างด้าวทำงาน บางคนก็เป็นญาติเรา เป็นเพื่อนเรา คนมีบุญคุณกันบ้าง คนรู้จักกัน ทีเห็น ๆ กันอยู่เกือบทุกวัน เราจะไปจับได้อย่างไร จับไปก็มีเรื่องหมางใจกันเปล่า ๆ ถ้าคนงานเขาไม่ก่อเรื่อง เราก็ปล่อย ๆ ไป เอาหูไปนาเอาตาไปไร่บ้าง ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นไปซะ แต่ก็ต้องบอก ๆ กันว่า ต้องดูแลคนของเขาอย่าให้ก่อเรื่อง” (สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2549)

ไม่เพียงแต่นโยบายของรัฐส่วนกลางได้ถูกทำให้เป็นเรื่องที่สามารถต่อรองได้เท่านั้น แต่ในระดับพื้นที่นั้น หน่วยงานรัฐที่มีจำนวนมากมายหลายองค์การนั้นก็หาได้มีแนวปฏิบัติที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันไม่ ช่องว่างดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่เอื้อให้แรงงานข้ามชาติสามารถเบียดแทรกเข้ามาในพื้นที่ และการใช้แรงงานข้ามชาติโดยไม่ขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวได้กลายเป็นเรื่อง “ปกติ” ในพื้นที่

การไม่นำแรงงานไปยื่นคำร้องขอขึ้นทะเบียนของนายจ้างในพื้นที่เชียงใหม่ เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่าจำนวนแรงงานในระบบฐานข้อมูลของหน่วยงานรัฐนั้นน้อยกว่าสภาพความเป็นจริง นอกจากนี้ ในขณะที่รัฐมีนโยบายควบคุมการใช้แรงงานข้ามชาติและในมิติกรม ก็ระบุว่าแรงงานข้ามชาติที่สามารถทำงานได้จะต้องได้รับการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว และมีความพยายามในการกวดขัน จับกุม รวมทั้งการส่งกลับแรงงานที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียน แต่ปรากฏการณ์ในระดับพื้นที่นั้นกลับพบว่าการจ้างแรงงานโดยปราศจากใบอนุญาต ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า มีช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติในระดับพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ตามนโยบายดังกล่าว และช่องว่างดังกล่าวก็เปิดให้แรงงานข้ามชาติจำนวนหนึ่งสามารถหลีกเลี่ยงจากกฎเกณฑ์การควบคุมของรัฐในการทำงานได้ในระดับหนึ่ง

การควบคุมการเคลื่อนย้ายเหนือดินแดนเป็นหนึ่งในรูปธรรมของการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยของรัฐ การเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนรัฐสมัยใหม่ของแรงงานข้ามชาติจึงเท่ากับเป็นการล่องละเมิดอำนาจอธิปไตยของรัฐ อย่างไรก็ตาม ความต้องการแรงงานที่มีอัตราค่าจ้างต่ำ และความต้องการแรงงานในภาคการผลิตซึ่งไม่สามารถจ้างแรงงานคนไทยได้ ทำให้แรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้านเป็นที่ต้องการในภาคการผลิตต่าง ๆ ผู้ประกอบการในไทยได้มีบทบาทในการผลักดันให้รัฐบาลปรับเปลี่ยนนโยบายในการจ้างแรงงานข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม การจ้างแรงงานข้ามชาติมีเพียงมีแต่การจ้างแรงงานที่ขึ้นทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น หากการจ้างแรงงานข้ามชาติซึ่งไม่ได้ขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว หรือการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้านยังคงก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในพื้นที่เชียงใหม่ ความต้องการแรงงานข้ามชาติมีมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งจากการขยายตัวของการท่องเที่ยว การขยายตัวของการค้า การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในพื้นที่ ทำให้ปริมาณแรงงานในพื้นที่ทั้งที่เป็นแรงงานที่ขึ้นทะเบียนและแรงงานที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเพิ่มมากขึ้น การแทรกผ่านการควบคุมของรัฐเข้ามาได้ของแรงงานข้ามชาตินั้น มิเพียงเกิดจากความต้องการแรงงานในพื้นที่เท่านั้น หากยังสัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่ด้วย ในขณะเดียวกันการต่อรองในระดับพื้นที่ระหว่างผู้กระทำการต่าง ๆ (actors) ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนายจ้าง แรงงาน กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้การปฏิบัติตามนโยบายอย่างเคร่งครัดเป็นสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ อำนาจรัฐจากส่วนกลางได้ถูกทำให้กลายเป็นท้องถิ่น (localization of state) ผ่านการเพิกเฉย การเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ของเจ้าหน้าที่รัฐ (Kook 2005) ตลอดจนความแตกต่างในปฏิบัติการระหว่างหน่วยงานรัฐในพื้นที่ชายแดน เหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่สามารถก้าวข้ามข้ามพรมแดนอัน "ศักดิ์สิทธิ์" ของรัฐได้อย่างต่อเนื่อง

บทที่ 3

เส้นทางสู่ชีวิตแรงงานข้ามชาติ

การตัดสินใจเสี่ยงเข้ามาขายแรงงานในเมืองไทยของชาวไทใหญ่ เกิดขึ้นทั้งจากบริบทภายในของพม่าและบริบทของความต้องการแรงงานราคาถูกในภาคการผลิตของไทย เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอถึงเรื่องราวก่อนการอพยพของแรงงานชาวไทใหญ่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้ามาขายแรงงาน และเรื่องราวในระหว่างการเดินทางเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติของชาวไทใหญ่ เพื่อนำเสนอถึงประสบการณ์และความรุนแรงต่าง ๆ ที่แรงงานชาวไทใหญ่เผชิญในระหว่างการเดินทาง ตลอดจนการต่อรองของชาวไทใหญ่กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เพื่อให้สามารถเข้าสู่เส้นทางความเป็นแรงงานข้ามชาติในเมืองไทย

3.1 เรื่องราวก่อนการอพยพ

สถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจภายในประเทศพม่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้แรงงานชาวไทใหญ่ละทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนเข้ามาขายแรงงานในเมืองไทย ทั้งนี้ ประสบการณ์ในบ้านเกิดของแรงงานที่ทำงานในพื้นที่การเกษตรและแรงงานที่ทำงานตามบ้านเรือนในพื้นที่เชียงแสนนั้น ไม่มีความแตกต่างกันโดยเป็นประสบการณ์จากการเผชิญกับความรุนแรงซึ่งเป็นผลจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลทหารพม่าและกองกำลังกึ่งชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเริ่มต้นมายาวนาน ตั้งแต่หลังการประกาศเอกราชของพม่าจากอาณานิคมอังกฤษในพ.ศ. 2491 แต่ความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้นหลังการรัฐประหารปี 2505 ซึ่งมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2491 และยกเลิกสัญญาปางโหลง (Panglong Agreement) ที่รองรับการแยกตัวเป็นอิสระของรัฐฉาน หลังการเป็นเอกราชครบ 10 ปี (พรพิมล 2538: 27, Smith 1999:78) ซึ่งนำไปสู่การจับอาวุธขึ้นต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวไทใหญ่กลุ่มต่าง ๆ ในขณะที่รัฐบาลพม่าภายใต้การนำของนายพลเนวินก็ส่งกำลังทหารเข้าปราบปรามการเคลื่อนไหวของกองกำลังกึ่งชาติกลุ่มต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ความขัดแย้งดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ แรงงานชาวไทใหญ่ได้บอกเล่าประสบการณ์ความรุนแรงที่พวกเขาเผชิญ

“หมู่บ้านของผมอยู่ในพื้นที่ปะทะของทหารกึ่งชาติกับทหารพม่า ทั้งทหารพม่าและทหารไตเข้ามาในหมู่บ้านเรา เราต้องสงบนิ่งให้ทั้งสองกลุ่ม ไม่ให้ไม่ได้ ถ้าไม่ให้เราจะเดือดร้อน กลายเป็นว่าไปเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง นอกจากนั้น เราต้องคอยดูว่าทหารทั้งสองฝ่ายจะมาเมื่อไหร่ ถ้าเขามาไม่พร้อมกันก็โชคดีของเราก็ให้แค่อาหาร เเสบียงเขาไป แต่ถ้าเขามาพร้อมกันเมื่อไหร่ ที่ไร่ที่สวนเราก็กลายเป็นสนามรบ ชาวบ้านต้องไปซ่อนอยู่ในป่า

มาอยู่ที่หมู่บ้านไม่ได้หรอก ไม่ปลอดภัย บางช่วงเราต้องซ่อนอยู่ในป่าเกือบเดือนถึงกลับบ้านได้ กลับมาก็ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ไร่นาเสียหาย ข้าวของมีค่าในบ้านก็ถูกทหารเอาไป ไม่ก็ถูกทำลายเสียหายหมด”

(เพิ่ม-แรงงานชายชาวไทใหญ่วัย 38 ปี, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2549)

“เราต้องคอยฟังข่าว ถ้ามีข่าวว่ามีทหารพม่า ทหารไตมาใกล้ ๆ หมู่บ้าน เราต้องเตรียมเก็บข้าวของจะได้หนีทัน แต่บางทีเขามาเราไม่ทันรู้ตัว เราต้องหนี ข้าวของอะไรเอาไปด้วยไม่ได้ ต้องเอาชีวิตรอดไว้ก่อน”

(อ่อน-แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 36 ปี, สัมภาษณ์ 11 สิงหาคม 2549)

“ทั้งทหารม่าน ทหารไต ต้องการให้เราเป็นพวกกับเขา แต่พวกเขาทั้งสองกลุ่มก็ขูดรีดเราพอ ๆ กัน ทั้งข้าว สัตว์เลี้ยงของพวกเขาบังคับเอาไปตลอด เราไม่ให้ก็ไม่ได้ เราเป็นชาวบ้านธรรมดา จะไปขวางเขาก็ไม่ได้”

(หน้อย- แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 28 ปี, สัมภาษณ์ 12 สิงหาคม 2549)

ไม่เพียงการบังคับให้ชาวบ้านมอบผลผลิตบางส่วนที่ผลิตได้ให้กับทางการเพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงกองทัพพม่าเท่านั้น แต่ในบางพื้นที่ ทางการได้กำหนดโควตาผลผลิตที่แต่ละหมู่บ้านต้องนำส่งให้กับกองทัพ โดยไม่ได้ให้ความสนใจว่าผลผลิตของชาวบ้านในปีนั้นจะมีมากน้อยเพียงใด ในบางปีที่ผลผลิตได้ไม่เพียงพอ ไม่ว่าจะด้วยภัยพิบัติตามธรรมชาติ การไม่สามารถทำการผลิตหรือเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เนื่องจากพื้นที่การผลิตได้ถูกทำลายระหว่างการปะทะกันของกองกำลังรับบาลกับฝ่ายต่อต้าน แต่ชาวบ้านจะต้องจัดเตรียมผลผลิตมาส่งให้ทางการให้ได้ตามที่ทางการกำหนด ในกรณีดังกล่าวชาวบ้านจึงต้องซื้อผลผลิตจากพื้นที่อื่นมาให้กับรัฐบาล

“ในแต่ละปี รัฐบาลจะแจ้งมายังผู้ใหญ่บ้านว่า แต่ละหมู่บ้านต้องส่งข้าวให้ทางการเท่าไร แต่ละปีไม่เท่ากัน บางปีก็ไม่มาก แต่บางปีที่เขารบกันหนัก ๆ ก็มาก เราไม่มีสิทธิไม่ทำตามหรือเขาจะเอาเท่าไรชาวบ้านก็ต้องหามาให้ได้บางปีที่เขาสู้กันหนักเราทำนาไม่ได้แต่เราก็ต้องหาข้าวมาส่งให้รัฐบาล ข้าวจะกินก็แทบไม่มี แต่ต้องหามาให้รัฐบาลก่อน ไปซื้อเขามาก็ต้องทำ ไม่อย่างนั้น ก็อยู่ไม่ได้ ยิ่งคนเป็นผู้ใหญ่บ้านยิ่งลำบาก เขาก็รู้ว่าเรลำบาก เราไม่มี แต่ไม่ทำตามก็ไม่ได้”

(พิน-แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัน 39 ปี, สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2549)

ในบางพื้นที่ รัฐบาลทหารพม่าได้จ่ายค่าผลผลิตให้กับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ราคาที่ทางการจ่ายให้ นั้นเป็นราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาดอย่างมาก และชาวบ้านก็ไม่สามารถปฏิเสธการขายผลผลิตให้กับทางการได้

“หมู่บ้านของเราต้องส่งข้าวให้ทหารพม่าทุกปี ทหารพม่าบอกคนอื่น ๆ ว่า เขาไม่ได้บังคับเอาข้าวจากชาวบ้าน เขาซื้อจากชาวบ้าน แต่ความจริงคือ เขาบังคับให้ชาวบ้านขายข้าวให้ กำหนดมาเลยว่า หมู่บ้านหนึ่งต้องขายข้าวให้ทหารเท่าไร ราคาเท่าไร ราคาที่เขาซื้อก็เป็นราคาที่ต่ำกว่าเราเอาไปขายเอง บางปีเราได้ข้าวน้อย เราก็ต้องไปซื้อข้าวจากที่อื่นเอามาขายให้รัฐบาล เราไปซื้อเขามาจากตลาด แต่ต้องเอามาขายให้รัฐบาลในราคาที่เขากำหนด แน่ละ ถึงรู้ว่ามันขาดทุน เราก็ต้องทำ อยู่อย่างนั้น เราไม่มีทางเลือกมากนักหรอก”

(สง - แรงงานชายชาวไทใหญ่วัย 34 ปี, สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2549)

นอกจากการถูกบังคับเอาเสบียงอาหารจากกองทัพพม่าและกองกำลังกู้ชาติในพื้นที่แล้ว ชาวไทใหญ่ยังเผชิญกับการถูกบังคับเกณฑ์แรงงานทั้งจากกองทัพพม่าและจากกองกำลังกู้ชาติในพื้นที่

คำ ชาวไทใหญ่อายุราว 30 ปีเศษ ซึ่งเข้ามาทำงานในเมืองไทยเกือบ 20 ปี เล่าถึงความรุนแรงในบ้านเกิดของเขาในรัฐฉานว่า ในหมู่บ้านของเขา นั้น แม้จะเป็นหมู่บ้านที่อยู่นอกเมือง แต่ก็เผชิญกับการถูกเกณฑ์แรงงานไปร่วมในการสู้รบ ทั้งการเกณฑ์ไปเป็นทหาร หรือลูกหาบในการขนส่งเสบียง อาวุธ ให้กับกองทัพ การเกณฑ์แรงงานนั้นมีทั้งจากกองทัพของทหารพม่าและกองกำลังกู้ชาติของชาวไทใหญ่ จากประสบการณ์ในวัยเด็กของคำนั้น ในบางช่วงพวกเขาต้องหลบเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในป่า เพื่อหลบจากการถูกเกณฑ์เข้าไปร่วมรบหรือการถูกเกณฑ์แรงงาน ประสบการณ์ของคำนั้น เป็นประสบการณ์ที่ใกล้เคียงกับที่ชาวไทใหญ่ในรุ่นราวคราวเดียวกันกับเขาเผชิญ โภ แรงงานชาวไทใหญ่วัย 42 ปี ซึ่งเข้ามาทำงานในพื้นที่เชียงแสนได้เกือบ 10 ปีแล้วว่า

“ทั้งทหารม่าน ทหารไต เขามาขอเอาคนไปช่วยรบ ไม่มีใครอยากไปหรอก ตอนหลังเขาก็มาขอให้ช่วยส่งคนไปช่วยขนอาวุธ ช่วยขนส่งเสบียงให้ เขาบอกเลยว่าหมู่บ้านนี้ขอ ก็คน แล้วก็ขอข้าว ขอไก่อ่าง บางทีก็ไปเดี่ยวเดียว แต่บางทีก็นาน ไป 2 เดือนยังไม่ได้กลับก็มี ยิ่งช่วงไหนที่เขารบกันหนัก ๆ เรายังถูกเกณฑ์กันบ่อย บางทีไปจนหมู่บ้านไม่เหลือคนหนุ่มแล้ว มีแต่เด็กกับคนแก่ บางทีไม่มีใครแล้ว พวกผู้หญิงก็โดนนะ ถ้าคนขาดจริง ๆ พวกเด็ก สิบสองสิบสามเนี่ยก็ต้องไปนะ คนแก่ก็เหมือนกัน บางทีขบวนแบกของ

ไปนี่มีตั้งแต่อายุ 10 กว่า ไปจึงถึงห้าสิบ หกสิบปี ตามรายทางที่ผ่านเขาก็เกณฑ์ไปเรื่อย ๆ เก็บเสปียงเก็บข้าวชาวบ้านไปตลอด บ้านก็เริ่มอยู่กันไม่ได้แล้ว ต้องหลบไปซ่อนในป่า ทหารไทใหญ่มากก็หลบ ทหารม่านมากก็หลบ ถ้าเราให้ข้าวให้เสปียงทหารไทใหญ่ พอทหารม่านรู้ชาวบ้านก็เดือดร้อน แต่ถ้าไม่ให้ทหารไทใหญ่ก็ดี เราต้องคอยหลบไว้อย่าให้เจอ เจอใครก็เดือดร้อนเหมือนกันหมด มีบ้านหนึ่ง ทหารไทใหญ่มาเอาข้าวชาวบ้านไป พอทหารม่านรู้ข่าว เขามาเผาทั้งหมู่บ้านไม่เหลือเลย มันมีแต่ความกลัวทั้งนั้น ไม่มีใครนอนหลับดีหรอก อยากหนีก็ไม่รู้จะไปไหน บางคนมีญาติอยู่เมืองไทยก็แอบมาอยู่กับพี่น้องได้ แต่อย่าให้ทหารไทยรู้นะ ถ้าเจอเขาก็ส่งกลับ ก็เหมือนส่งกลับไปตายนั่นแหละ”

(สัมภาษณ์ 12 สิงหาคม 2549)

“ผมต้องหนีมาเมืองไทย ถึงแม้ว่าบ้านของผมมีที่นา แต่ผมถูกเกณฑ์ไปทำงานให้รัฐบาล ตลอด ไปทำถนนบ้าง ไปแบกของให้บ้าง แม้แต่ทำนาให้รัฐบาล แต่ผมกลับไม่ได้ทำนาของตัวเอง “

(เพิ่ม, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2549)

การบังคับเกณฑ์แรงงานปรากฏในหลายพื้นที่ทั่วรัฐฉาน แต่มีระดับความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกันไป คริวเรือนชาวไทใหญ่ที่พ้อมีสถานะ หรือคริวเรือนที่ไม่มีแรงงานในวัยหนุ่มสาวมักหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานด้วยการจ่ายเงินให้กับทางการ หรือไม่ก็จ้างให้คนอื่นไปทำงานให้กองทัพแทนตน อย่างไรก็ตาม เมื่อการเกณฑ์แรงงานเข้มข้นมากขึ้น ความถี่ของการเกณฑ์แรงงานก็มากขึ้น การหาคนไปทำงานแทนก็ไม่ใช่ง่าย

“นอกจากจ่ายภาษีแล้ว เรายังถูกบังคับให้ทำงานให้รัฐบาลพม่าอีกด้วย ฉันต้องจ้างให้คนอื่นไปทำแทนเพราะว่าลูกของฉันยังเล็กอยู่มาก บางครั้งเมื่อไม่มีเงินจ้างคนทำแทน ฉันต้องให้ลูกสาวคนโตของฉันหยุดเรียนเพื่อไปแทน แต่ส่วนมากฉันจ้างคนอื่นไปทำได้ เพราะมันเป็นงานเพียงวันเดียว และก็ไม่ลำบากอะไร แต่ในปี พ.ศ. 2539 รัฐบาลบังคับให้คนไปทำทางรถไฟครั้งละหนึ่งอาทิตย์ กำหนดเวลาของฉันเรียนมาอย่างรวดเร็วเพราะเรามีกันแค่ไม่กี่หลังคาเรือนในหมู่บ้าน ในตอนนั้นฉันไม่สามารถที่จะจ้างคนอื่นไปทำแทนได้ เพราะว่ามันนานหลายวันและก็แพงมากด้วย แต่ถ้าฉันไปใครจะดูแลลูก ๆ และหาเงินให้ฉัน ...”

(แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 30 ปี อ่างใน สุริพร และคณะ 2548: 56)

ในช่วงเวลาที่ความขัดแย้งทางการเมืองขยายตัวมากขึ้น ผู้คนในประเทศพม่าจำนวนมากเผชิญความรุนแรงจากการถูกเกณฑ์แรงงาน รายงานขององค์กรด้านสิทธิมนุษยชนระบุว่า ในระหว่าง ปีพ.ศ. 2535 - 2539 มีประชากรกว่า 2 ล้านคน ถูกบังคับใช้แรงงาน (Canadians Friends of Burma 2002:21) ด้วยการเป็นลูกหาบให้กองทัพพม่า งานก่อสร้างถนน การเพาะปลูก เพื่อเลี้ยงดูกองทัพ ไม่เพียงเป็นการทำงานที่ปราศจากค่าจ้างเท่านั้น หากผู้ที่ถูกบังคับใช้แรงงานเหล่านี้ยังต้องดูแลอาหารการกินด้วยตนเอง (Amnesty International-AI 2001 อ้างถึงใน Global International Displacement 2004:30) การบังคับใช้แรงงานในพื้นที่รัฐฉานโดยรัฐบาลพม่ายังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน ในพื้นที่ตอนใต้ของรัฐฉานในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน แถบเมืองนาย (Murng-Nai) เมืองเก็ง (Murng-Kerng) เมืองเปง (Murng-Paeng) น้ำจาง (Nam-Zarng) เพื่อขุดสนามเพลาะ ทำแนวป้องกันรอบฐานที่ตั้งของหน่วยทหารพม่า การสร้างและซ่อมแซมถนนในพื้นที่ (The Shan Human Rights Foundation 2005)

นอกจากการถูกบังคับใช้แรงงานและเสปียงเป็นระยะแล้ว หลังพ.ศ. 2539 หมู่บ้านของชาวไทใหญ่ยังเผชิญกับการถูกบังคับให้โยกย้ายถิ่นที่อยู่ (forced relocation) อันเป็นผลจากการจำแนกพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของรัฐบาลพม่าออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่สีดำ (black zones) เป็นพื้นที่ซึ่งกองกำลังของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลสามารถครอบครองได้ พื้นที่สีน้ำตาล (brown zones) พื้นที่ซึ่งมีการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างรัฐบาลและกองกำลังฝ่ายต่อต้าน และพื้นที่สีขาว (white zones) เป็นพื้นที่ซึ่งปลอดภัยจากอำนาจของกองกำลังต่อต้านรัฐบาล (Smith 1999: 259) รัฐบาลทหารพม่าพยายามเปลี่ยนพื้นที่สีดำและพื้นที่สีน้ำตาลให้เป็นพื้นที่สีขาว ผ่านการบังคับโยกย้ายประชาชนในพื้นที่เหล่านี้ออกไปยังพื้นที่ซึ่งรัฐบาลสามารถควบคุมได้ เพื่อตัดการสนับสนุนที่ชาวบ้านอาจมีต่อกองกำลังฝ่ายต่อต้านรัฐบาล ตามนโยบาย “สี่ตัด” (four cuts) ได้แก่ การตัดการสนับสนุนด้านอาหาร การเงิน การข่าว และ การรวบรวมกำลังพล ที่จะส่งไปยังกลุ่มต่อต้านรัฐบาลทหารพม่า โดยการบังคับย้ายถิ่นนี้เป็นไปอย่างเข้มงวด การไม่ยอมอพยพออกจากพื้นที่ตามระยะเวลาที่กำหนดนั้นถูกพิจารณาว่าเป็นการแสดงการต่อต้านรัฐบาล (Grundy- Warr et . al 2001) นโยบายดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างมากต่อชาวบ้านในพื้นที่ แรงงานชาวไทใหญ่เล่าย้อนถึงประสบการณ์อันโหดร้ายของตนจากนโยบายบังคับย้ายถิ่นของรัฐบาลพม่าว่า

“ในปี 2539 หมู่บ้านของเราได้รับคำสั่งให้ย้ายออกจากพื้นที่ภายใน 7 วัน ในเวลานั้น ชาวบ้านที่มีร้อยละหลัง ไม่อยากย้ายออกไปที่อื่น เพราะเป็นช่วงที่ข้าวของเรากำลังจะถึงเวลาเก็บเกี่ยว ชาวบ้านบางคนก็ย้ายออกไปตามคำสั่งรัฐบาล แต่ก็มีชาวบ้านบางคนยังไม่ยอมย้ายออกไป พวกเราหวังว่าทหารคงไม่เข้มงวดกับเรามากนัก แต่เราคิดผิด เพราะหลังจากถึงกำหนดแล้ว ทหารได้บุกมาที่หมู่บ้าน ชาวบ้านคนหนึ่งถูกทหารยิงตายต่อ

หน้าลูกเมียของเขาในเวลากลางวันแท้ ๆ ทหารพม่าประกาศว่า นั่นเป็นผลของการไม่ทำตามคำสั่งของรัฐบาล เราพยายามอ่อนน้อมว่าขอให้เราได้เก็บเกี่ยวข้าวในไร่นาของเรา ก่อนค่อยย้ายออกไป แต่เขาไม่ยอม เขาบอกว่า ถ้าไม่ไปก็ถือว่าขัดคำสั่งรัฐบาล คนที่ขัดคำสั่งมีโทษถึงตาย สุดท้าย พวกเราต้องทิ้งบ้านของเรา มา ที่งนาที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยว ถึงเสียชีวิตแต่ก็ต้องทิ้งไว้ข้างหลัง ไม่อย่างนั้น เราคงต้องทิ้งชีวิตเราไว้ที่นั่นด้วย”

(บุญ วัย 32 ปี, สัมภาษณ์ 26 กรกฎาคม 2549)

“หมู่บ้านของเราอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งมานาน ทั้งทหารพม่า ทหารฝ่ายต่อต้านมาซูดรีดเราประจำ แต่เราก็ตน เรายังพอมีนามีไร่ แต่เมื่อ 10 ปีที่แล้ว ความเดือดร้อนของเราเพิ่มขึ้น วันหนึ่งผู้ใหญ่บ้านถูกเรียกไปประชุมกับทหารพม่า พอกลับมา เขาสั่งให้เราย้ายไปอยู่ในเมือง ให้ย้ายภายใน 5 วัน ใครไม่ย้ายถือว่าเป็นพวกต่อต้านรัฐบาล และทหารพม่าก็จะฆ่าคนนั้นได้ทุกเมื่อ พวกเราไม่อยากย้าย เราอยากอยู่ที่เดิม ที่เดิมยังมีที่นา มีญาติพี่น้อง แต่ไปในเมืองไม่มีอะไรเลย ตอนแรกทหารบอกว่ามีนามีไร่ จัดสรรให้ แต่เอาเข้าจริงมันไม่พอหรอก คนมันเยอะแยะไปหมด เราอยู่ที่นั่นไม่รู้จะทำอะไรกิน เหมือนรอวันอดตายนั่นแหละ”

(พงษ์ แรงงานวัย 37 ปี, สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2549)

“เราไม่มีเวลาตั้งตัวเลยเมื่อผู้ใหญ่บ้านของเราแจ้งว่ารัฐบาลสั่งให้เราย้ายไปอยู่ในเมือง พร้อมกับชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง เราพยายามขนข้าวของไปให้ได้มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ เพราะเราไม่รู้ว่าจะข้างหน้าเราจะเจออะไรบ้าง แต่เราก็กินอะไรมามากไม่ได้ เราขนไม่ไหว เราทิ้งข้าวของเครื่องไม้เครื่องมือตั้งมากมายไว้ที่บ้านเก่าของเรา เพราะเราขนไปไม่ไหว เราเดินเท้าไปจนถึงค่ายอพยพโดยมีทหารคุมไปตลอดทาง ไม่ให้เราหนี”

(หน้อย, สัมภาษณ์ 12 สิงหาคม 2549)

การย้ายถิ่นฐานไปยังพื้นที่ใหม่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่ต้องการ เนื่องจากเรื่องราวที่พวกเขาได้ยินมาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่ยากลำบากในพื้นที่อพยพ อย่างไรก็ตาม พวกเขาไม่มีทางเลือก ชาวบ้านส่วนใหญ่จำยอมต้องย้ายไปอยู่ใกล้พื้นที่ควบคุมของทางการ ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเลือกหลบซ่อนตัวอยู่ในพื้นที่ป่าใกล้ ๆ กับหมู่บ้านเดิมของตน ด้วยความหวังว่าพวกเขาจะสามารถกลับไปทำการผลิตในไร่นาของตนได้หลังจากทหารไปจากหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ชีวิตที่หลบซ่อนอยู่ในป่าก็เป็นชีวิตที่ปราศจากความมั่นคงเช่นกัน

“ปี 2539 หมู่บ้านเราได้รับคำสั่งให้อพยพ แต่พ่อของฉันตัดสินใจว่าเราจะไม่ไปตามที่ทหารสั่ง เราได้ยินเรื่องราวความลำบากที่หมู่บ้านอพยพว่าไม่มีที่นาให้เรา นอกจากนั้น เราก็ไม่อยากไปอยู่ใกล้กับทหารด้วย พ่อบอกฉันว่ายิ่งเราไปอยู่ใกล้เขายิ่งเข้มแข็งเราได้ง่ายขึ้น พ่อพาฉันและคนในบ้านหนีเข้าไปอยู่ในป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน เราอยู่ได้ 2-3 เดือน อาหารที่เตรียมมาก็หมด เราต้องออกไปรับจ้าง จะกลับออกไปทำงานในไร่นาของเราก็เป็นไปไม่ได้ เพราะเราต้องคอยหลบทหาร เราหลบอยู่ในป่าได้เกือบ 2 ปี และคิดว่าคงไม่มีอะไรดีไป กว่าทหารหนีเข้ามาเสี่ยงในเมืองไทย”

(นวล- แรงงานหญิงชาวไทใหญ่ วัย 25 ปี, สัมภาษณ์ 21 กันยายน 2549)

นโยบายบังคับโยกย้าย (forced relocation) ที่รัฐบาลพม่านำมาบังคับใช้นั้น มีเป้าหมายหลักเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของรัฐบาลทหารพม่าในการควบคุมเหนือพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของกองกำลังก๊กชาติ ดังนั้น พื้นที่ซึ่งประชาชนถูกบังคับให้โยกย้ายไปอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เมืองซึ่งง่ายต่อการควบคุมของรัฐบาล ในพื้นที่ดังกล่าว มาตรการต่าง ๆ เพื่อรองรับการอพยพเข้ามาของชาวบ้าน จึงไม่ได้ถูกจัดเตรียมไว้แต่อย่างใด

“ตอนแรกทหารบอกชาวบ้านว่าให้มาอยู่ในเมือง มีบ้าน มีที่นาให้เรา แต่พอเรามาถึงจริง ๆ ไม่มีอะไรเลย เราต้องสร้างบ้านใหม่ในเนื้อที่แคบ ๆ อยู่อย่างแออัด ญาติพี่น้องที่มาด้วยกันก็กระจัดกระจายกันไป เหมือนคนบ้านแตก ที่นาที่เขาว่ามียังไม่มี จะไปมีได้อย่างไร ที่จะอยู่ยังแทบไม่มีเลย”

(ขวัญ-แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 25 ปี, สัมภาษณ์ 21 กันยายน 2549)

“เราถูกบังคับให้ย้ายจากหมู่บ้านของเรา เราเดินเท้าถึง 5 วัน จนมาถึงเมือง แต่ที่นั่นเราไม่สามารถเพาะปลูกได้ มันไม่มีที่สำหรับเรา แต่เราต้องกิน ที่เราทำได้คือออกไปรับจ้าง เราทำทุกอย่างตามแต่จะมีใครจ้าง เราไม่สามารถต่อรองเรื่องค่าจ้างได้เลย เพราะคนอย่างเรามีเยอะไปหมด บางที่เราได้ค่าแรงแค่ข้าวพอกินไปมื้อหนึ่งเท่านั้น”

(เพ็ญ -แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 39 ปี, สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2549)

ข้อจำกัดของการทำกินในพื้นที่อพยพ ทำให้ชาวไทใหญ่บางส่วนพยายามหลบหนีออกจากพื้นที่ที่ทางการจัดให้อยู่ เพื่อกลับไปทำกินยังหมู่บ้านเดิมของตนเอง อย่างไรก็ตาม การกลับไปหมู่บ้านเดิมนั้นก็มีความเสี่ยงสูงต่อชีวิตของพวกเขาในกรณีที่ทหารพม่ามาพบเข้า

“กองทัพพม่าได้มาไล่ที่ให้เราย้ายไปอยู่ที่ชายแดนของพม่าเพื่อที่จะได้ควบคุมพวกเราโดยง่ายขึ้น พวกมันกลัวว่าชาวบ้านจะช่วยเหลือสิ่งต่าง ๆ ให้แก่กลุ่มติดอาวุธที่อยู่ในป่า พวกเราต้องย้ายที่อยู่หลายครั้งโดยไม่ได้เงินตอบแทนค่าที่ดินของเรา เมื่อสถานการณ์สงบลงเราก็จะแอบกลับไปหมู่บ้านของเรา เมื่อข่าวนี้รู้ถึงกองทัพพม่า พวกมันก็มาไล่ล่าเราอีก พวกเราก็ต้องแอบซ่อนและผลัดกันเผ้ายามหมู่บ้านเพื่อเตือนให้ทุกคนรู้ตัวเมื่อทหารพม่ากำลังใกล้เข้ามาและเราจะได้วิ่งหนีทัน”

(แรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 16 ปี, อ่างโน สุริพรและคณะ 2548: 53)

ชาวบ้านบางคนสามารถต่อรองกับรัฐบาลเพื่อกลับไปทำการผลิตในพื้นที่เดิมได้ โดยต้องแบ่งผลผลิตบางส่วนให้กับทหาร

“ในพื้นที่ที่เราอยู่อาศัย เราไม่มีที่นา เราไม่สามารถเพาะปลูกในที่ใหม่ที่เราอยู่ได้ เราจึงขอร้องทหารให้เรากลับไปปลูกข้าวที่หมู่บ้านของเรา เพราะที่ค่ายเราไม่มีนาแล้ว ทหารอนุญาตให้เรากลับไปทำนาที่หมู่บ้านของเราได้ แต่ต้องขออนุญาตก่อนทุกครั้ง เราต้องแบ่งข้าวของเราเป็น 3 ส่วน ให้ทหารไป 2 ส่วน เราได้แค่ 1 ส่วน ทั้งที่เรเป็นคนลงทุนลงแรงทั้งหมด”

(หน้อย, สัมภาษณ์ 12 สิงหาคม 2549)

อย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ หลังจากการอพยพชาวบ้านออกไปแล้ว ได้มีการอพยพคนกลุ่มใหม่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เดิม โดยในรัฐฉานนั้น ทหารพม่าได้บังคับโยกย้ายชาวไทใหญ่ออกจากพื้นที่เพื่อตัดการสนับสนุนใด ๆ ที่อาจมีต่อกองกำลังกู้ชาติของไทใหญ่ที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว และได้อพยพประชาชนกลุ่มอื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้ มีรายงานว่าในปี 2542 รัฐบาลพม่าได้บังคับโยกย้ายชาวว้าราว 126,000 คน จากหมู่บ้านเดิมของพวกเขาที่อยู่บริเวณชายแดนจีน-พม่า มายังพื้นที่รัฐฉานตอนใต้ซึ่งทหารพม่าได้บังคับโยกย้ายชาวไทใหญ่ในพื้นที่ดังกล่าวออกไปก่อนหน้านี้ รัฐบาลพม่ากล่าวอ้างว่าการบังคับโยกย้ายชาวว้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวเป็นไปเพื่อขจัดปัญหาเสถียรภาพที่ชาวว้าเกี่ยวข้องกับชายแดนจีน-พม่า อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวของทหารพม่าถูกมองว่าไม่ได้เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาเสถียรภาพอย่างที่กล่าวอ้าง หากแต่เป็นความพยายามตัดทอนการสนับสนุนต่าง ๆ ที่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในพื้นที่ดังกล่าวจะได้รับจากชาวบ้านมากกว่า (The Lahu National Development Organization 2002) การบังคับโยกย้ายชาวว้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ทำให้ชาวไทใหญ่จำนวนหนึ่งไม่สามารถหวนกลับไปทำการผลิตในที่ดินของตนเองได้

“เมื่อเราหนีกลับไปหมู่บ้านเดิมของเรา เราพบว่าที่ดินของเรากลายเป็นของคนอื่นไปแล้ว รัฐบาลเอาพวกเขา พวกมุเซอมาอยู่ในหมู่บ้านเดิมของเรา เราไม่สามารถกลับไปเพาะปลูกในที่นาของเราได้ พวกเขาบอกว่าทหารชายที่ของเราให้กับเขาแล้ว เราไม่เหลืออะไรอีกแล้วที่บ้านของเรา เรากลายเป็นคนแปลกหน้าไปเสียแล้ว”

(พงษ์, สัมภาษณ์ 21 กันยายน 2549)

ในพื้นที่รัฐฉานนโยบายนี้ถูกนำมาบังคับใช้อย่างเข้มงวดตั้งแต่พ.ศ. 2539 ซึ่งมีการประมาณการว่าจำนวนผู้ถูกทำให้พลัดถิ่นภายในประเทศ (internally displaced persons) นั้นอยู่ระหว่าง 1 – 4 ล้านคน ทั่วประเทศ และชาวบ้านกว่า 100,000 คน ที่ต้องกลายเป็นผู้พลัดถิ่นตามและอาศัยอยู่ในค่ายอพยพในประเทศเพื่อนบ้าน (Htay 2005:49) ทั้งนี้ ในส่วนของพื้นที่รัฐฉานนั้น มีการประเมินว่าระหว่าง พ.ศ. 2539 – 2543 มีจำนวนผู้ถูกบังคับโยกย้ายและกลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (internal displaced persons) ในพื้นที่รัฐฉานตอนกลางและตอนใต้ประมาณ 300,000 คน ในจำนวนนี้ บางส่วนเสียชีวิตเนื่องจากพยายามกลับไปยังพื้นที่เดิมของตน ในขณะที่ประมาณ 100,000 คน หลบเข้าสู่ประเทศไทย (AI 2000 อ้างถึงใน Global International Displacement 2004: 55) ส่วนใน พ.ศ. 2547 นั้น ในพื้นที่รัฐฉานตอนใต้ในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน คาดว่ามีจำนวนผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (internal displaced persons) กว่า 216,000 คน และมีการประเมินว่ามีชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ตอนใต้ของรัฐฉานราวร้อยละ 30 ของประชากรในพื้นที่อพยพเข้าสู่เมืองไทย¹ หรือโดยเฉลี่ยประมาณ 1,400 คน ต่อเดือน (Global International Displacement 2004: 55,67)

นอกจากสถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองภายในแล้ว สถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในประเทศพม่าก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลักดันให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองไทย ทั้งนี้ภายใต้การบริหารประเทศของรัฐบาลทหารอย่างต่อเนื่องหลายสิบปีได้ส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชนพม่า ทั้งนี้ มีรายงานว่าราวร้อยละ 40 ของประชากรของประเทศ มีรายได้ต่ำกว่าเส้นวัดระดับความยากจน (poverty line) โดยที่กว่าร้อยละ 75 ของประชากรยากจนเหล่านี้อาศัยอยู่ในชนบท โดยประชากรในชนบทเหล่านี้ที่ทำการผลิตในเนื้อที่ตั้งแต่ 3 เอเคอร์² ขึ้นไปนั้น มีเพียง 1 ใน 3 ของประชากรเหล่านี้เท่านั้น (Htay 2005: 51)

¹ “เปิดรายงานทหารพม่ายึดที่ทำกินชาวบ้านหลายหมื่นไร่” จาก

http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2_print.php?mod=mod_ptcms&ContentID=2287&SystemModuleKey=HighlightNews&System_Session_Language=Thai เข้าถึงเมื่อ วันที่ 30 มีนาคม 2549

² พื้นที่ 1 เอเคอร์ เท่ากับ 2.5 ไร่

นอกจากนั้น ประสิทธิภาพของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ ซึ่ให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของ ความรุนแรงทางการเมืองกับภาวะผิดเคืองทางเศรษฐกิจที่พวกเขาเผชิญขณะอยู่ในพื้นที่บ้านเกิด ซึ่งพบว่าในบางปี ชาวไทใหญ่ไม่สามารถทำการผลิตหรือเก็บเกี่ยวผลผลิตจากเรือกสวนไร่นาของตนเองได้ ทั้งบางครั้ง ไร่นาของพวกเขาก็อาจกลายเป็นสมรภูมิรบได้เมื่อมีการเผชิญหน้าระหว่าง กองกำลังฝ่ายต่าง ๆ การผลิตในช่วงเวลาดังกล่าวของชาวไทใหญ่จึงมีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนสูง

“อยู่ที่บ้าน เราไม่มีรายได้อะไร ปลูกข้าว ปลูกผักกินไปตามเรื่อง มันก็พออยู่ได้นะ ถ้าไม่มีทหารมากวน แต่พออยู่ ๆ ไป มันมีมาเยอะเหลือเกิน ทั้งทุกคนไต่ด้วยกัน พวก ม่าน ข้าวที่เคยพอกินมันก็ไม่พอแล้ว ยิ่งถ้าช่วงที่ถูกสั่งให้ไปขนของยิ่งแล้วใหญ่ ที่นาไม่ ต้องมีคนดูแลกัน บางทีไป 2 – 3 เดือนกว่าจะได้กลับบ้าน กลับมาก็ไม่มีอะไรกินแล้ว คิด ว่าถ้าอยู่ต่อก็คงพากันตายแน่ เลยหนีเข้ามาเมืองไทยดีกว่า เสี่ยงเอา อยู่โน้นก็ลำบาก มา เมืองไทยเมื่อมันจะดีกว่า”

(โก, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

สภาวะยากลำบากทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากนโยบายบังคับโยกย้าย (forced relocation) ของรัฐบาลพม่า เมื่อชาวบ้านถูกบังคับให้ละทิ้งถิ่นฐานไปอยู่ในพื้นที่ซึ่ง รัฐบาลกำหนด ทำให้พื้นที่การเกษตรจำนวนมากถูกทิ้งร้าง รายงานของคณะกรรมการบรรเทาทุกข์ และการพัฒนาไทใหญ่ (Shan Relief and Development Committee) ซึ่งได้ทำการสำรวจในพื้นที่ ตอนใต้ของรัฐฉานในระหว่างพ.ศ. 2546- 2548 พบว่า พื้นที่การเกษตรกว่า 25,000 ไร่³ ถูกละทิ้ง อันเป็นผลของนโยบายบังคับโยกย้ายของรัฐบาล

ในปัจจุบันนี้ แม้ว่า สถานการณ์การสู้รบ การเผชิญหน้าระหว่างกองกำลังกลุ่มต่าง ๆ จะเบาบางลงในบางพื้นที่ แต่ก็ไม่ได้เป็นหลักประกันสำหรับความมั่นคงทางเศรษฐกิจสำหรับชาวไทใหญ่ และพวกเขาก็ไม่มีทางเลือกมากนักในการทำงานอื่นนอกเหนือไปจากงานในไร่นา หรือถึงแม้ว่าพวกเขาจะสามารถประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากการทำนา แต่ก็มี ความแตกต่างกัน อย่างมากระหว่างรายรับที่พวกเขาได้รับกับอัตราค่าครองชีพ อาชีพ ครูได้รับค่าตอบแทนระหว่าง 4,000 – 5,000 บาทต่อเดือน นักบัญชี หรือผู้จัดการค่าตอบแทน 8,000 – 10,000 บาทต่อเดือน

³ “เปิดรายงานทหารพม่ายึดที่ทำกินชาวบ้านหลายหมื่นไร่” จาก

http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2_print.php?mod=mod_ptcms&ContentID=2287&SystemModuleKey=HighlightNews&System_Session_Language=Thai เข้าถึงเมื่อ วันที่ 30 มีนาคม 2549

เสมือน 3,000 จ๊าด งานเหล่านี้เป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่งานประเภทที่ไม่ต้องใช้ความรู้ซึ่งชาวไทใหญ่สามารถทำงานได้นั้น อัตราค่าตอบแทนอยู่ในระดับต่ำอย่างมาก โดยการเป็นลูกจ้างตามร้านน้ำชา นั้นได้ค่าตอบแทน 3,000 จ๊าดต่อเดือน การเป็นกรรมกร ผู้ใช้แรงงาน ได้รับค่าตอบแทน รวบรวม 500 – 600 จ๊าด ต่อเดือน ยาม 250 จ๊าด ต่อเดือน ในขณะที่ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคนั้นสูงกว่าค่าแรงที่พวกเขาได้รับ โดยที่ ราคาเนื้อหมูนั้นอยู่ที่ 1,800 จ๊าดต่อ 1.5 กิโลกรัม เนื้อวัว 1,200 จ๊าด ต่อ 1.5 กิโลกรัม เนื้อไก่ 2,200 จ๊าด ต่อ 1.5 กิโลกรัม ไข่ฟองละ 40 จ๊าด น้ำมันพืชนั้นมีราคาตั้งแต่ 1,800 -2,200 จ๊าด ต่อ 1.5 กิโลกรัม⁴ ความแตกต่างของรายได้และค่าครองชีพจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการตัดสินใจเสี่ยงเข้ามาทำงานในเมืองไทย ซึ่งเป็นความหวังของการอยู่รอดไม่แต่เฉพาะตัวแรงงานเท่านั้น หากรวมถึงครอบครัวของพวกเขาที่อยู่ในพม่าด้วยเช่นกัน

การเผชิญกับความรุนแรงทางตรงและผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ทางการเมืองภายใน จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการตัดสินใจเข้ามาเป็นแรงงานในภาคการผลิตต่าง ๆ ในเมืองไทย แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ได้เข้ามาทำงานในกลุ่ม 3 D ซึ่งหมายถึง งานที่สกปรก (Dirty) งานที่ยาก (Difficult) และงานที่เสี่ยงอันตราย (Dangerous) (Caouette 2001: 17) ซึ่งเป็นงานในกลุ่มที่ผู้ประกอบการไม่สามารถจ้างแรงงานชาวไทยในอัตราค่าจ้างที่ต่ำได้

3.2 ในระหว่างการเดินทาง

ในการเดินทางเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองไทยของแรงงานชาวไทใหญ่นั้น สะท้อนให้เห็นถึงการเผชิญกับอำนาจหลากหลายกลุ่มทั้งอำนาจรัฐและอำนาจนอกรัฐ ทั้งในขณะที่พวกเขายังอยู่ในฝั่งพม่าและเมื่อเข้าสู่เมืองไทยแล้ว แรงงานชาวไทใหญ่ได้บอกเล่าประสบการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์ที่ซับซ้อนมีชาวไทใหญ่เผชิญ ดังประสบการณ์ของขวัญ

ขวัญเป็น หญิงสาวชาวไทใหญ่วัย 25 ปี ปัจจุบันทำงานเป็นแม่บ้านในบ้านของอดีตข้าราชการคนหนึ่งของอำเภอเชียงแสน เดินทางเข้าสู่เมืองไทยผ่านทางอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ขวัญเดินทางจากบ้านพร้อมกับชาวไทใหญ่อีกเกือบ 10 คน โดยมีคนนำทางเป็นชาวไทใหญ่ที่เข้ามาทำงานในเมืองไทยก่อนหน้านั้น ซึ่งรู้จักเส้นทางหลบหนีจากทหารพม่าเป็นอย่างดี “คนพามาเขาเข้าออกบอกรู้ว่าตรงไหนมีทหารพม่าอยู่เขาก็พาเราหลบ บางทีก็เดินทางในป่า บางทีก็ขึ้นรถเอา ถ้าเราเองไม่มีเขาพามาคงลำบาก มาไม่ถึงแน่” (สัมภาษณ์ 26 สิงหาคม 2549) ขวัญไม่ต้องเสียเงินให้กับคนนำทางชาวไทใหญ่ที่นำทางเธอจากบ้านจนข้ามมายังชายแดนฝั่งไทย

⁴ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://www.irrawaddy.org/res/pric-sal.html>

แต่เมื่อข้ามมาที่ฝั่งไทยแล้ว เธอต้องจ่ายค่านายหน้าจำนวน 4,000 บาท ให้กับนายหน้าชาวไทยที่จะนำเธอเข้าไปทำงานในตัวเมือง เธอไม่มีเงินจำนวนนี้ นายหน้าจึงไปเก็บจากนายจ้างของเธอ และค่าจ้างของเธอถูกหักเดือนละ 500 บาท สำหรับเงินที่นายจ้างจ่ายให้กับนายหน้าไป

ในกรณีของสง่าง แรงงานชาวไทใหญ่วัย 34 ปี ซึ่งปัจจุบันทำงานอยู่ในสวนแห่งหนึ่งในอำเภอเชียงแสน เขาต้องจ่ายค่านายหน้าให้กับคนนำทางด้วยเงินเก็บเกือบทั้งหมดที่ครอบครัวเขามีอยู่

“ผมเข้ามาเมืองไทยกับนายหน้า เป็นคนแถวบ้านแหละ ผมต้องเสียเงินไปเกือบ 8,000 บาท มันเป็นเงินเก็บของครอบครัวผม พวกเขาเสียสละเงินเก็บของครอบครัวให้ผมมาทำงานเมืองไทย นายหน้าบอกว่าเขามีค่าใช้จ่ายเยอะ ต้องจ่ายให้ทหารพม่า ทหารไทย ผมนั้นไม่รู้เรื่องอะไรหรอก ตอนเข้ามาเมืองไทยผมเจอบางคนจ่ายมากกว่าผมอีกหลายหมื่นก็มี”

(สง่าง, สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2549)

ส่วนแสง แรงงานชาวไทใหญ่วัย 34 ปี ซึ่งเข้ามาทำงานในเมืองไทยตั้งแต่อายุ 20 ปีเศษ เนื่องจากไม่มีญาติพี่น้องที่ชายแดนเมืองไทย แสงเดินทางเข้าสู่เมืองไทยผ่านระบบนายหน้า และเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างแพง นายหน้าพาเขาเดินทางหลบหลีกการตรวจค้นของเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานถึงจังหวัดปทุมธานีในสวนผักแห่งหนึ่ง แสงทำงานมาหลายอย่าง ทั้งงานในสวนผัก งานกรรมกรก่อสร้าง และในปัจจุบันเขาทำงานที่สวนส้มแห่งหนึ่งในอำเภอเชียงแสน

“ผมเข้ามาสมัย 10 กว่าปีก่อน ตอนนั้นจะว่าแล้วเข้ามายากเหมือนกันนะ ผมไม่มีญาติอยู่แถว ๆ ชายแดน เข้ามากับนายหน้า ก็เป็นคนไทใหญ่นี้แหละ เขาเข้ามาอยู่เมืองไทยก่อน เขาก็ไปหาว่ามีใครอยากมาเมืองไทยบ้าง รายได้ดีนะ ตอนนั้นอยู่บ้านก็ไม่มีอะไรเลยมา เขาคิดค่าพามา 5,000 บาท ผมยืมเงินญาติ ๆ กันมาให้จ่าย พอทำงานได้ก็ส่งไปคืนเขา แต่บางคนไม่มีเขาก็ว่าไม่เป็นไร เขาไปเก็บกับนายจ้างเราได้ แล้วเราค่อยให้นายหักจากค่าจ้างตอนหลัง ตอนนั้นมีคนที่มารุ่นเดียวกันหลายคนเป็นสิบคนนะจากบ้านใกล้ ๆ กัน แต่ต้องค่อย ๆ มา มาทีละเยอะ ๆ พร้อมกันไม่ได้ เขาจะสงสัย ตอนมานายหน้าเขาให้ผมขึ้นรถโดยสารมาเลย มีเสื้อผ้าติดตัวมา 2-3 ตัว เอามาเยอะไม่ได้ เขามีด่านตรวจเป็นจุด ๆ ที่เชียงตุงก็มี เขาตรวจเยอะ ถ้าของเยอะเขาจะสงสัยเอาได้...”

(สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2549)

ส่วนน้อย หญิงสาวชาวไทใหญ่เดินทางจากบ้าน แแถบตองก็เข้าสู่เมืองไทยทางชายแดน แม่ฮ่องสอน น้อยเล่าว่าเธอต้องเสียค่านำทางถึง 6,000 บาท ให้กับนายหน้า “นายหน้าบอกว่าต้องแบ่งให้ทหารพม่า ทหารไทย ตำรวจไทย เลยกีบเยอะ ขามาก็เจอพวกทหารพม่า คนพม่าก็เอาเงินให้เขาไป เขาก็ปล่อยเรามา เจอ 2 ที่ ต้องให้เงินเขาทั้ง 2 ที่ แต่ไม่รู้จะให้ที่ละเท่าไร ”

(สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2549)

ส่วนค่าแรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 25 ปี ปัจจุบันรับจ้างทำงานบ้านให้กับคนเมืองในพื้นที่เชียงแสนนั้น บอกเล่าประสบการณ์ระหว่างการเดินทางของเธอ ซึ่งไม่เพียงต้องจ่ายค่านายหน้าให้กับคนนำทางเท่านั้น หากเธอยังสูญเสียเงินเก็บของเธอให้กับกลุ่มอำนาจที่เธอพบเจอระหว่างการเดินทางด้วย

“ฉันมีเงินติดตัวมา 5 พันกว่าบาทเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ฉันรู้ว่าเงินของฉันอาจถูกยึดไปจากฉันได้ทุกเมื่อ ฉันเลยซ่อนมันไว้ในเสื้อชั้นในของฉัน ฉันพกไว้ข้างนอกแค่นิดหน่อย พวกเรามาเจอทหารพม่า พวกมันเรียกเงินจากฉัน แต่ฉันบอกไม่มี แต่มันไม่เชื่อ มันเป็นโชคร้ายของฉัน มันค้นจนเจอเงินที่ฉันซ่อนไว้ แล้วเอาไปจนหมด แล้วไล่ให้พวกเรากลับบ้าน ฉันเหลือเงินติดตัวไม่ถึง 200 บาท แต่ฉันตั้งใจว่าจะต้องไปต่อ นายหน้าพาพวกเราเดินย้อนไปอีกทาง เหมือนว่าเรากลับบ้าน แล้วค่อยแอบเดินทางตอนกลางคืนเลาะไปตามป่าใช้เวลาเดินทางอยู่ในป่าเกือบ 10 วัน จนมาถึงชายแดนไทย ฉันต้องยืมเงินนายหน้าที่พาฉันมา เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง นายหน้าบอกว่าเดี๋ยวเขาจะไปเก็บเงินที่ฉันยืมเขาจากนายจ้างของฉัน แล้วค่อยให้ฉันทำงานใช้หนี้ ฉันกลายเป็นคนมีหนี้ติดตัวตั้งแต่มิได้ทำงาน เพราะพวกทหารพม่าพวกนั้น”

(สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2549)

ถึงแม้ว่า ประสบการณ์ของแรงงานชาวไทใหญ่เกี่ยวกับทหารพม่าที่พวกเขาพบเจอในระหว่างการเดินทางนั้น มักพบว่าทหารพม่าได้พยายามควบคุมไม่ให้พวกเขาเดินทางเข้าสู่เมืองไทย อย่างไรก็ตาม อำนาจของรัฐพม่าที่สะท้อนผ่านปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ระดับล่างในพื้นที่ชายแดนนั้นก็มิได้เป็นหนึ่งเดียวกัน หากมีระดับความแตกต่างกันของความเข้มงวดที่มีต่อความพยายามในการเดินทางข้ามแดนสู่เมืองไทยของชาวไทใหญ่ นอกจากนั้น ในบางครั้งช่องว่างของอำนาจรัฐที่ส่วนกลางและพื้นที่ชายแดนก็เป็นช่องทางที่ทำให้ชาวไทใหญ่ใช้ในการต่อรองให้

พวกเขาสามารถเดินทางออกจากพม่าได้ ดังกรณีของอ้อยแรงงานหญิงชาวไทใหญ่วัย 29 ปี คนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันทำงานเป็นแม่บ้านอยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน

“หลังสามีฉันตาย ฉันตัดสินใจมาเมืองไทย ฉันฝากลูก 2 คน ไว้กับแม่ที่หมู่บ้าน ฉันขายข้าวของมีค่าที่ฉันมีได้เงินประมาณ 8,000 บาท ฉันนั่งรถโดยสารมาจนถึงเกือบถึงชายแดน มีด่านของทหารพม่าอยู่ เขารู้ว่าพวกเรากำลังจะไปทำงานที่เมืองไทย เขาบอกว่าเขาจะอนุญาตให้เรามาถ้าเราจ่ายค่าผ่านทางให้กับเขา เขาเรียกเงินจากพวกเราคนละ 500 บาท แต่นายหน้าของฉันต่อรองว่าพวกเราไม่มีเงิน แต่เขาไม่ยอม ในที่สุดฉันเสียเงินให้เขาไป 500 บาท”

(สัมภาษณ์ 30 กันยายน 2549)

และ

“พวกทหารตามชายแดนนะ บางทีเขาก็คงเข้าใจความลำบากของเรา พวกเขาก็ไม่ได้สบายเท่าไรหรอก กองทัพพม่าปล่อยให้ทหารดูแลกันเอง พวกทหารเขาก็ลำบาก บางทีเขาก็ต้องหารายได้จากทางอื่น รอเงินเดือนอย่างเดียวไม่ได้ บางทีพวกทหารพวกนี้ก็อยู่ได้เพราะเงินค่าผ่านทางจากพวกเราแหละ บางช่วงเขาเลยไม่ค่อยเข้มงวดกับพวกเรา จะเดินทางเข้ามาเมืองไทยเขาก็ปล่อย ขอให้จ่ายให้เขาบ้างเท่านั้นแหละ”

(เพิ่ม, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2549)

การอนุญาตให้ชาวไทใหญ่เดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยนั้น ไม่เพียงจะเป็น “ทางรอด” ของชาวไทใหญ่และครอบครัวเท่านั้น แต่ในด้านหนึ่งก็อาจเป็น “ทางรอด” ของทหารพม่าที่อยู่ตามพื้นที่ชายแดน ซึ่งไม่สามารถยังชีพอยู่ได้ด้วยเงินเดือนที่ได้รับจากทางการ

นอกจากทหารพม่าแล้ว ในระหว่างการเดินทาง ชาวไทใหญ่บางคนต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับกลุ่มกองกำลังต่าง ๆ ที่เคลื่อนไหวหรือมีอิทธิพลอยู่ในพื้นที่อื่น แรงงานชาวไทใหญ่วัย 32 ปี เล่าว่า เขาต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับกลุ่มอำนาจหลายกลุ่มในระหว่างการเดินทาง

“... ตอนอยู่พม่าเสียค่านำทางให้คนโตไป 900 บาท อันนี้เป็นค่าจ้างเขาพาเรามาอย่างเดียวนะ ค่าใช้จ่ายอื่นเราต้องออกเองทั้งหมด ในฝั่งพม่า ผมเสียเงินให้ทหารพม่าไปเกือบ 500 บาท ไทย เสียให้ทหารโตอีก 200 บาท บางคนไปเจอเขตทหารว่าก็ต้องจ่ายอีก นี่เฉพาะที่ต้องจ่ายในพมานะ”

(อุ้น, สัมภาษณ์ 25 กันยายน 2549)

ในฝั่งไทยนั้น การข้ามแดนของแรงงานชาวไทยใหญ่ก็เกี่ยวข้องกับกลุ่มอำนาจหลายกลุ่ม พิเศษผู้คนในพื้นที่ชายแดนเท่านั้น แต่กลไกของรัฐในพื้นที่ชายแดนก็มีส่วนเอื้อต่อการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ ความลึกลับระหว่างนโยบายของรัฐและปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ ซึ่งมิได้เกิดขึ้นในฝั่งพม่าเท่านั้น หากความลึกลับดังกล่าวก็เกิดขึ้นจนเป็นเรื่อง “ปกติ” ในฝั่งไทยด้วยเช่นกัน ที่ผ่านมานั้นถึงแม้ว่าทางการไทยจะผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติได้ในกิจการหลายประเภท แต่ทางการไทยก็มีนโยบายสกัดกั้นการเข้ามาของแรงงานกลุ่มอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติที่รัฐไทยก็ไม่ได้มีประสิทธิภาพมากนักในการควบคุมการเข้ามาของแรงงานกลุ่มใหม่ ความล้มเหลวของรัฐดังกล่าวเชื่อมโยงกับความต้องการแรงงานราคาถูกของผู้ประกอบการภายในประเทศและแรงผลักดันจากสถานการณ์ทางการเมืองและความผิดเคืองทางเศรษฐกิจภายในของพม่า การเบียดแทรกเข้ามาของแรงงานข้ามชาติในห้วงเวลาที่ทางการไทยมีนโยบายสกัดกั้นการเข้ามาสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพอันจำกัดของรัฐในการควบคุมพรมแดน แรงงานชาวไทยใหญ่และเครือข่ายของพวกเขาสามารถต่อรองในลักษณะต่าง ๆ ทั้งการหลบหลีกจากการเผชิญหน้าโดยตรงกับอำนาจรัฐ ตลอดจนการต่อรองผ่านการจ่ายค่าค่าน้ำร้อนน้ำชาแก่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

“... ที่ชายแดนฝาง นายหน้าที่พาฉันมาส่งฉันให้กับมอเตอร์ไซค์รับจ้างที่วิ่งอยู่แถวชายแดนทางฝาง นายหน้าพาฉันนั่งมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปที่บ้านหลังหนึ่ง ระหว่างทางเราพยายามหลบตำรวจ คนขี่มอเตอร์ไซค์พาพวกเราเดินทางไปในป่า ไม่ได้ไปตามถนน เขาบอกว่า ถ้าไปตามถนนพวกเราอาจเจอตำรวจ ฉันถูกพาไปส่งไว้ที่บ้านหลังหนึ่งอีก 2 วันต่อมาถึงมีคนพาฉันเดินทางไปที่เชียงใหม่ และฉันก็ได้งานก่อสร้างที่โรงพยาบาลสวนดอก”

(อ้อย, สัมภาษณ์ 30 กันยายน. 2549)

“...พอข้ามฝั่งมาที่บ้านริมน้ำ⁵ ผมนั่งมอเตอร์ไซค์รับจ้างมาถึงหมู่บ้านที่ญาติผมทำงานอยู่ มอเตอร์ไซค์เขาพาเราตามหมู่บ้าน ไม่ได้มาตามถนนใหญ่ ตามถนนมักมีด่านตรวจ แต่ตามทางที่มอเตอร์ไซค์พาเราไม่เจอตำรวจ เขารู้เส้นทางเขาพาผมหลบได้

⁵ เป็นชื่อสมมติของหมู่บ้านชายแดนแห่งหนึ่ง ใกล้กับตัวอำเภอแม่สาย หมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำรวก ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างไทย-พม่า

ผมจ่ายค่ารถให้เขาไป 1,000 บาท สำหรับการพาผมมาส่ง เขาใช้เวลาขับรถไม่ถึง 2 ชั่วโมงด้วยซ้ำ”

(หงษ์, สัมภาษณ์ 16 พฤศจิกายน 2549)

“พอมาถึงเมืองไทย นายหน้าคนไทยที่มาจับที่ฝั่งพม่าผมกับคนใหญ่อีก 5-6 คน นั่งรถเข้าไปที่อำเภอแมริม ระหว่างทางเราเจอด่านตำรวจหลายที่ แต่เขาไม่ได้ตรวจค้นอะไร พวกเรามากนัก นายหน้าบอกเราว่า นั่นเป็นเพราะเขาได้จ่ายเงินจำนวนหนึ่งเพื่อเคลียร์ทางให้พวกเรา ผมไม่รู้ว่าเขาจ่ายเท่าไร แต่ก็คงไม่น้อยเหมือนกัน”

(เพิ่ม, สัมภาษณ์ 1 ตุลาคม 2549)

“... ข้ามาที่แม่สายมีคนมารับให้ไปพักอยู่ด้วยกัน เป็นบ้านใกล้ ๆ แม่สาย ไปพักรวม ๆ กับคนอื่น ที่เขามาก่อน แล้วรออีก 2 วัน ได้เดินทาง ไปกัน 10 กว่าคน เบียด ๆ กันไปในรถชนฝัก เดินทางตอนกลางคืน คนพาไปเขาบอกเคลียร์ทางให้แล้ว แต่ก็ให้เราระวังห้ามส่งเสียงเวลารถหยุด อยู่ในรถแบบนั้นคืนเต็ม ๆ เบียดกันไป เราถูกส่งไปคนละที่กัน มีหลายที่ บางคนไปอยู่โรงน้ำแข็ง บางคนอยู่ฟาร์ม อยู่สวน ของผมได้อยู่สวนฝักแถวปทุม ได้ค่าจ้าง 1,300 บาท มีที่พักกับข้าวสารให้ กับข้าวต้องซื้อเอง เขาอนุญาตให้ปลูกฝักกินเองได้ แต่ไปเก็บฝักเขามากก็ไม่ได้นะ อันนั้นเขาไว้ขาย”

(แสง, สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2549)

ส่วน แก้ว สาวไทใหญ่วัย 20 ปี ซึ่งทำงานเป็นแม่บ้านอยู่ในพื้นที่เชียงใหม่ เธอเดินทางเข้าสู่เมืองไทยเมื่อ 3 ปี ก่อน ทางจุดผ่อนปรนในอำเภอเชียงแสน การเข้าสู่เมืองไทยของแก้วไม่ใช่เรื่องยากเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานไทใหญ่อีกหลายคน เนื่องจากเธอมีน้ำสาวที่แต่งงานกับคนไทยคอยช่วยเหลือ ก่อนหน้านี้ แก้วเคยเดินทางเข้ามาเยี่ยมน้ำสาว 2 ครั้ง การเดินทางมาทำงานแก้วเสียแต่เพียงค่าเดินทางของเธอในพม่าเท่านั้น “เสียค่ารถกับค่าเรือไปไม่ถึง 300 บาท มาถึงเชียงใหม่ก็ไปอยู่กับน้ำ ไม่ต้องเสียค่านายหน้าอะไรเลย งานน้ำก็หาให้” (สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2549)

การมีญาติพี่น้องในเมืองไทยคอยช่วยเหลือนับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้แรงงานชาวไทใหญ่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางมากและไม่ต้องเสี่ยงกับการถูกขูดรีดจากเจ้าหน้าที่ของทางการไทย นอกจากแก้วแล้ว กรณีของอ้ายนันตา แรงงานชาวไทใหญ่วัย 26 ปี เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายของญาติในเมืองไทยได้ถูกใช้เพื่อสนับสนุนแรงงานชาวไทใหญ่ที่เข้ามาใหม่ อ้ายนันตามีญาติอยู่ในเมืองไทย และเขาเคยเดินทางมาเยี่ยมญาติและเดินทางมาซื้อของที่ตลาด

เชียงใหม่หลายครั้ง เมื่อเขาตัดสินใจจะมาทำงานที่เมืองไทยเมื่อ 5 ปีที่แล้ว ญาติของเขาก็เป็นผู้แนะนำงานให้ ปัจจุบันเขาทำงานเป็นคนดูแลสวนผลไม้แห่งหนึ่งในพื้นที่เชียงใหม่

นอกจากเครือข่ายของเครือข่ายในเมืองไทยเป็นช่องทางสำคัญของการเดินทางเข้ามาขายแรงงานในเมืองไทยแล้ว ยังพบว่า ชาวไทใหญ่บางคนเข้าสู่เส้นทางการขายแรงงานผ่านช่องทางของศาสนา ดังเช่น กรณีของ อ้น แรงงานชาวไทใหญ่วัย 27 ปี ที่ทำงานในสวนผลไม้แห่งหนึ่งในอำเภอเชียงใหม่ เขาเข้าสู่เมืองไทยเมื่อ 11 ปีก่อน โดยการบวชเณรเข้ามาทางด้านแม่สาย

“ตอนนั้นอยากมาเมืองไทย เห็นคนที่เขามาเขาส่งเงินกลับบ้านกัน ผมก็อยากมีเงินแบบเขา แต่ตอนนั้นไม่มีเงินเสียค่านายหน้าหรือมีคนแนะนำว่าให้บวชเณรสิ เป็นเณรเข้ามาง่ายกว่า ไม่ต้องเสียค่าใช้นายหน้า จ่ายค่ารถก็พอแล้ว ผมเลยบวชเณร ได้ใบรับรองมาก็พกใบนั้นแหละเข้าเมืองไทย บอกว่ามาศึกษาธรรม ผมเข้าไปถึงเชียงใหม่ นั่งรถทัวร์ไปไม่มีปัญหาเลยนะ ไปถึงเชียงใหม่ก็ไปอยู่วัดพักหนึ่งแล้วสึกออกมาหางานทำ”

(สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2549)

จากประสบการณ์การเดินทางของแรงงานชาวไทใหญ่นั้น เราจะพบว่า ช่องทางการเข้าสู่เมืองไทยของพวกเขานั้นมีหลากหลายทั้งเครือข่ายของนายหน้าซึ่งอาจเป็นชาวไทใหญ่ที่เข้ามาทำงานในเมืองไทยอยู่ก่อนแล้ว คนไทยที่มีเส้นสายในการส่งแรงงานข้ามชาติ หรือแม้แต่เครือข่ายของพวกเขาที่เข้ามาทำงานหรืออาศัยอยู่ในเมืองไทย ระยะห่างระหว่างชาวไทใหญ่กับนายหน้าหรือคนนำทางของพวกเขาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่ออัตราค่านายหน้าที่พวกเขาต้องจ่ายและรวมไปถึงการได้รับการดูแลหลังจากเข้าสู่เมืองไทย ยังมีระยะห่างน้อยเท่าไรหรือค่าใช้จ่ายที่พวกเขาต้องเสียก็น้อยลง ซึ่งพบว่าแรงงานบางคนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายดังกล่าว ดังเช่น กรณีของแก้วและพัน ซึ่งมีค่าใช้จ่ายเพียงค่าเดินทางเท่านั้น นอกจากนั้น ความสัมพันธ์กับแรงงานหรือชาวไทใหญ่ที่อยู่ในเมืองไทยมาก่อนก็เป็นเงื่อนไขที่มีผลต่อการได้งานทำของแรงงานที่เพิ่งเข้ามาใหม่ด้วย แรงงานที่มีญาติพี่น้อง คนรู้จักทำงานอยู่ก่อนนั้นมักจะหางานได้ไม่ยาก รวมทั้งในบางกรณีญาติพี่น้องก็ดูแลให้ได้งานที่ไม่ลำบากมากนัก หรือได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างดี แต่ในทางตรงกันข้าม สำหรับแรงงานที่ไม่มีญาติพี่น้องหรือคนรู้จักนั้น ทางเลือกของพวกเขาไม่มีมากนัก แรงงานหน้าใหม่เหล่านี้จึงมักเริ่มต้นทำงานในสถานประกอบการที่นายหน้าส่งพวกเขาไป และไม่สามารถต่อรองกับนายจ้างได้ทั้งในเรื่องค่าตอบแทน เงื่อนไขการทำงาน แรงงานกลุ่มนี้จึงมีความเสี่ยงสูงกว่าแรงงานกลุ่มแรก แสง ซึ่งเมื่อแรกเข้ามาเป็นแรงงานโดยไม่มีเครือข่ายหรือคนรู้จักดูแลบอกว่า

“ผมเข้ามาแบบเสี้งเอา ไม่รู้หรือกว้างงานมันจะดีมัย นายจะดีมัย ผมไม่รู้อะไรซักอย่าง นายหน้าส่งไปอยู่ไหน เราก็ต้องไปนั่นแหละ เราไม่รู้จักใคร ไปแล้วดีก็โชคดี ไม่ดีก็ต้องทนใหม่ ๆ จะหนีไปไหนได้ ไม่รู้จักใคร บัตรก็ไม่มี ไปเจอตำรวจก็ลำบาก ดีไม่ดีถูกส่งกลับอีกคนที่มาแบบผมนี้เรียกว่าขึ้นกับดวงอย่างเดียว”

(สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2549)

แรงงานบางคนในพื้นที่เชียงแสนเข้ามาเป็นแรงงานโดยไม่ได้ผ่านเครือข่ายของนายหน้าหรือญาติพี่น้องเข้ามาก่อนหน้านี้ ดังกรณีของภานัญญาสาวชาวไทยใหญ่วัย 14 ปี ซึ่งเดินทางเข้าสู่เมืองไทยได้ประมาณเกือบ 2 ปี ปัจจุบันเธอทำงานบ้านให้กับคนเมืองในพื้นที่เชียงแสน

“หนูเคยเข้ามาภาคนี้แต่วันอาทิตย์ มาซื้อของกับญาติ ตอนหนูมาก็นั่งเรือข้ามมาทำบัตรที่ตม.มาถึงก็ออกเดินทางตามบ้านว่าเขาต้องการคนทำงานใหม่ไปเจอบ้านหนึ่งตรงหลังตลาดเขาบอกหนูให้มาหาแม่เลี้ยงที่หนูอยู่ด้วยเดี๋ยวนี้แหละแม่เลี้ยงเขาต้องการคนทำงานบ้าน หนูโชคดีไม่ต้องเสียค่านายหน้า แล้วไม่โดนตำรวจจับไปเสียก่อน บางคนที่เขาเข้ามาแบบหนู โดนจับไปก็เยอะ ตอนนั้นหนูก็กลัวเหมือนกัน ตอนมาก็ไม่มีข้าวของติดมาเลย เสื้อผ้าก็ไม่มี มาแต่ตัวเลยกับสตางค์อีกพันกว่าบาท หนูไม่กล้าเอาเสื้อผ้ามากลัวว่าตำรวจเขาสงสัยเดี๋ยวจะโดนจับ ตอนที่เดินไปถามตามบ้านต่าง ๆ ก็ต้องคอยดู ไม่ใช่ถามไปเรื่อย ดีไม่ดีจะโดนจับเอา เตือนร้อนไปใหญ่”

(สัมภาษณ์ 23 พฤศจิกายน 2549)

สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศของพม่า ได้นำไปสู่ผลกระทบต่อชีวิตทางเศรษฐกิจของประชาชนในประเทศ และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานเลือกอพยพเข้ามาขายแรงงานในเมืองไทย ประสบการณ์ในระหว่างการเดินทางเข้าสู่เมืองไทยของแรงงานข้ามชาติสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่กับกลุ่มอำนาจที่หลากหลายทั้งที่เป็นอำนาจรัฐและอำนาจนอกรัฐ แรงงานไทยใหญ่ซึ่งปัจจุบันทำงานในภาคการเกษตรและแรงงานรับจ้างตามบ้านเรือนในพื้นที่เชียงแสนนั้น ได้ผ่านการต่อรองกับอำนาจหลากหลายทั้งอำนาจรัฐและนอกรัฐในพื้นที่ชายแดนทั้งฝั่งพม่าและไทย การเดินทางเข้าสู่เมืองไทยของชาวไทยใหญ่นั้นเกิดขึ้นโดยอาศัยช่องทางและเครือข่ายที่หลากหลาย แรงงานบางส่วนเดินทางสู่เมืองไทยผ่านเครือข่ายของญาติพี่น้องคนรู้จักในเมืองไทย บางส่วนเข้าสู่เมืองไทยผ่านระบบนายหน้า ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับระยะทางในการเดินทาง และความยาก

ง่ายของการเดินทาง หรือแม้กระทั่งการบวชเณรเพื่อเป็นช่องทางในการเข้าสู่เมืองไทย ช่องว่างของอำนาจรัฐและความหลากหลายของกลุ่มอำนาจในพื้นที่ชายแดนได้เอื้อให้แรงงานไทใหญ่เหล่านี้สามารถเบียดแทรกจากการควบคุมของรัฐเข้ามาสู่การเป็นแรงงานข้ามชาติในภาคการผลิตต่าง ๆ ของไทย

บทที่ 4

ชีวิตของแรงงานข้ามชาติ

การเข้ามาทำงานในฐานะแรงงานรับจ้างราคาถูกในพื้นที่การเกษตรและแรงงานรับจ้างตามบ้านเรือนในพื้นที่เชียงแสนนั้น ได้นำไปสู่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติกับกลุ่มคนในพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ เนื้อหาในบทนี้ จะนำเสนอถึงประสบการณ์ชีวิตของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่การเกษตรและแรงงานตามบ้านเรือน ประสบการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่กับกลุ่มคนต่าง ๆ ในพื้นที่

4.1 แรงงานในพื้นที่การเกษตร

ในพื้นที่เชียงแสนความต้องการแรงงานจะมีมากเป็นพิเศษในช่วงฤดูการผลิต ทั้งการปลูกและการเก็บเกี่ยวผลผลิต นอกจากความต้องการในช่วงฤดูกาลผลิตในไร่นาแล้ว ความต้องการแรงงานในช่วงเวลาอื่น ๆ นั้น เป็นความต้องการแรงงานเพื่อรองรับงานในสวนผลไม้ ซึ่งในระยะเกือบ 20 ปีที่ผ่านมาพื้นที่การเกษตรบางส่วนของเชียงแสนได้ถูกปรับเปลี่ยนจากที่ไร่ที่นาไปสู่สวนผลไม้ต่าง ๆ อาทิ สวนลิ้นจี่ สวนส้ม สวนส้มโอ เป็นต้น เจ้าของสวนผลไม้เหล่านี้มีทั้งคนในท้องถิ่น และนายทุนจากภายนอกที่เข้ามาซื้อที่ดินหรือเช่าที่ดินจากคนท้องถิ่นซึ่งเป็นการเช่าในระยะยาว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้แรงงานไม่ได้เป็นที่ต้องการแต่เฉพาะในช่วงฤดูกาลผลิตเท่านั้น แต่ความต้องการแรงงานมีตลอดทั้งปีเพื่อดูแลสวนผลไม้ดังกล่าว

ในขณะที่มีความต้องการแรงงานในพื้นที่สวนเพิ่มขึ้นนั้น กลับพบว่าจำนวนแรงงานรับจ้างที่เป็นคนท้องถิ่นลดน้อยลงส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการเข้ามาของเรือขนส่งสินค้าระหว่างไทย-จีน ซึ่งทำให้มีความต้องการแรงงานขนถ่ายสินค้า คนท้องถิ่นที่เคยรับจ้างในพื้นที่การเกษตรจึงหันไปทำงานขนถ่ายสินค้าที่ท่าเรือซึ่งได้รับค่าตอบแทนสูงกว่า แรงงานในพื้นที่การเกษตรที่เหลืออยู่จึงมักเป็นแรงงานจากกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ อาทิ ชาวอาข่า เป็นต้น ซึ่งไม่เพียงพอแก่ความต้องการแรงงานในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานข้ามชาติซึ่งนอกจากตอบสนองต่อความขาดแคลนแรงงานในพื้นที่แล้ว แรงงานข้ามชาติยังเป็นแรงงานที่มีอัตราค่าจ้างต่ำ ซึ่งช่วยลดต้นทุนของนายจ้างอีกด้วย

แรงงานข้ามชาติในพื้นที่การเกษตรในเชียงแสนนั้น เราอาจจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่เข้ามารับจ้างเป็นช่วง ๆ ตามฤดูกาลผลิต เช่น การเข้ามาขายแรงงานในช่วงการเพาะปลูก หรือ การเก็บเกี่ยว แรงงานกลุ่มนี้มักเป็นแรงงานจากหมู่บ้านในลาวและพม่าที่ตั้งอยู่ไม่

ไกลจากเชียงใหม่มากนัก ซึ่งมีทั้งแรงงานที่เข้ามาเช่า – เย็นกลับ และแรงงานที่เข้ามาพักอยู่ในฝั่งไทย เป็นระยะ ๆ เช่น ครึ่งละ 1- 2 สัปดาห์ หรือ จนกว่าจะสิ้นสุดฤดูกาลผลิตนั้น ๆ

2. กลุ่มที่รับจ้างในพื้นที่การเกษตรทั้งปี แรงงานกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่เข้ามาทำงานและพักอยู่ในพื้นที่ตลอดทั้งปี

ในงานศึกษานี้ ให้ความสนใจกับแรงงานชาวไทยใหญ่ในกลุ่มที่รับจ้างในพื้นที่การเกษตรตลอดทั้งปี แรงงานไทยใหญ่กลุ่มนี้มีทั้งกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดให้ บางส่วนเป็นแรงงานที่พักอาศัยอยู่กับครอบครัวหรือญาติพี่น้องนอกพื้นที่สวนของนายจ้าง

4.1.1 แรงงานที่พักอยู่ในพื้นที่การเกษตร

แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่กลุ่มนี้พร้อมครอบครัวจะพำนักอยู่กับเจ้าของสวนผลไม้ ซึ่งมีทั้งสวนขนาดเล็ก ซึ่งมีแรงงานอยู่เพียง 2- 3 ครอบครัว และสวนขนาดใหญ่ที่มีแรงงานอยู่นับสิบครอบครัว ค่าจ้างของแรงงานกลุ่มนี้อยู่ตั้งแต่ 1,000 – 2,500 บาทต่อครอบครัว ตัวอย่างของแรงงานประเภทนี้ได้แก่ ครอบครัวของสง แรงงานชาวไทยใหญ่จากรัฐฉาน ซึ่งเดินทางเข้ามารับจ้างพร้อมกับครอบครัวซึ่งประกอบด้วยภรรยาและลูกชายเล็ก ๆ อีก 1 คน สงเล่าว่าเขาเข้ามาเมืองไทยโดยการติดต่อกับคนไทใหญ่ในหมู่บ้านที่เคยเข้ามาก่อนหน้านี้ เมื่อเข้ามาเมืองไทยก็มีคนของพ่อเลี้ยงไปรับเขาและครอบครัวมายังเชียงใหม่ ครั้งแรกเขารับจ้างอยู่ในไร่สับปะรดของพ่อเลี้ยงแถบบ้านป่าสัก โดยได้ค่าจ้างเดือนละ 1,800 บาท สำหรับการทำงานของเขาและภรรยา เขาทำอยู่ได้ประมาณ 3 ปีกว่า เมื่อมีปัญหาเรื่องเงินค่าจ้างซึ่งได้รับไม่แน่นอน เขาจึงตัดสินใจย้ายไปทำงานในสวนส้มในพื้นที่บ้านสันทรายตามคำแนะนำของเพื่อนชาวไทยใหญ่ ปัจจุบันครอบครัวเขาได้รับค่าจ้างเดือนละ 2,000 บาท โดยเจ้าของสวนเป็นผู้จัดหาที่พักและข้าวสารให้ ที่สวนแห่งนี้มีชาวไทยใหญ่รับจ้างอยู่ทั้งหมด 12 ครอบครัว สงเล่าว่า ความอยู่รอดของแรงงานนั้นขึ้นอยู่กับโชคอย่างมาก “เจอพ่อเลี้ยงดี ก็ดี ถ้าโชคไม่ดี เจอพ่อเลี้ยงไม่ดีก็ลำบาก บางคนทำงานเป็นปี ได้ค่าจ้างไม่กี่เดือนก็มี ผมยังโชคดีนะ พ่อเลี้ยงเขาดูแลดี พาไปทำบัตรแรงงานให้ ไม่สบายก็รักษาให้ บางคนนี่ไม่ได้เลยนะ ไม่สบายก็หยุดไม่ได้”(สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2549)

แรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนายจ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานชาวไทยใหญ่นั้นทับซ้อนกันอยู่ระหว่างความสัมพันธ์ในลักษณะของนายจ้างกับลูกจ้างและผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ นายจ้างมีบทบาทในการดูแลเรื่องความเป็นอยู่ สวัสดิการของแรงงาน อาทิ การดูแลสุขภาพเจ็บป่วย การดูแลเรื่องการศึกษาลูกหลานแรงงาน ตลอดจนการดูแลป้องกันหรือแก้ปัญหาเมื่อแรงงานถูกจับกุมด้วย อุ่นแรงงานชาวไทยใหญ่ ซึ่งพำนักอยู่ในบ้านพักที่นายจ้างจัดให้เล่าว่า “อยู่กับพ่อเลี้ยงปลอดภัยดี ไม่ต้องกลัวตำรวจ กลัวทหารมาจับ ยิ่งคนมาใหม่ ออกไปแฟนพ่านข้างนอกมันเสี่ยง อยู่อย่างนี้ดี มีคนดูแล พ่อเลี้ยงเป็นจัดการให้หมด”

(สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549) เช่นเดียวกับศักดิ์ แรงงานชาวไทยใหญ่อีกคนที่ยืนยันว่า การอยู่กับนายจ้างในสวนนั้น ทำให้เขาปลอดภัยจากการถูกคุกคามโดยเจ้าหน้าที่ของทางการไทย

“ตอนผมมาใหม่ ๆ ผมไม่มีบัตรอะไรสักอย่าง ถ้าอยู่ข้างนอกมันก็เสี่ยง แต่อยู่ในสวนมันปลอดภัย นายจ้างจะเคลียร์กับเจ้าหน้าที่ให้ สมัยนั้นช่วงที่เค้าปราบปรามคนต่างด้าว พวกเราก็ก้าว เพราะพรรคพวกไทยใหญ่ก็ถูกจับไปหลายคน แต่พอเลี้ยงเขาว่าไม่ต้องกลัวกรอก เขาจะเคลียร์ให้ แต่เขาก็หักเงินเดือนพวกผมนะ หักอยู่หลายเดือน รวมแล้วก็คนละพันกว่าบาท เขาบอกว่าเอาไว้ดูแลพวกเจ้าหน้าที่ไม่ให้มาทรมานเรา”

(ศักดิ์, สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

สำหรับแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่กลุ่มนี้ เมื่อเข้าสู่เมืองไทยใหม่ ๆ และอยู่ในสถานะคนต่างด้าวที่ลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย เมื่อเข้าสู่เมืองไทยใหม่ ๆ พื้นที่สวนของนายจ้างจึงเป็นพื้นที่ซึ่ง “ปลอดภัย” สำหรับพวกเขา

“ตอนมาใหม่ ๆ เราไม่กล้าออกไปไหนเลย เพราะเราไม่รู้จักใครเลย ตอนนั้นกลัวตำรวจทหารมาก ตอนอยู่พม่า เราได้ยินเรื่องเกี่ยวกับความโหดร้าย การขูดรีดของพวกเรา เราไม่อยากเจอเขา ตอนครึ่งปีแรกที่ทำงาน ผมอยู่แต่ในสวน ไม่ออกไปไหนเลย มันกลัวไปหมด กลัวแม้แต่พวกคนไทยด้วย”

(อุ้น, สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549)

แรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่สวนที่นายจ้างจัดให้นั้นมักตกอยู่ในสภาวะที่ต้องพึ่งพิงนายจ้างค่อนข้างสูง ในขณะที่เดียวกันการที่แรงงานกลุ่มนี้มักเป็นกลุ่มที่เข้ามาทำงานผ่านระบบนายหน้า และไม่มีญาติพี่น้องในเมืองไทยคอยดูแล และแรงงานในกลุ่มนี้หลายคนได้รับค่าตอบแทนจากนายจ้างน้อยกว่าที่ตกลงกันได้

“ผมเข้ามาทางแม่สาย มีนายหน้าพามาส่งที่สวนของพ่อเลี้ยง เขาให้ตายหน้าฉิดยา สวนล้มให้เขา ตอนนั้นเขาบอกจะให้เงินเดือนผมเดือนละ 1,200 บาท แต่ผมไม่ได้เงินครบซักรั้ว เขาจะบอกว่าต้องหักค่าเงินที่เขาจ่ายให้นายหน้าไปบ้าง ทั้งที่จริงแล้ว ผมจ่ายค่านายหน้าไปหมดแล้ว ตอนหลังก็บอกว่าต้องหักไว้จ่ายให้ตำรวจไม่ให้มายุ่งกับพวกผม ผมไม่รู้จะทำอย่างไร เรามาใหม่ ไม่รู้จักใคร จะไปทำงานที่อื่นก็ไม่รู้จะไปอย่างไร แล้ว

ก็ไม่กล้าออกจากสวนด้วย เพราะผมไม่มีบัตรอะไรเลย ถ้าผมมีบัตร ผมคงไม่ต้องง้อเขามากขนาดนั้น ตอนนั้นเราต้องทนทุกอย่าง เพราะเราไม่มีที่ไป”

(ฮง, สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2549)

อย่างไรก็ตาม สำหรับแรงงานที่เพิ่งเข้ามาใหม่ผู้ซึ่งมีสถานภาพของผู้หลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายและไม่มีญาติพี่น้องคอยให้ความช่วยเหลือนั้น การอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่นายจ้างจัดให้อาจเป็นทางเลือกเดียวที่ดูจะปลอดภัยที่สุดสำหรับพวกเขา ถึงแม้ว่าพวกเขาจะได้รับค่าตอบแทนน้อยกว่าที่ควรจะได้รับและเผชิญกับเงื่อนไขของการทำงานที่ไม่ดีนักก็ตาม

“ ... อยู่กับเขานี้ ถึงโดนด่าบ้าง ได้ค่าจ้างครบบ้าง ไม่ครบบ้าง มันก็ดีกว่าออกไปอยู่ข้างนอก อยู่ที่นี่ เราไม่ต้องกังวลว่าจะโดนทรมาน ตม. มารังแก นายจ้างเขาจัดการให้ แต่ถ้าออกไปข้างนอก ถึงได้งานอื่น ได้เงินมากกว่า แต่มันก็เสี่ยง มันน่ากลัว เพราะเราไม่มีอะไรซักอย่าง ทั้งบัตร ทั้งเส้นสาย”

(ศักดิ์, สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

“ ... ตอนมาใหม่ ๆ ผมไปซืดยาที่สวนส้ม ผมแพ้ย่า มันเหม็นจนไม่สบาย เพราะเราไม่คุ้นกับมันมั้ง ที่บ้านเราไม่ได้ใช้เยอะขนาดนี้ ผมขอหยุดเขาบอกว่าหยุดไม่ได้เพราะงานเขาเร่ง จะต้องทำให้เสร็จทันเวลา ผมต้องไปซืดยาอีก 2 วัน จนไม่สบายหนัก ลูกไม่ไหวมันแหละถึงหยุดได้ ขนาดนั้น พ่อเลี้ยงยังมาด่าแล้วหักเงินผมไปด้วยนะ ตอนนั้นผมไม่อยากจะอยู่กับเขาเลย ผมรู้สึกว่ามันทำไมเขาไม่เห็นใจเราบ้าง เขาคิดว่าเราขี้เกียจและแกล้งป่วยหรือไง ผมอยากไปอยู่ที่อื่นมาก คิดแต่ว่ายังมาใหม่ไม่มีบัตรอะไรแล้วก็ ไม่รู้จักใคร มันยังไม่มีการไปเลยต้องอยู่กับเขาก่อน ”

(อุณ, สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549)

ถึงแม้ว่า การเป็น “แรงงานผิดกฎหมาย” จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แรงงานกลุ่มนี้ด้อยอำนาจในการต่อรองเรื่องค่าจ้าง รวมถึงสวัสดิการและการดูแลต่าง ๆ ที่นายจ้างพึงมีต่อพวกเขา อย่างไรก็ตาม แม้เมื่อ “แรงงานเถื่อน” เหล่านี้ ได้รับการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวแล้ว อำนาจการต่อรองของพวกเขาแก่นายจ้างก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก ดังกรณีของศักดิ์ แรงงานทำงานอยู่ในพื้นที่สวนของนายจ้าง ซึ่งเขาพบว่า การขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวซึ่งทำให้เขาสามารถเดินทางออกไปนอกสวนได้ โดยไม่ต้องกลัวว่าจะถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุม แต่ในขณะเดียวกัน เขาก็พบว่า การขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว ทำให้เขาต้องอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงนายจ้างอยู่ดี เนื่องจากเขาไม่

สามารถยื่นคำร้องขอขึ้นทะเบียนแรงงานด้วยตนเองได้ หากต้องให้นายจ้างต้องเป็นคนนำเขาไปขึ้นทะเบียนแรงงาน ศักดิ์บอกว่า แรงงานชาวไทใหญ่บางคนที่มีญาติพี่น้อง หรือ คนรู้จักในพื้นที่นั้นจะอยู่ในเงื่อนไขที่ดีกว่าเขา เพราะหากไม่พออนายจ้างเดิม แรงงานเหล่านั้น ยังสามารถขอให้ญาติช่วยหางานใหม่ให้ หรือให้ญาติพี่น้องช่วยหาคนในท้องถิ่นพาไปยื่นคำร้องขอขึ้นทะเบียนแรงงานให้ได้ ในขณะที่ศักดิ์ ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้

“... พอมีข่าวว่ารัฐบาลไทยให้ไปขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว ตอนแรกผมก็ดีใจว่า ได้บัตรแล้วเราไปทำงานที่อื่นได้ แต่พอเอาเข้าจริง เราไม่ได้มีอิสระที่จะไปไหนมาไหนได้เลย ออกนอกพื้นที่ยังไม่ได้เลย จะไปเชียงใหม่ก็ต้องขออนุญาตเลย ถึงอยากออกไปอยู่ที่อื่นมันก็ยังออกไม่ได้ พ่อเลี้ยงเขายึดใบแรงงานผมไว้ เขาวกกันไม่ให้ผมหนีไปที่อื่น ผมมีแต่ที่เขากำเอาไว้เอกสารให้ไว้พักเวลาไปเชียงใหม่ เขาว่าถ้าผมหนีไปทำงานที่อื่นเขาจะไปแจ้งอายัดใบแรงงานผม ที่นี่ ถ้าผมไปเจอตำรวจ ไปเจอตม. ผมก็จะโดนส่งกลับ ผมก็ยังไม่กล้าไปที่อื่น...”

(สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2549)

ในแง่นี้ นโยบายของรัฐบาลที่ให้นายจ้างพาแรงงานไปขึ้นทะเบียนนั้น จึงเป็นนโยบายที่ไม่ได้เอื้อต่อสวัสดิการหรือการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติมากนัก หากเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมแรงงานข้ามชาติในประเทศของรัฐมากกว่า และในกลุ่มแรงงานที่ไร้เครือข่ายทางสังคมในเมืองไทยสนับสนุนช่วยเหลือนั้น มาตรการดังกล่าวยังนำไปสู่การผลักดันให้แรงงานอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงนายจ้างมากยิ่งขึ้นด้วย นอกจากนั้น มาตรการดังกล่าวก็ทำให้แรงงานต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นด้วยราว 3,800 บาท ศักดิ์บอกว่า นายจ้างส่วนน้อยที่จะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายดังกล่าวให้ทั้งหมด ส่วนใหญ่แล้ว นายจ้างและแรงงานจะออกกันคนละกึ่งหนึ่งของค่าใช้จ่าย แต่ก็ยังมีแรงงานบางคนที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดเอง ทั้งนี้ ในกรณีที่แรงงานมีเงินไม่พอ นายจ้างจะเป็นผู้ออกให้และหักจากเงินเดือนของพวกเขา

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของนายจ้าง มาตรการนำแรงงานไปขึ้นทะเบียนนั้น นายจ้างกลับมองว่าเป็นโอกาสที่ทำให้แรงงานของพวกเขาหนีไปทำงานยังพื้นที่อื่นได้ง่ายขึ้นเมื่อแรงงานมีบัตรแรงงานต่างด้าว นายจ้างผู้หนึ่งให้เหตุผลในการที่เขายึดบัตรแรงงานต่างด้าวของแรงงานในสวนของเขาไว้ว่า เพื่อป้องกันมิให้แรงงานของตนหนีไปที่อื่น

“... ผมเก็บบัตรจริงไว้ ถ้าเขาสำเนาให้เขา ไม่อยากให้บัตรจริงไปหรอก คนต่างด้าวพวกนี้ไว้ใจไม่ค่อยได้หรอก พอได้บัตรแล้วก็หนีไปที่อื่น ไม่อยู่กับเรา บางคนนี่ยังทำงานไม่

คุ้มกับเงินที่ออกไปทำบัตรเลย หนีไปซะแล้ว เราก็เสียเงินฟรี ๆ ตอนหลังก็ต้องยึดบัตรจริงไว้ เพราะพอไม่มีบัตรจริงเนี่ยเขาออกไปไหนไกลไม่ได้ มีสำเนาอย่างเดียวไปไหนไม่ได้ แต่ถ้าที่เชียงใหม่ ยังพอได้ ตำรวจเขาเข้าใจอยู่ ถ้าเขาตรวจพวกนี้เอาสำเนาบัตรให้เขาก็ไม่จับ”

(สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2549)

แต่แรงงานข้ามชาติกลุ่มนี้ดังเช่นศักดิ์เองก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อภาวะที่ดูเหมือนด้อยอำนาจของตนเอง เขาบอกว่า “สักวันหนึ่ง ผมจะไปทำงานที่อื่น ผมจะให้พวกคนไทใหญ่ที่ผมพอรู้จักที่นี่แหละให้เขาช่วยดูงานให้ ถ้าได้งานใหม่ ผมก็ให้นายใหม่พาไปขึ้นทะเบียน ไม่ต้องง้อพ่อเลี้ยงเก่าแล้ว” (สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2549)

ในพื้นที่สวนที่นายจ้างจัดที่พักให้นั้น จะมีแรงงานชาวไทใหญ่หลายครอบครัวพักอยู่ร่วมกัน แรงงานบางคนรู้จักมักคุ้นกันอยู่ก่อนแล้ว แต่ก็มีแรงงานบางคนเพิ่งรู้จักกันเมื่อมาทำงานในสวนด้วยกัน การอยู่รวมในพื้นที่สวนด้วยกันเกือบตลอดเวลา และแทบไม่ได้ออกไปเกี่ยวข้องกับคนนอกสวนมากนัก ความสัมพันธ์ของพวกเขาจึงค่อนข้างใกล้ชิดกันตั้งแต่ การทำอาหารรับประทานร่วมกัน ซึ่งช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายของแรงงานแต่ละคน การชมนละคร การเล่นกีฬา หรือแม้กระทั่งการให้ยืมเงิน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ด้วยกันก็ไม่ได้ราบรื่นไปเสียทั้งหมด ในบางครั้ง การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างแรงงานก็เกิดขึ้น แต่มักไม่ลุกลามใหญ่โตมากนัก ทั้งนี้ เนื่องจากการมีเรื่องวิวาทถึงขั้นลงไม้ลงมือนั้นอาจทำให้ถูกหักเงินเดือน หรือแม้กระทั่งการถูกเลิกจ้างได้ “พ่อเลี้ยงถึงเขาดียังไง แต่เรื่องชกต่อยนี่ไม่ได้ เขาขู่ว่าถ้ามีเรื่องชกต่อยกันเขาจะไล่ออกทั้งหมด พวกเราก็ไม่กล้าหรอก ยิ่งงานมันหาไม่ได้ง่าย ไม่อยากเสี่ยง อยู่อย่างนี้ดีกว่าไปอยู่ในเมือง มีที่ปลูกผักปลูกอะไรกิน ลูกเมียก็อยู่ด้วยได้ ต้องคอยดูกันไม่ให้มีเรื่อง” (สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549) การที่พักอยู่ในสวนของนายจ้าง ทำให้แรงงานกลุ่มนี้ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับคนนอกสวนมากนัก ชีวิตของพวกเขาเกี่ยวพันแต่กับแรงงานด้วยกัน และนายจ้าง นอกเหนือจากนี้ คนที่เขาเกี่ยวข้องมากที่สุดคือพ่อค้าแม่ค้าที่ร้านขายของชำที่พวกเขาไปซื้อสินค้า

4.1.2 แรงงานที่พักนอกพื้นที่สวน

แรงงานในพื้นที่การเกษตรกลุ่มที่สอง เป็นแรงงานที่ไม่ได้พักอยู่ในพื้นที่สวนของนายจ้าง แรงงานกลุ่มนี้เป็นแรงงานไปเช่ากัลับเย็น แรงงานกลุ่มนี้บางคนพักอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ร่วมกับครอบครัวและญาติพี่น้อง ในขณะที่แรงงานกลุ่มแรกนั้น สมาชิกทั้งหมดในวัยทำงานจะทำงานกับ

นายจ้างเดียวกัน แต่แรงงานกลุ่มที่สองนี้ สมาชิกของแต่ละครัวเรือนอาจทำงานแตกต่างกันไป เช่น สามีรับจ้างดูแลสวนให้กับคนเมือง ส่วนภรรยารับจ้างเฝ้าร้านขายสินค้าที่ระลึกบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ เป็นต้น แรงงานกลุ่มที่สองนี้ จะได้รับค่าตอบแทนสูงกว่าแรงงานกลุ่มแรกประมาณเดือนละ 500 – 1,000 บาท เจ้าของสวนผลไม้แห่งหนึ่งระบุว่า ค่าแรงของแรงงานที่พักภายนอกสูงกว่านั้น เนื่องจาก นายจ้างไม่ต้องรับภาระในการจัดหาที่พัก ข้าวสาร ตลอดจนการดูแลสวัสดิการให้กับแรงงานกลุ่มนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานจึงเป็นความสัมพันธ์ของนายจ้างกับลูกจ้างชัดเจนมากกว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังเช่นแรงงานที่พักในสวนของนายจ้าง

ถึงแม้ว่า การแยกมาอยู่ภายนอกจะทำให้พวกเขามีรายจ่ายมากกว่าแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในสวน เช่น ค่าน้ำมันรถมอเตอร์ไซด์ ค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล เป็นต้น แต่แรงงานกลุ่มนี้ก็มองว่า การพักอยู่ข้างนอกสะดวก ความเป็นอิสระมากกว่าการพักอยู่ในสวนของนายจ้าง ดังเช่นความเห็นของพัน “ผมอยู่ที่นี้ (นอกสวน) สบายกว่า ไปไหนมาไหนง่ายกว่า เมียก็ไปขายของได้ ถ้าไปอยู่ในสวนเมียมาขายของไม่ได้ คงต้องทำงานในสวน มันก็เหนื่อยกว่า เมียผมว่าอยู่อย่างนี้ก็ดีแล้ว สดางค์ได้พอ ๆ กันแหละ แต่ขายของมันงานเบากว่าทำสวนเยอะ” (สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2549) ส่วนตาลแรงงานอีกคนก็มีความเห็นในทำนองเดียวกัน นอกจากนั้น การพักอยู่นอกสวนกับญาติพี่น้องยังทำให้พวกเขาสามารถพึ่งพากันได้มากกว่าการพักในสวน “เราอยู่อย่างนี้อยู่กับพี่น้องเรา มีอะไรก็ช่วยเหลือกันไป ไปอยู่ในสวนมันอยู่กับคนอื่นไม่เหมือนญาติกันหรอก” (สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2549)

ในขณะที่แรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่สวนของนายจ้างเป็นกลุ่มที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และการพึ่งพิงต่อนายจ้างค่อนข้างสูง แต่ในแรงงานกลุ่มนี้ ผู้ให้การอุปถัมภ์แก่เขาคือคนท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นเครือญาติกัน หรือ คนท้องถิ่นที่พวกเขาสามารถสร้างความสนิทสนม ความไว้วางใจระหว่างกันให้เกิดขึ้น ถึงแม้ไม่ได้พักอยู่กับนายจ้าง แรงงานกลุ่มนี้ก็สามรถมีบัตรแรงงานต่างด้าวได้โดยที่ญาติพี่น้องของพวกเขาจะนำพวกเขาไปขอขึ้นทะเบียนในฐานะลูกจ้างในกิจการต่าง ๆ ของญาติ ในบางครั้งลักษณะของงานที่พวกเขาทำจริง ๆ กับ ลักษณะของงานที่ขึ้นทะเบียนจึงไม่ตรงกัน ดังเช่น ตาล ซึ่งทำงานรับจ้างดูแลสวนผลไม้ในพื้นที่เชียงใหม่ แต่งานที่เขาได้ขึ้นทะเบียนไว้ คือ การเป็นลูกจ้างร้านอาหาร “...ญาติผมเขามีร้านอาหาร เขาก็พาผมไปขึ้นทะเบียนเป็นลูกจ้างร้านอาหาร ที่จริงนะ ผมไม่เคยไปช่วยงานเขาเลย ผมทำแต่งงานในสวน ในนา เท่านั้น” (สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2549)

แรงงานกลุ่มนี้ อาจจัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีทางเลือกมากกว่าแรงงานในกลุ่มแรกซึ่งพักอยู่ในสวนของนายจ้าง เนื่องจากพวกเขาไม่ต้องพึ่งพิงนายจ้างมากเช่นแรงงานกลุ่มแรก พวกเขาสามารถต่อรองกับนายจ้างได้มากกว่าแรงงานกลุ่มแรก

“...ผมเคยไปทำที่หนึ่ง ไม่ยอมให้เราหยุดเลย ทำงานทุกวัน ทำทั้งในสวน ในนา พอถึงเวลาจ่ายเงินกลับจ่ายไม่ครบ อ่างโน่นอ่างนี้ พอบ่อย ๆ เข้า ผมเลยว่า ถ้าเป็นอย่างนี้ผมไม่อยู่แล้วนะ ผมไปทำที่อื่นก็ได้ บัตรแรงงานผมก็มี ไม่ทำกับเขาผมไปที่อื่นก็ได้...”

(โก, สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2549)

ไม่เพียงการต่อรองเรื่องค่าแรงเท่านั้น แต่แรงงานกลุ่มนี้ยังสามารถต่อรองให้พวกเขามีวันหยุดในช่วงฤดูการผลิตเพื่อไปทำนาของตนเองด้วย ดังกรณีของพงษ์

“...ผมขอพ่อเลี้ยงว่าในช่วงหน้านา ผมขอหยุดไปทำนาของผม พ่อเลี้ยงก็ให้นะ แต่เขาก็ไม่จ่ายค่าแรงเราในช่วงนั้น แต่ก็ไม่เป็นไรหรอก ผมว่าที่เขาให้เนี่ย เขาคงไม่อยากเปลี่ยนคนงาน อย่างน้อยผมก็รู้งานแล้ว ถ้าไม่ให้ผมหยุดเขาคงกลัวผมไปทำที่อื่น ต้องหาคนมาใหม่อีก แล้วอีกอย่าง งานที่ผมทำเป็นพวกดายหญ้าในสวน กับฉีดยา ผมก็ทำให้มันแล้ว ก่อน ก็พอได้อยู่ เขาไม่เสียหายอะไร”

(สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2549)

แรงงานกลุ่มที่พักอยู่นอกสวนนี้ บางคนเป็นแรงงานเข้ามาทำงานโดยที่ไม่มีญาติพี่น้องในพื้นที่คอยให้ความช่วยเหลือ และในระยะแรกทำงานโดยพักอาศัยอยู่ในสวนของนายจ้างมาก่อน และค่อยสร้างสายสัมพันธ์กับแรงงานอื่น ๆ ในพื้นที่ หรือ คนท้องถิ่น เพื่อขยับขยายออกมาอยู่ภายนอก ดังกรณีของ บุญ แรงงานวัย 32 ปี ซึ่งแต่เดิมทำงานในสวนผักแห่งหนึ่ง ในระยะ 4-5 ปีที่ บุญยังทำงานในพื้นที่สวนผักนั้น เขาก็ได้พบปะกับชาวไทใหญ่ที่ทำงานในเชียงแสนตามงานบุญ หรือ ตามตลาดนัด รวมทั้งพงษ์ ด้วย การพบปะกันของแรงงานข้ามชาติทำให้พวกเขาสามารถให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ โดยเฉพาะการแนะนำงานให้แก่กัน บุญได้รับการชักชวนจากพงษ์ ให้ไปทำงานก่อสร้างกับพ่อเลี้ยงในพื้นที่เชียงแสน โดยไปเช่าบ้านพักอยู่ร่วมกับคนงานที่ด้านหลังของหมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้ตัวเมืองเชียงแสน ต่อมาบุญได้เปลี่ยนไปทำงานดูแลสวนให้กับคนเมืองในพื้นที่ ซึ่งเป็นงานในลักษณะไปเช้า-เย็นกลับ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นรายวัน วันละ 100 บาท

เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานทั้งสองกลุ่มนั้น จะพบว่า แรงงานกลุ่มที่พักแยกต่างหากจากนายจ้างดูเหมือนจะมีทางเลือกและอยู่ในสถานะที่ดีกว่าแรงงานที่พักอยู่ในพื้นที่ที่นายจ้างจัดให้ โดยที่เครือข่ายทางสังคมของพวกเขาเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พวกเขามีทางเลือกมากกว่า อย่างไรก็ตาม พวกเขาก็ยังถูกจัดอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ของความเป็น “อื่น” ในพื้นที่ ความเป็นอื่นของพวกเขา นั้น ปรากฏทั้งในเชิงพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งพบว่าแรงงานกลุ่มนี้มักอาศัยอยู่ในพื้นที่รอบนอก หรือ ด้านท้ายของหมู่บ้าน ที่พักของพวกเขา มีลักษณะแตกต่างกันไป แรงงานบางคนปลูก

บ้านอยู่บนที่ดินซึ่งได้รับอนุเคราะห์จากญาติพี่น้องหรือบนที่ดินซึ่งพวกเขาสามารถเก็บหอมรอมริบเงินค่าแรงของพวกเขาซื้อที่ดิน ดังเช่น กรณีของพันเขาปลูกกระทืออยู่พร้อมกับครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยเมียและลูกอีก 2 คน บนที่ดินของญาติ การปลูกบ้านอยู่นั้นพบในแรงงานกลุ่มที่มีครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวที่พวกเขานำพามาจากรัฐฐาน หรือครอบครัวที่เขาสร้างขึ้นที่เมืองไทย นอกจากนี้ แรงงานบางส่วนเช่าบ้าน หรือ ห้องพักของคนในหมู่บ้านอยู่ บ้านเช่าหรือห้องพักเหล่านี้มีราคาไม่แพงมากนัก ประมาณ 800 – 2,000 บาท แรงงานที่มีครอบครัวแล้วเช่าอยู่พร้อมกับครอบครัว ส่วนแรงงานโสดก็เช่าอยู่ด้วยกันตามประสาคนโสด ซึ่งในแต่ละเดือนพวกเขาจะเสียค่าเช่าประมาณ 500 – 700 บาท ต่อคน แรงงานที่เช่าบ้านอยู่รวมกันนี้ ไม่ได้มีแต่เฉพาะแรงงานที่ทำงานในพื้นที่การเกษตรเท่านั้น แต่เป็นแรงงานที่มีลักษณะของงานที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป เช่น งานบ้าน งานร้านอาหาร งานก่อสร้าง หรือ การรับจ้างทั่วไป เหตุผลหลักของการเช่าที่พักอยู่ด้วยกันก็เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของตนเองลง

ในกลุ่มแรงงานนี้นั้น ถึงแม้ว่าพวกเขาจะพักอยู่ในชุมชนเดียวกับคนท้องถิ่น มีปฏิสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นในระดับที่มากกว่าแรงงานที่พักกับนายจ้าง แต่แรงงานกลุ่มนี้ก็ยังไม่อาจนับได้ว่าได้รับการต้อนรับอย่างดีจากคนท้องถิ่น คนท้องถิ่นจำนวนมากในพื้นที่แสดงความกังวลต่อการเข้ามาและการดำรงอยู่ของพวกเขา หญิงชาวไทยใหญ่คนหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่มาหลายชั่วคนบอกว่า “...พี่ไม่ชอบใจเลยที่พวกต่างดาวพวกนี้มาอยู่บ้านเรา มันไว้ใจไม่ได้ พวกนี้นะเวลามาแล้วก็ไม่ยอมกลับบ้านเขาหรอก เมืองไทยนะมันสบายกว่าเขาก็อยู่ พอผัวมาอยู่ได้พักหนึ่งก็กลับไปเอาลูกเมียมาอยู่ ทำบ้านนะพวกต่างดาวทั้งนั้น ...” และ “...พี่ว่าทางที่ดั้นะ ต้องไล่พวกนี้ไปให้หมดไม่ให้อยู่ แล้วคนฝั่งบ้านเราถ้าใครแต่งงานกับพวกนี้ก็ให้ไปอยู่กับมันที่บ้านมันเน้น ต้องไม่ให้มาแต่งงานกับคนไทยแล้วพากันเข้ามาอยู่บ้านเรา ไม่ได้ ต้องจัดการ...” (สัมภาษณ์ 7 มิถุนายน 2549)

ความกังวลดังกล่าวเชื่อมโยงไปกับวาทกรรมของสังคมที่มีต่อแรงงานข้ามชาติที่มักโยงไปกับการเป็นสาเหตุของอาชญากรรมและปัญหาสังคมต่าง ๆ ในระหว่างการพูดคุยกัน เมื่อคนเมืองในพื้นที่ทราบว่าคุณศึกษามีความต้องการพูดคุยกับแรงงานข้ามชาติที่ทำยหมู่บ้านนั้น คนเมืองรวมทั้งชาวไทยใหญ่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ มักเตือนให้ศึกษาถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้าไปพูดคุยกับแรงงานชาวไทยใหญ่ “คนพวกนั้นนะไว้ใจไม่ใช่ได้นะ หนอย่าไปคุยกับเขาเลย เขาไม่ใช่เหมือนคนบ้านเรา เป็นพวกต่างดาวไว้ใจได้ที่ไหน พอดีพอร้ายมาจ้เอาจะทำอย่างไร”

ในแง่นี้ ถึงแม้จะมีสถานะที่ดีกว่าแรงงานที่พักอยู่ในพื้นที่สวนของนายจ้าง แต่แรงงานกลุ่มนี้ก็ยังเป็น “คนอื่น” ในสายตาของคนท้องถิ่นอยู่ดี

4.2 แรงงานตามบ้าน

แรงงานที่ทำงานตามบ้านในพื้นที่เชียงใหม่ เราอาจแบ่งอย่างคร่าว ๆ ตามลักษณะการพักอาศัยได้เป็น 2 กลุ่มเช่นเดียวกับแรงงานในพื้นที่การเกษตรคือ กลุ่มแรงงานที่พักอาศัยอยู่กับนายจ้าง และแรงงานที่พักแยกต่างหาก ซึ่งทำให้ประสบการณ์ของแรงงานทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับนายจ้าง

4.2.1 แรงงานที่พักกับนายจ้าง

ในมุมมองของนายจ้างการตัดสินใจรับแรงงานจากเพื่อนบ้านเข้ามาทำงานบ้านโดยให้พักอาศัยอยู่ด้วยนั้น ความไว้วางใจเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด ข้าราชการผู้หนึ่งซึ่งจ้างแรงงานชาวไทยใหญ่มาทำงานบ้านและดูแลแม่ซึ่งป่วยของเธอ บอกเล่าถึงความกังวลใจของเธอในการจ้างแรงงานชาวไทยใหญ่มาทำงานบ้านด้วยว่า

“พียู่กับแม่สองคน แม่แก่มากแล้ว 70 กว่า ไม่สบายด้วย พียต้องไปทำงานทุกวัน ไม่มีใครดูแลแม่ ตอนนั้นก็หาคนบ้านเรานี่แหละ ไม่อยากได้ต่างด้าวหรอก เห็นแต่ข่าวพวกถูกจ้างต่างด้าวเดี๋ยวลัน เดียวยกเค้า เราก็นั่งง่วงแม่เรา แต่มันหาไม่ได้ คนบ้านเราเขาไม่มาทำกัน ไปทำอย่างอื่นดีกว่า เงินดีกว่า ก็ลองให้เพื่อนหาให้ เพื่อนเขาจ้างไทใหญ่อยู่แล้ว มาใหม่ ๆ เราไม่ไว้วางใจหรอกนะ อยู่ในสายตาตลอดเลย เป็นปี กว่าเราจะเบาใจว่าไม่เป็นพิษเป็นภัย”

(สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

ในทัศนะของนายจ้างผู้นี้ อาจสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของคนไทยโดยทั่วไปที่มีต่อแรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้านซึ่งอยู่บนฐานคิดที่ไม่ไว้วางใจแรงงานเหล่านี้ ทัศนะเช่นนี้ถูกผลิตซ้ำแล้วซ้ำเล่าผ่านการนำเสนอข่าวสารของสื่อมวลชนที่ภาพของความรุนแรงที่นายจ้างเผชิญจากลูกจ้างต่างชาตินักถูกนำเสนออยู่เป็นระยะ ๆ โดยที่ยังขาดการนำเสนอไปถึงภาพเบื้องหลังสาเหตุ หรือแรงกดดันที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ดังกล่าว

เนื่องจากความไว้วางใจเป็นเงื่อนไขสำคัญของการรับแรงงานเข้ามาพักอาศัยด้วย แรงงานกลุ่มนี้จึงมักเป็นแรงงานที่ได้รับการแนะนำจากนายหน้าที่ไว้วางใจได้ นายหน้าเหล่านี้อาจเป็นคนท้องถิ่นที่รู้จักกับแรงงาน หรืออาจเป็นแรงงานชาวไทยใหญ่ที่นายจ้างรู้จักและเชื่อใจแนะนำแรงงานให้ การใช้บริการนายหน้าเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วนายจ้างไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรมักเป็นการ

ช่วยเหลือกันมากกว่า นอกจากนี้ มีในบางกรณีที่นายจ้างพบแรงงานข้ามชาติที่เห็นว่าไว้วางใจได้ และรับเข้ามาทำงานบ้านโดยไม่ได้ผ่านนายหน้า ดังในกรณีของน้อย ซึ่งนายจ้างของเธอบอกว่า

“เจอตอนแรกเขามาทำงานก่อสร้างที่ข้างบ้าน เห็นเขาทำงานก็ว่าดูขยันอดทน ไม่ค่อยพูด แล้วตอนหลังเงินเขาหาย ค่าจ้างเก็บไว้ที่แคมป์ มันอยู่รวมกันใจ ไม่รู้ใครเอาไป ก็ส่งสารเขา เราก็อยากได้คนพอดี ดูท่าทางเขาแล้วน่าจะไว้ใจได้แล้วเขาก็ตัวคนเดียว ไม่มีครอบครัว เลยชวนเขามาอยู่ด้วย ก็อยู่มาได้เกือบ 10 ปี นะ ไม่มีปัญหาอะไร ”

(สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2549)

ในกรณีของภาเข้ามาเมืองไทยในวันที่มีตลาดนัดและเดินออกหางานตามบ้านและร้านค้าต่าง ๆ และเธอก็ได้งานที่บ้านของคนเมืองใกล้ ๆ กับตลาด

แรงงานตามบ้านที่พักอาศัยอยู่กับนายจ้างนั้นมักเป็นแรงงานที่เป็นโสด ไม่มีครอบครัว หรือในกรณีที่มีครอบครัวแล้วแต่ครอบครัวยังอยู่ในพม่า ดังกรณีของน้อย ซึ่งมีลูก 2 คน แต่เธอไม่ได้นำลูกเข้ามาที่เมืองไทยด้วย และฝากให้แม่ของเธอดูแลให้ การเป็นคน “ตัวคนเดียว” ในเมืองไทย เป็นการง่ายสำหรับนายจ้างในการรับพวกเธอเข้าทำงานด้วย นายจ้างมักปฏิเสธที่จะรับแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาเป็นครอบครัวเนื่องจากมองว่าเป็นภาระแก่ตนในการดูแลครอบครัวของแรงงานเหล่านี้ นายจ้างผู้หนึ่งบอกว่า “...ถ้าเขามาเป็นครอบครัว มีลูกมีเมียมาด้วย พี่ไม่รับหรอก พี่ต้องการคนทำงานบ้านแค่คนเดียวก็พอคน โสดมันไม่มีภาระอะไร คนที่มีครอบครัวเนี่ยมันรุงรัง เราต้องมาดูแลลูกเมียเขาอีก ไม่เอาดีกว่า...” (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549) ในขณะที่นายจ้างอีกคนมองว่าการรับแรงงานที่มีครอบครัวเข้ามาอยู่ด้วยความเสี่ยงต่อการโจรกรรมทรัพย์สินหรือการถูกทำร้ายจากลูกจ้างมากกว่าแรงงานโสด “...ถ้าผู้หญิงโสดเนี่ย ยังไงมันก็ยังดีกว่าเขาเอาลูกเอาเมีย เขามาอยู่ด้วย ถ้ามันรวมหัวกันขโมยของเราละ ดีไม่ดีทำร้ายเราอีก ถ้ามันมีพวกผู้ชายมาด้วยนี่มันอันตราย ไม่ค่อยน่าไว้ใจ แต่ถ้าผู้หญิงคนเดียวมันก็พอคุมกันได้อยู่ ...” (สัมภาษณ์ 12 ตุลาคม 2549) ถึงแม้ว่านายจ้างจะยอมรับว่าพวกเขามีความจำเป็นต้องพึ่งพิงแรงงานข้ามชาติ แต่ในทัศนะของนายจ้างนั้นแรงงานข้ามชาติก็ยังไม่สามารถไว้วางใจได้ พวกเขาจึงเลือกรับแต่แรงงานที่ตัวคนเดียวเข้ามาทำงานและให้อยู่ร่วมชายคาเดียวกัน

สำหรับแรงงานนั้น การเป็นคนตัวคนเดียว ก็ทำให้ง่ายต่อการตัดสินใจมาพักอยู่กับนายจ้าง ซึ่งแรงงานกลุ่มนี้มองว่าทำให้เธอสามารถเก็บเงินได้เร็วกว่าการออกไปพักข้างนอก น้อยซึ่งพักอยู่กับนายจ้างบอกว่า การอยู่กับนายจ้างช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายของเธอหลายอย่าง ทั้งค่าเช่าที่พัก ค่าอาหาร “อยู่อย่างนี้เงินเดือนน้อยกว่าไปทำงานอื่น ได้เดือนละ 2,000 บาทเอง แต่ไม่มี

ค่าใช้จ่ายอะไร ค่าที่พักไม่ต้องเสีย ข้าวก็มีให้กินครบ 3 มื้อ เงินเดือนได้เก็บเกือบทั้งนั้น มีจ่ายก็แค่ของใช้นิดหน่อย เสื้อผ้าแม่เลี้ยงก็ซื้อให้” (สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2549)

กิจกรรมในแต่ละวันของน้อยเริ่มต้นขึ้นราวตี 5 เธอเตรียมอาหารให้กับครอบครัวของนายจ้างที่ประกอบด้วยพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงและลูก ๆ ซึ่งอยู่ในวัยเรียนอีก 3 คน เวลาตอนสายเป็นเวลาที่เราเก็บกวาดทำความสะอาดบ้าน ซักผ้า เตรียมอาหารกลางวันให้แม่เลี้ยง ตอนบ่ายรีดผ้า ล้างรถ ไปจ่ายตลาดเตรียมอาหารเย็น และดูแลลูก ๆ ของนายจ้างหลังกลับจากโรงเรียน เธอจะมีเวลาเป็นของตนเองราว 3 ชม. ซึ่งบางครั้งอาจถูกละครจากโทรทัศน์ในห้องส่วนตัวที่นายจ้างซื้อหาให้เธอ

ในกรณีของน้อยนั้นได้รับการดูแลจากนายจ้างค่อนข้างดี แต่ก็มีแรงงานบางคนที่มีประสบการณ์ไม่สู้ดีนักกับนายจ้าง อ้อยแรงงานไทใหญ่คนหนึ่งพูดถึงการดูแลของนายจ้างว่า “ฉันมีห้องของตัวเองนะ แต่ก็เล็กมาก มีที่นอน มีผ้าห่มให้ แต่หน้าหนาวมันก็ไม่หายหนาวผ้าห่มเล็ก ๆ แค่นั้นไม่พออุ่นหรอกแต่ก็ได้แค่นั้นแหละ” (สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2549) ส่วนภานั้นเธอบอกว่าในห้องพักที่นายจ้างให้เธออยู่นั้น มีเพียงที่นอน ผ้าห่ม และราวแขวนผ้าเท่านั้นที่นายจ้างจัดหาไว้ให้เธอ ส่วนข้าวของเครื่องใช้อื่น ๆ นั้น เธอเป็นคนจัดหามาด้วยน้ำพักน้ำแรงของเธอเอง

“ตอนหน้าหนาว มันก็พออยู่ได้ แต่พอน้ำร้อนมันร้อนมาก หนูไปขอแม่เลี้ยงว่าขอช่วยซื้อพัดลมให้หนูหน่อย แม่เลี้ยงว่ามันไม่ใช่ของจำเป็นอะไร ไม่ต้องใช้หรอก แต่หนูทนไม่ไหว มันร้อนมาก ๆ ตอนหลังหนูต้องขอเขาว่าจะออกเงินเอง แต่ให้เขาออกไปให้ก่อนแล้วค่อยมาหักจากเงินเดือนหนู...”

(สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2549)

ไม่เพียงการดูแลจากนายจ้างที่แรงงานตามบ้านเหล่านี้รู้สึกว่าจะเธอไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร หากการพักอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับนายจ้าง ทำให้เส้นแบ่งระหว่างเวลางานและเวลาที่เป็นส่วนตัวหลังเลิกงานของพวกเธอไม่ชัดเจน หรือแทบไม่มีในบางราย ในกรณีของภานั้น เธอบอกว่าในเวลากลางวันเธอต้องทำงานบ้านทุกอย่างในบ้าน ตั้งแต่ซักผ้า รีดผ้า ล้างรถ ทำอาหาร ทำความสะอาดบ้าน และงานอื่น ๆ ตามแต่ที่นายจ้างของเธอจะสั่ง นอกจากนั้นเธอยังต้องคอยดูแลแม่ของนายจ้างซึ่งป่วยด้วยโรคความจำเสื่อมอีกด้วย งานเหล่านี้ แม้ไม่หนักมากเท่ากับการทำไร่ทำสวน แต่ภานอกว่ามันกินเวลาเกือบทั้งวันเช่นกัน และเธอก็แทบไม่ได้พัก ในขณะที่ในเวลากลางคืนซึ่งควรเป็นเวลาที่จะได้พักผ่อนนั้น เธอต้องไปนอนเฝ้าที่หน้าเตียงของแม่นายจ้างในเวลากลางคืนด้วย

“...ตอนกลางวันหนูก็ทำงานสารพัดอย่าง พอตอนคืน ก็นอนไม่เต็มอิ่ม ต้องไปนอนเฝ้ายาย แล้วคนแก่เนี่ยก็มักนอนไม่ค่อยหลับ ตื่นอยู่เรื่อย หนูก็ต้องคอยดูยาย เพราะบางทียายก็ลุกออกมาเดินไปไหนก็ไม่รู้ มันเหมือนกับทำงานเกือบทั้งวันทั้งคืนเลย...”

(สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2549)

ในกรณีของคำนี้ แม้ว่าจะได้นอนในห้องของตนเองแต่เธอก็บอกว่าเธอก็ต้องพร้อมสำหรับการถูกเรียกใช้เสมอ“ อยู่บ้านเดียวกับเจ้านาย เขาก็เรียกใช้เราตลอดเวลาที่นั่นแหละ ทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าเขาอยากจะใช้เขาก็เรียกเราทั้งนั้นแหละ เขาไม่สนหรอกว่าเราหลับหรือยัง” (สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2549) คำบอกว่า นายจ้างมักจะคาดหวังว่าแรงงานอย่างเธอต้องปรากฏตัวทันทีที่ถูกเรียกไม่ว่าจะตึกตื่นแค่ไหนก็ตาม “...หนูเคยถูกปลุกมาตอนเกือบเที่ยงคืน เพื่อออกไปซื้อของกินให้ลูกชายของแม่เลี้ยง หนูหลับไปแล้วนะพี่ เขาคงลืมไปว่าคนใช้ก็ต้องนอนเหมือนกัน” (สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2549) การพักอยู่ร่วมกับนายจ้างทำให้พวกเขาารู้สึกว่าถูกคาดหวังว่า จะต้องพร้อมสำหรับการถูกเรียกใช้ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันแรงงานก็ต้องเรียนรู้ว่าในเวลาไหนที่เธอควรปรากฏตัวให้เจ้านายเห็น และเวลาไหนเธอควรจะไปให้พ้นจากสายตาของนายจ้าง “เวลามีเพื่อนนายจ้างมา เราต้องรู้ว่าเราควรอยู่ตรงไหน เราต้องหลบไปอยู่หลังบ้าน เขาจะห้ามเราว่าอย่าออกมาในห้องรับแขกถ้าเขาไม่เรียก ต้องหลบไม่ให้เกะกะสายตาแขกเจ้านาย แต่เราก็ไปไหนไกลไม่ได้หรอก ต้องคอยดูด้วยเมื่อเขาเรียกใช้ทำอะไร” (คำ สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2549) นอกจากนี้ แรงงานที่พักอยู่ร่วมกับนายจ้างนั้น ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่พวกเขาารู้สึกว่าการพักอยู่กับนายจ้างนั้นพวกเขาแทบไม่มีพื้นที่ส่วนตัวแม้ว่าแรงงานส่วนใหญ่จะมีห้องนอนที่เป็นสัดส่วนของตนเองก็ตาม ภา บอกว่า

“... ถึงหนูมีห้องของตัวเอง แต่หนูแทบไม่ได้ใช้มันเลย ใช้แค่เวลาจะไปเอาเสื้อผ้ามาอาบน้ำเท่านั้นแหละ เพราะหนูต้องไปนอนกับยาย มันก็ไม่ใช่ส่วนตัวหรอก เพราะห้องยายนะมีคนเข้าออกเยอะ กว่าเขาจะเลิกมาหยาายกันหนูก็ง่วงเสียแล้ว ไม่ได้มีเวลาหันทำอะไร”

(สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2549)

ส่วนอ้อยนั้นบอกว่า “เราอยู่ในสายตาของนายจ้างตลอดเวลา เหมือนเราถูกจับผิดตลอดเวลา ถึงฉันจะมีห้องของตัวเอง แต่มันก็ไม่ใช่ส่วนตัว ลูกนายจ้างสามารถเข้าออกห้องฉันได้ตลอด” (สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2549) ในแง่นี้ การพักอยู่กับนายจ้างนั้นทำให้แรงงานเหล่านี้รู้สึกว่าพื้นที่ส่วนตัวของพวกเขาไม่มี

การพักอยู่ในพื้นที่เดียวกับนายจ้างยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับคนภายนอกอีกด้วย ในกรณีของน้อยนั้น เธอได้รับอนุญาตจากนายจ้างให้ออกไปพบปะสังสรรค์กับชาวไทใหญ่ได้เสมอ ๆ โดยเฉพาะในช่วงที่มีงานเทศกาลต่าง ๆ และนายจ้างยังอนุญาตให้ญาติและเพื่อฝูงของเธอมาเยี่ยมเยือนเธอได้ แต่ไม่ใช่ นายจ้างทุกคนจะปฏิบัติกับลูกจ้างของตนเช่นเดียวกับนายจ้างของน้อย แรงงานจำนวนมากถูกควบคุมเรื่องการคบหาสมาคมกับคนภายนอก คำเล่าถึงความอึดอัดใจต่อการที่ถูกควบคุมเรื่องการพบปะกับคนภายนอกว่า

“พ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงเขาเข้ม คุมเราตลอดนะพี่ ไปไหนก็ไม่ค่อยได้ ใครมาหาก็ไม่ค่อยได้ เขาว่ากลัวเราจะไปมีเรื่องชู้สาว แต่บางทีก็ญาติเรานะที่มา พี่น้องกัน คนบ้านเดียวกัน คุยถามข่าวกัน เรานั่งคุยกันเขาก็มาเดิน ๆ คนมันก็อึดอัดนะพี่ แต่มันก็ต้องทน เราไปไหนไม่ได้ บัตรแรงงานก็อยู่กับเขา ออกไปทำงานอื่นก็กลัวไปเจอตำรวจก่อน”

(สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2549)

เช่นเดียวกับภานี้บอกว่า

“หนูไม่ค่อยได้ออกไปไหนหรอก ต้องดูแลลูกเขา ลูกเขาเล็กแล้วก็ไม่มีใครดูแล นายต้องขายของ ถ้าไม่ดูแลลูกก็ต้องช่วยนายเฝ้าร้าน ออกไปไหนไม่ได้ เคยขอออกไปงานบุญ ครุบากับพวกคนไตที่นี่ เขายังไม่ให้ไปเลย เขาว่าทิ้งเขาไปได้อย่างไรไม่มีใครดูแลให้เขาว่า ถ้าหนูไปก็ไม่ต้องกลับมาอีก หนูเลยไม่กล้าไป เพราะบัตรก็อยู่กับเขา”

(สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 49)

ในขณะที่แรงงานซึ่งพักอยู่กับนายจ้างรู้สึกอึดอัดกับการควบคุมอย่างเข้มงวดของนายจ้าง แต่นายจ้างมองว่าความสัมพันธ์ระหว่างตนกับแรงงานไม่เพียงในฐานะนายจ้างกับลูกจ้างเท่านั้น หากแต่นายจ้างยังเห็นว่าตนอยู่ในฐานะผู้อุปถัมภ์แก่แรงงานข้ามชาติ ซึ่งต้องดูแลความเป็นอยู่ ความปลอดภัยของแรงงานด้วย และความเข้มงวดต่าง ๆ ที่นายจ้างมีต่อแรงงานนั้นก็เป็นไปเพื่อการปกป้องแรงงาน “พี่ต้องคุมเข้มเด็กพวกนี้ ไม่ให้ไปไหนมาไหนตามใจ บางทีเขาซื้อ เขาไม่ทันคนหรอก เกิดไปโดนหลอกขึ้นมาจะทำยังไง” (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

แรงงานที่พักกับนายจ้างอาจจัดได้ว่าเป็นแรงงานที่ไม่มีทางเลือกมากนัก ถึงแม้ว่ามีความอึดอัดใจกับการทำงาน ระยะเวลาการทำงานในแต่ละวันที่ยาวเกินไป ความไม่พอใจกับสวัสดิการ และการดูแลที่นายจ้างมิให้ แต่แรงงานเหล่านี้ก็มีข้อจำกัดในการออกไปหางานภายนอกทำ พวก

เธอมีความเสี่ยงจากการถูกจับกุม การรีดไถจากเจ้าหน้าที่ของรัฐจากการที่พวกเขาไม่มีบัตรอนุญาตซึ่งมักอยู่กับนายจ้าง นายจ้างผู้หนึ่งอธิบายว่าได้เสียค่าใช้จ่ายและเวลาในการดำเนินการขึ้นทะเบียนแรงงาน จึงมีความชอบธรรมที่จะเก็บบัตรอนุญาตทำงานของแรงงานไว้ เพื่อป้องกันการหลบหนีไปทำงานในพื้นที่อื่นซึ่งอาจได้ค่าแรงมากกว่า อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว นายจ้างจะพาแรงงานของตนไปขึ้นทะเบียน แต่ก็พบว่า มีแรงงานบางคนที่นายจ้างไม่ได้ดำเนินการขึ้นทะเบียนหรือต่ออายุบัตรอนุญาตให้ทำงานให้กับแรงงาน นายจ้างผู้หนึ่งให้เหตุผลว่า การขึ้นทะเบียนมีค่าใช้จ่ายมากและมีความยุ่งยาก ทั้งไม่มีหลักประกันว่าแรงงานจะทำงานกับตนเองตลอดไป และเห็นว่าการไม่ขึ้นทะเบียนแรงงานไม่ได้มีผลกระทบประการใด แพงเป็นหนึ่งในแรงงานที่นายจ้างของเธอไม่ได้นำไปขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว แม้ว่าเธอจะทำงานกับเขามาเกือบ 5 ปี แล้วก็ตาม แพงบอกว่าเธอจำเป็นต้องการมีบัตรแรงงานต่างด้าวมาก และได้เคยขอร้องให้นายจ้างพาเธอไปขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว แต่นายจ้างปฏิเสธ บอกว่ามีค่าใช้จ่าย และไม่ไว้ใจแรงงานว่าจะทำงานที่นี้ตลอดไป

“ฉันอยู่ที่นี้มาเกือบ 5 ปีแล้วนะ ฉันบอกเขาว่าอย่างไรก็ไม่ไปไหนหรอก แต่เขาก็ไม่ยอมพาฉันไปทำบัตรอยู่ดี เขาบอกแต่ว่าไม่เป็นไรหรอก ฉันไม่ได้ออกไปไหน ฉันจะกล้าออกไปไหนล่ะ ทุกวันนี้บางทีขึ้นเจอตำรวจ ทหารหน้าตาแปลก ๆ ขึ้นก็กลัวว่าเขาจะตรวจบัตร ถ้าคนในพื้นที่นี้ไม่เท่าไรเขาไม่ค่อยเข้มงวดเท่าไร ถึงฉันไม่คิดว่าจะไปที่อื่น แต่ฉันก็อยากได้บัตรอยู่ดี ฉันจะได้ไม่ต้องรู้สึกกลัวทุกทีที่เจอทหาร ตำรวจ ”

(สัมภาษณ์ 13 ตุลาคม 2549)

การที่ไม่มีบัตรแรงงานทำให้แพงมีความรู้สึกว่าคุณภาพการเป็นแรงงานในเมืองไทยของตนเองไม่มั่นคง และเธอก็เกรงว่าการไม่มีบัตรจะเป็นช่องทางที่ทำให้เธอถูกขูดรีดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในพื้นที่

4.2.2 แรงงานที่พักอยู่ต่างหาก

นอกจากแม่บ้านที่พักอยู่กับนายจ้างแล้ว ยังพบว่า มีแรงงานที่รับจ้างทำงานบ้านให้กับครัวเรือนนายจ้างโดยไม่ได้พักอยู่ร่วมกับนายจ้างอีกด้วย แรงงานกลุ่มนี้จะมาทำงานที่บ้านนายจ้างตอนเช้า และเลิกงานตอนเย็น แต่งเป็นหญิงสาวชาวไทใหญ่ที่ทำงานในลักษณะนี้ แต่งเช่าที่พักอยู่กับสามีซึ่งทำงานรับจ้างขนถ่ายสินค้าที่ท่าเรือเชียงแสน ทั้งคู่มีลูกวัย 9 ขวบ 1 คน แต่งรับจ้างดูแลบ้านและดูแลผู้สูงอายุให้กับครอบครัวของข้าราชการผู้หนึ่งของอำเภอเชียงแสน งานของแต่งเริ่มตั้งแต่ว่าง 7 นาฬิกา ก่อนที่นายจ้างของเธอจะออกไปทำงาน เธอดูแลอาหารให้กับแม่

ซึ่งป่วยด้วยโรคเบาหวานของนายจ้าง นอกจากดูแลแม่ของนายจ้างแล้วแต่ต้องทำงานบ้านอื่น ๆ ได้แก่ ทำความสะอาดบ้าน ซักรีดเสื้อผ้าให้สมาชิกจำนวน 5 คนของบ้านด้วย งานบ้านเหล่านี้เสร็จราวบ่ายต้น ๆ แต่เธอจะต้องอยู่ดูแลและเป็นเพื่อนคุยกับแม่นายจ้างจนถึงเย็นหลังจากนายจ้างกลับมาจากทำงาน ค่าตอบแทนของแตงนั้นอยู่ที่ 2,500 บาท ต่อเดือน ซึ่งเป็นค่าตอบแทนที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานส่วนใหญ่ โดยแตงบอกว่าการที่เธอได้รับค่าจ้างสูงนั้นเนื่องจากก่อนหน้านี้เธอได้ช่วยดูแลพ่อซึ่งป่วยด้วยโรคอัมพาตของนายจ้างด้วย จนกระทั่งเสียชีวิตไปเมื่อปีก่อน และนายจ้างก็ไม่ได้ปรับลดค่าจ้างของเธอ เนื่องจากไม่ต้องการหาแรงงานคนใหม่ซึ่งไม่แน่ใจว่าสามารถไว้วางใจได้หรือไม่ ทั้งนี้ นายจ้างยังให้เธอรับประทานอาหารกลางวันที่บ้านของนายจ้างด้วย

ถึงแม้ว่าแตงจะได้รับค่าตอบแทนมากกว่าแรงงานที่พักอยู่กับนายจ้าง แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายจ่ายของแตงและแรงงานที่พักอยู่กับนายจ้างแล้วพบว่า แตงมีรายจ่ายมากกว่าและมีเงินเหลือน้อยกว่าผู้ที่พักกับนายจ้าง แต่แตงก็มองว่า เธอมีครอบครัวการแยกมาพักต่างหากนั้นสะดวกกว่า และเธอเห็นว่ายังทำให้เธอมีเวลาเป็นของตนเองมากขึ้น "ถ้าอยู่ด้วยกัน ก็ถูกใช้ตลอดเวลา แต่อยู่อย่างนี้ เรากลับบ้านงานก็เสร็จ ไม่ต้องทำอะไรอีก ไม่มีใครมาเรียกเราไปทำโน่นทำนี่อีก เราจะไปทำอะไรกับใครก็ได้ ไม่มีใครว่าเราหรอก แต่อยู่กับเขามันก็ต้องอยู่ในสายตาเขาตลอด เก็บเงินได้เยอะก็จริง แต่มันไม่สบายใจ" (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

แรงงานกลุ่มที่พักอยู่ต่างหากนั้น มักเป็นแรงงานที่มีครอบครัวแล้ว และไม่สะดวกที่จะพักอยู่ร่วมกับนายจ้าง แต่ก็มีแรงงานบางคนที่เป็นโสด แต่ไม่ได้พักอยู่กับนายจ้าง แรงงานโสดกลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในเชียงใหม่ให้ความช่วยเหลือด้านที่พัก พวกเขาจึงสามารถพักอยู่ภายนอกได้ ดังเช่น กรณีของแก้ว แรงงานหญิงวัย 20 ปี ที่เข้ามาเมืองไทยและหางานได้ด้วยความช่วยเหลือของญาติที่เข้ามาก่อนหน้านี้ เมื่อแรกเข้ามาทำงานแก้วได้ทำงานรับใช้ในบ้านที่บ้านหลังหนึ่งในตัวเมืองเชียงใหม่ โดยพักอยู่กับนายจ้าง โดยแก้วต้องรับผิดชอบงานบ้านทุกอย่าง ตั้งแต่ทำความสะอาดบ้าน อาหาร ซักรีด และต้องดูแลเด็กอายุประมาณ 2 ขวบ ลูกของนายจ้าง ซึ่งแก้วต้องนอนด้วยทุกคืน แก้วรู้สึกว่าการดูแลเด็กเป็นงานที่หนักเกินไปและในบางครั้งเธอไม่สามารถทำให้เด็กหยุดร้องให้ได้ ซึ่งทำให้เธอโดนตำหนิจากนายจ้าง แก้วจึงให้ญาติหางานใหม่ให้ โดยเธอได้งานเป็นแม่บ้านที่บ้านข้าราชการคนหนึ่ง เป็นงานที่ไม่ต้องอยู่ประจำ และเธอได้ออกมาพักอาศัยอยู่กับญาติ งานของเธอเริ่มต้นตั้งแต่ประมาณ 6 โมงเช้า เธอต้องเข้าไปตลาดเพื่อซื้ออาหารเข้ามาไว้ให้นายจ้าง และลูก ๆ รับประทานอาหารก่อนไปทำงานและไปโรงเรียน หลังจากนั้นนายจ้างออกจากบ้านเธอจะต้องเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านทั้งหลัง ซึ่งมีห้องนอน 3 ห้อง เก็บกวาดบริเวณภายนอกของบ้าน ดูแลรดน้ำและตัดแต่งต้นไม้ภายในบริเวณบ้าน ซักรีดเสื้อผ้าของนายจ้าง งานของเธอแล้วเสร็จประมาณบ่าย หรือในบางวันก่อนเที่ยงวันด้วยซ้ำ เธอได้รับค่าตอบแทนเดือน

ละ 1,500 บาท ซึ่งถึงแม้ว่าจะน้อยกว่าที่เคยได้รับจากนายจ้างคนเก่า แต่เธอบอกว่า “อยู่แบบนี้ก็ดีนะ ไม่มีใครมายุ่งกับหนูดี ถึงเวลาก็ทำงาน ทำให้มันเสร็จไป แล้วก็กลับบ้านได้ ไม่เหมือนที่เก่า งานนี้เสร็จ เดียวก็ให้ไปทำอันใหม่อีก มันทำงานตลอดเวลานะ อย่างนี้ดีกว่านะ ไปไหนมาไหนก็ได้” (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2549) สำหรับแรงงานส่วนใหญ่แล้ว การแยกมาพักต่างหากจากนายจ้างเป็นสิ่งที่แรงงานเหล่านี้ต้องการ อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่แรงงานทุกคนสามารถทำได้ หากไม่มีเครือข่ายทางสังคมที่ให้ความช่วยเหลือแล้ว พวกเธอก็ไม่สามารถออกมาพักภายนอกได้ เนื่องจากปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย ดังที่แก้วบอกว่า “...หนูดีที่ว่ามีพี่น้องกันเขาให้อยู่ด้วย บางคนเขาอยากอยู่แบบเราแต่เขาทำไม่ได้ ถ้าออกมาแล้วมาเสียค่าบ้านค่าหอ มันไม่ไหว อยู่ไม่ได้เงินหมดกันพอดี...” (สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2549)

นอกจากการไม่ต้องเผชิญกับสภาพการทำงานและเงื่อนไขของการทำงานที่ไม่ดีแล้วในการพักอยู่กับนายจ้างแล้ว ในแรงงานที่แยกพักต่างหากนี้ พวกเธอยังมีทางเลือกในการทำงานที่มากขึ้นด้วย ในกรณีของพีพิน หญิงสาวใหญ่วัย 39 ปี ซึ่งพักอยู่กับสามีและลูกชายอีก 2 คนนั้น พิน รับจ้างทำงานบ้านให้กับบ้าน 2 หลัง

“ตอนเข้าไปบ้านหลังแรกก่อน ดูแลข้าวปลาให้ลูก ๆ นายกินก่อนไปโรงเรียน แล้วเก็บกวาดบ้าน ซักผ้า รีดผ้า ซัก 11 โมงก็แล้วละ กลับมากินข้าวที่บ้านก่อน แล้วไปอีกหลัง ทำความสะอาดบ้าน ซักผ้ารีดผ้าเหมือนกัน บ่ายสามกว่าก็แล้วละ กลับบ้านเราได้ แต่บางที่เขามีสถานพิเศษเขาจะให้เราอยู่ช่วย แต่กินาน ๆ ครั้ง”

(สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2549)

พีพินได้รับค่าตอบแทนจากบ้านแต่ละหลังเดือนละ 900 บาท นอกจากพีพินแล้ว แก้วก็เป็นอีกคนหนึ่งทำงานอื่นควบคู่ไปด้วย ทุกเย็นแก้วจะไปรับจ้างที่ร้านอาหารตามสั่งร้านหนึ่งซึ่งเปิดขายตั้งแต่ 5 โมงเย็นไปจนถึงราว 3 ทุ่ม งานที่แก้วต้องรับผิดชอบ คือ ช่วยเตรียมของ หั่นผัก เนื้อสัตว์ เสิร์ฟ และเก็บล้าง แก้วได้ค่าตอบแทนเดือนละ 1,200 บาท โดยรับประทานอาหารเย็นที่ร้านอาหารตามสั่งดังกล่าวด้วย

หากเปรียบเทียบแรงงานกลุ่มที่พักอยู่กับนายจ้างและกลุ่มที่พักต่างหากนั้น พบว่าแรงงานกลุ่มที่พักต่างหากนี้เป็นกลุ่มที่มีทางเลือกในการทำงานค่อนข้างดีกว่ากลุ่มที่พักกับนายจ้าง ส่วนใหญ่แล้วแรงงานกลุ่มนี้มักเป็นกลุ่มที่เครือข่าย หรือครอบครัวที่เข้ามาทำงานในเมืองไทยก่อนหน้านี้ให้ความช่วยเหลือ แรงงานบางคนมีบัตรอนุญาตให้ทำงานที่ญาติพี่น้องในเมืองไทยเป็นผู้พาไปขึ้นทะเบียน พวกเธอก็ไม่ต้องกังวลนักกับการหางานใหม่ แต่งบอกว่า “อย่างเรานี้สบาย มีบัตรอยู่กับตัว นายเขาไม่ค่อยกลัวว่าจะอะไรเรามากหรอก เขาต้องจ้อเรามากกว่าเราจ้อเขาซะอีก ถ้าไม่พอใจ

ขึ้นมาเราออกเขาต้องหาคนอื่นมาทำงานหาคนใหม่ก็ไม่รู้ดีไม่ดีมันสู้คนเดิมไม่ได้หรอก” (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549) ในแง่นี้ แรงงานกลุ่มที่พักกับนายจ้างจึงเป็นกลุ่มที่มีอำนาจการต่อรองน้อยกว่าแรงงานที่พักอยู่ต่างหากซึ่งมีเครือข่ายของญาติมิตรให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ระดับหนึ่ง

จากประสบการณ์ของแรงงานที่ทำงานในพื้นที่การเกษตรทั้งกลุ่มที่พักอยู่ในสวนของนายจ้างและกลุ่มที่พักต่างหาก และแรงงานที่ทำงานบ้านทั้งกลุ่มที่พักกับนายจ้างและกลุ่มที่พักต่างหากนั้น พบว่า แรงงานกลุ่มที่พักอยู่กับนายจ้างนั้น มักเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการต่อรองกับนายจ้างน้อยกว่าแรงงานที่แยกออกมาพักต่างหากกับครอบครัวหรือญาติพี่น้องของตน ในขณะที่เดียวกันการพักอยู่ในพื้นที่ที่นายจ้างจัดให้ก็ยังทำให้โอกาสของพวกเขาในการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกนั้นมีน้อยกว่า แรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่ที่นายจ้างจัดให้ทั้งสองกลุ่ม จะเผชิญกับเงื่อนไขของการทำงานที่ลำบากและถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมากกว่า แรงงานกลุ่มที่แยกออกมาพักต่างหาก อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของนายจ้างนั้น การควบคุมแรงงานอย่างเข้มงวดเป็นไปเพื่อการปกป้องแรงงานจากปัญหาหรืออันตรายต่าง ๆ ที่นายจ้างคาดว่าแรงงานจะเผชิญ

ในสวนของแรงงานกลุ่มที่แยกออกมาพักต่างหากนั้น เป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายของญาติพี่น้องในท้องถิ่นให้ความช่วยเหลือ จึงเป็นกลุ่มที่อยู่ในสถานะที่ดีกว่าแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดให้ แรงงานกลุ่มนี้ มีความสัมพันธ์กับภายนอกและคนท้องถิ่นค่อนข้างมาก แต่ไม่ได้หมายความว่าคนท้องถิ่นเหล่านั้นจะอำนวยความสะดวกเข้ามาของแรงงานใหม่ ๆ ด้วยความเต็มใจในทางตรงกันข้าม คนท้องถิ่นซึ่งแม้ว่ามีบรรพบุรุษเป็นชาวไทยใหญ่เริ่มกังวลต่อการเข้ามาของแรงงานชาวไทยใหญ่ โดยเชื่อมโยงแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ไปกับปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด ข้อจำกัดของการทำมาหากิน ถึงแม้ว่างานที่แรงงานชาวไทยใหญ่เข้ามาทำนั้น มักเป็นงานที่คนท้องถิ่นไม่ทำก็ตาม ความกังวลของคนท้องถิ่นนี้อาจเชื่อมโยงไปกับวาทกรรมของรัฐเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติ ผู้อพยพที่มักเชื่อมโยงแรงงานข้ามชาติเข้ากับปัญหาเหล่านี้

บทที่ 5

การสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติ

การเข้ามาใช้ชีวิตในฐานะแรงงานข้ามชาติเมืองไทยนั้น แรงงานข้ามชาติได้เผชิญกับสถานะของการถูกจัดวางในฐานะ “คนอื่น” ในสังคมไทย นอกจากนั้นยังเผชิญกับปัญหานานาประการภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ นายจ้าง และผู้คนในสังคมไทย อย่างไรก็ตามในสภาวะการณ์ของการถูกเบียดขับให้อยู่ในภาวะชายขอบของสังคม แรงงานข้ามชาติก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อสภาวะที่ตนเองเผชิญอย่างเฉื่อยชา แต่แรงงานข้ามชาติได้ต่อรองในลักษณะต่าง ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของตน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่บ้านเกิดในรัฐฐานของแรงงานไทใหญ่ และในเมืองไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ของการทำมาหากินของแรงงาน

5.1 การผลิตซ้ำความสัมพันธ์กับบ้านเกิด

ถึงแม้ว่าแรงงานข้ามชาติในพื้นที่เชียงใหม่จะพูดถึงประสบการณ์ที่ไม่สู้ดีนักของตนเอง ทั้งจากเงื่อนไขทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ก็ยังคงรักษาและผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมกับบ้านเกิดของตนเองอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่าจะมีระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ แรงงานข้ามชาติผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมกับบ้านเกิดผ่านการส่งเงินและการเดินทางกลับไปยังบ้านเกิดของตน

การส่งเงินกลับบ้าน

การส่งเงินกลับบ้านเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติทุกกลุ่ม แต่อาจมีมูลค่าแตกต่างกันไปในแรงงานแต่ละคน ซึ่งพบว่าแรงงานกลุ่มที่นำพาครอบครัวเข้ามาอยู่ในเมืองไทยด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางเข้ามาพร้อมกัน หรือการกลับไปรับในภายหลังนั้น จำนวนของเงินที่ส่งกลับบ้านนั้นจะน้อยกว่าแรงงานกลุ่มที่อยู่ตัวคนเดียวในเมืองไทย เนื่องจากแรงงานกลุ่มหลังยังมีครอบครัวอยู่ที่บ้านเกิดและความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของครอบครัวนั้นก็ขึ้นอยู่กับเงินที่แรงงานเหล่านี้ส่งกลับบ้านไม่มากนักน้อย ในกรณีของภา ซึ่งเข้ามาทำงานบ้านอยู่ในพื้นที่เชียงแสนนั้น เธอบอกว่าตั้งแต่เข้ามาทำงานที่เชียงแสนมีเพียง 2 เดือนแรกเท่านั้นที่เธอไม่ได้ส่งเงินกลับบ้าน แต่หลังจากนั้นเธอส่งเงินกลับบ้านตลอดทุกเดือน เดือนละไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท โดยภาทำงานบ้านได้ค่าจ้างเดือนละ 1,500 บาท แต่กินอยู่กับนายจ้างซึ่งทำให้เธอสามารถเก็บเงินได้ค่อนข้างมากในแต่ละเดือน ภาบอกว่าเงินที่ส่งกลับไปบ้านนั้นเป็นอนาคตของน้อง ๆ ของเธออีก 3 คน ซึ่งจะต้องใช้เงินในการศึกษา “...หนูน้องอีก 3 คน เข้าโรงเรียนแล้ว 2 คน คนเล็กเพิ่ง 4 ขวบเอง หนูอยากให้น้องได้เรียนหนังสือให้สูงที่สุด ไม่อยากให้ออกจากโรงเรียนแบบหนู หนูต้องเก็บ

เงินให้ได้เยอะ ๆ ไม่งั้นน้องไม่ได้เรียน...” (สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2549) เช่นเดียวกับอ้อย ซึ่งมีลูกอีก 2 คนที่ฝากแม่เลี้ยงอยู่ในพม่า บอกว่า “...ฉันทิ้งลูกมาตั้งแต่ลูกยังเล็ก ฉันอยากกลับไปอยู่กับเขา แต่ตอนนี้ฉันยังกลับไม่ได้ ฉันอยากให้เขามีชีวิตดี ๆ มีข้าวกินทุกมื้อ มีอาหารดี ๆ กิน ๆ ได้เรียนหนังสือ ฉันต้องทำงานเพื่อเก็บเงินส่งไปให้ลูก ...” (สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2549) อ้อยส่งเงินกลับไปบ้านให้แม่ของเธอปีละ 2 – 3 ครั้ง ประมาณครั้งละ 4,000 – 5,000 บาท โดยส่งผ่านนายหน้า ส่วนพงษ์นั้น แม้ว่าปัจจุบันลูกเมียของเขาจะเข้ามาอยู่ในเมืองไทยด้วยซึ่งทำให้เขามีรายจ่ายในแต่ละวันมากกว่าเมื่อครั้งเข้ามาอยู่คนเดียว แต่พงษ์ก็ยังแบ่งเงินส่วนหนึ่งส่งกลับไปให้พ่อกับแม่ที่พม่า ทั้งนี้พงษ์บอกว่าเงินที่เขาส่งไปให้พ่อกับแม่นั้นทำให้พ่อกับแม่สามารถไปซื้อที่นาเป็นของตนเอง และน้อง ๆ ของเขามีชีวิตที่ไม่ลำบากเกินไป

การส่งเงินกลับบ้านเป็นการแสดงถึงพันธะของแรงงานข้ามชาติที่มีต่อครอบครัวของตน ในฐานะหัวหน้าครอบครัวที่ดี แม่ที่ดี ลูกที่ดี ของครอบครัว นอกจากนี้ การส่งเงินกลับบ้านยังมีนัยยะถึงการเป็นแรงงานข้ามชาติที่ประสบความสำเร็จในสายตาของคนในหมู่บ้านด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติในเมืองไทยนั้นเป็นเส้นทางที่มีความเสี่ยงและแทบไม่มีความแน่นอนใด ๆ และมีชาวไทใหญ่จำนวนมากไม่น้อยที่เข้ามาทำงานในเมืองไทยและขาดการติดต่อกับครอบครัวที่รัฐฉาน การส่งเงินกลับบ้าน เป็นรูปธรรมที่แสดงให้คนในหมู่บ้านเห็นว่าแรงงานเหล่านั้นเป็นผู้ประสบความสำเร็จ แก้วหญิงชาวไทใหญ่บอกว่า “... ชาวบ้านที่หมู่บ้านเขาเห็นเราส่งเงิน ส่งของกลับบ้าน เขาก็รู้ว่าเรามาได้ดี ยิ่งเขาเห็นบ้านไหนมีลูกหลานมาทำงานเมืองไทย แล้วสามารถปลูกบ้านหลังใหม่ ซื้อที่นา ซื้อข้าวของที่คนทั่วไปไม่มี เขายังคิดว่าเรามาได้ดี ส่วนใหญ่เราก็ไม่บอกที่บ้านหรอกว่ามันลำบากอย่างไร บอกไปก็จะไม่สบายใจเปล่า ๆ ส่งเงินไปก็พอ” (สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2549)

การส่งเงินกลับบ้านของแรงงานข้ามชาติบางคนนั้นเป็นไปเพื่อเตรียมสำหรับการกลับบ้าน ในอนาคตของแรงงาน แม้ว่าแรงงานข้ามชาติอาจไม่แน่ใจว่าจะได้กลับไปทำมาหากินในพื้นที่บ้านเกิดเมื่อไหร่ก็ตาม ศักดิ์ซึ่งเป็นหนุ่มโสดที่ทำงานอยู่ในสวนแห่งหนึ่งบอกว่า “ ผมส่งเงินกลับไปที่บ้าน ให้แม่เอาไปรักษาพ่อซึ่งป่วยและทำงานไม่ได้ของผม ตอนนี้อาการของพ่อดีขึ้น และความ เป็นอยู่ที่บ้านก็ดีขึ้น แต่ผมก็ยังต้องทำงานไปอีกซักระยะ ผมจะทำงานเก็บเงินส่งไปให้แม่ซื้อที่นาไว้ให้ เวลาผมกลับบ้าน อย่างน้อยก็ยังมึนๆ คงพอทำมาหากินได้” (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549) ส่วนอุ๋นนั้น บอกว่า ครอบครัวของเขาสามารถซื้อที่ได้แปลงหนึ่งจากเงินที่เขาส่งกลับไป “ที่บ้านผมเพิ่งไปซื้อที่นา เขาเก็บเงินจากที่ผมส่งไปให้ เก็บมาหลายปีเหมือนกัน ผมว่า ทำงานอีกซักระยะ คงกลับบ้านแล้วละ เรามีนาของเราแล้ว มันคงดีขึ้นกว่าสมัยก่อน” (สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549) นอกจากนี้ แรงงานบางคนบอกว่าการส่งเงินกลับไปดูแลบ้านยังเป็นการประกันว่าเมื่อตนกลับไปยังบ้านเกิดในอนาคตนั้นจะได้รับการดูแลจากญาติ “... ตอนนี้เรามีเงิน เราก็ดูแลที่บ้าน ที่

บ้านเขาจะได้รู้ว่าเราไม่เคยทิ้งเขา ถึงเวลาที่เราไม่มีงานทำ หรือเราต้องกลับบ้าน อย่างน้อยเขาคงไม่ทิ้งเรา เพราะเราไม่เคยทิ้งเขา แต่ถ้าเรามาทำงานมีเงิน แต่ไม่ยอมดูแลทางบ้าน จะหวังให้เขามาดูแลได้ไง ใครจะมาสนใจล่ะ” (สัมภาษณ์ 13 ตุลาคม 2549)

การส่งเงินจากการขายแรงงานที่เมืองไทยกลับไปจนเจ็ครอบครัวยุติในรัฐฐานของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่นั้น อาจจำแนกอย่างคร่าว ๆ ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- การเดินทางนำเงินกลับไปยังบ้านเกิดด้วยตนเอง การส่งเงินกลับบ้านด้วยวิธีนี้นั้น จำนวนเงินที่นำกลับบ้านค่อนข้างมาก เนื่องจากระยะเวลาของการสะสมเงินนั้นค่อนข้างนาน กว่าที่แรงงานจะได้มีโอกาสกลับบ้าน แรงงานบางคน เช่น น้อย ซึ่งเดินทางกลับบ้านไปครั้งสุดท้ายเมื่อปี 2547 นั้นเธอนำเงินกลับบ้านไปด้วยเกือบ 4 หมื่นบาท น้อยให้เหตุผลของการเลือกส่งเงินกลับบ้านด้วยวิธีนี้ว่า เพื่อให้มั่นใจว่าเงินถึงครอบครัวของเธอจริง ๆ ไม่สูญหายไประหว่างการส่งผ่านนายหน้า อย่างไรก็ตาม เธอเองก็ยอมรับว่าการพกเงินจำนวนมากติดตัวในระหว่างการเดินทางก็มีความเสี่ยงจากการถูกรีดไถของเจ้าหน้าที่ด้วยเช่นกัน

- ญาติพี่น้องเดินทางมารับเงินด้วยตนเอง การส่งเงินกลับบ้านด้วยช่องทางนี้นั้นเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีที่บ้านเกิดของแรงงานนั้นอยู่ไม่ไกลจากเชียงใหม่มากนัก ญาติพี่น้องของแรงงานสามารถเดินทางเข้ามารับเงินได้โดยง่าย การนัดหมายให้มารับเงินนั้นผ่านทางโทรศัพท์มือถือซึ่งเป็นอุปกรณ์สื่อสารที่แรงงานเกือบทุกคนครอบครัวยุติมีใช้ จำนวนเงินที่ส่งให้แต่ละครั้งนั้นมีจำนวนน้อยกว่า อาจจะครั้งละไม่กี่พันเท่านั้น แต่มีความถี่ของการส่งมากกว่าการส่งเงินด้วยวิธีอื่น ๆ

- การส่งเงินผ่านนายหน้า นายหน้าที่รับส่งเงินให้กับแรงงานนี้มีทั้งนายหน้าชาวไทยใหญ่และชาวจีนยูนนาน (จีนฮ่อ) ที่เป็นนายหน้านำเข้าแรงงาน โดยแรงงานจะต้องเสียค่าธรรมเนียมจำนวนหนึ่งให้กับนายหน้า ซึ่งไม่มีอัตราที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับการตกลงกัน ทั้งนี้ อัตราค่านายหน้านั้นผันแปรไปตามที่ตั้งของหมู่บ้านของแรงงาน ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับนายหน้า ตลอดจนสถานการณ์ทางการเมืองภายในของพม่า ที่ส่งผลกระทบต่อความยากง่าย และความปลอดภัยของการเดินทาง นอกจากนี้ แรงงานจำนวนหนึ่งใช้บริการส่งผ่านนายหน้าที่รับแลกเปลี่ยนเงินตราอยู่ในฝั่งท่าซี้เหล็กของพม่า โดยที่พวกเขาโอนเงินบาทไปฝากให้กับนายหน้าดังกล่าว พร้อมทั้งแจ้งชื่อที่อยู่ ของผู้รับโอนให้กับนายหน้า และติดต่อให้ญาติมารับเงินจากเครือข่ายของนายหน้าตามเมืองต่าง ๆ โดยต้องเสียค่าธรรมเนียมจำนวนหนึ่งกับนายหน้า

การส่งเงินกลับบ้านเป็นรูปธรรมของการรักษาสายสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติกับบ้านเก่าที่ตนเองจากมา ทั้งนี้ การส่งเงินกลับบ้านเป็นทั้งการปฏิบัติตามพันธะที่มีต่อครอบครัวที่ยังอยู่ที่บ้าน เป็นการเตรียมสำหรับการกลับไปอยู่ที่บ้านเกิดของตนเมื่อรวบรวมเงินได้มากพอ นอกจากนั้น การส่งเงินกลับบ้านยังมีนัยยะของการบ่งบอกถึงตัวตนของแรงงานในฐานะแรงงานซึ่ง “ประสบความสำเร็จ” ทั้งนี้ พบว่าแรงงานบางคนนั้นยังไม่เคยเดินทางกลับบ้านเกิดเลยหลังจากเข้ามาทำงานที่

เมืองไทย แต่การส่งเงินกลับบ้านก็เป็นสิ่งที่แรงงานทุกคนปฏิบัติ จะแตกต่างกันก็เพียงแค่จำนวนเงินและวิธีการส่งเงินเท่านั้น

การกลับบ้าน

แรงงานข้ามชาติในพื้นที่เชียงแสนยังเป็นกลุ่มที่ยังมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับบ้านเกิดในรัฐฉานของตน พวกเขายังมีครอบครัว ญาติพี่น้อง มีที่นาในรัฐฉานอยู่ การเข้ามาทำงานในเมืองไทยก็เพื่อเก็บเงินเอากลับไปตั้งตัว และกลับไปตายยังบ้านเกิด อัตลักษณ์ของแรงงานกลุ่มนี้จึงเชื่อมโยงกับบ้านเกิด แรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ยังคงเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเกิด ความบ่อยของการกลับบ้านขึ้นอยู่กับระยะทางระหว่างบ้านเกิดของพวกเขากับเชียงแสน ค่าใช้จ่าย และนายจ้างของพวกเขา ในกรณีของแรงงานที่อยู่แถบท่าขี้เหล็ก เชียงตุงนั้น มักจะเดินทางกลับบ้านทุกปี เช่น ช่วงสงกรานต์ หรือเข้าพรรษา หากได้รับอนุญาตจากนายจ้าง เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางไม่สูงนัก แรงงานกลุ่มที่พักอยู่กับนายจ้างเป็นแรงงานกลุ่มที่มีข้อจำกัดมากที่สุดใน การกลับบ้าน ทั้งแรงงานที่ทำงานในพื้นที่เกษตรและแรงงานที่ทำงานตามบ้าน จากการที่นายจ้างไม่ยินดีให้พวกเขาลากลับบ้าน อ้อย ซึ่งทำงานเป็นแม่บ้านและพักอยู่กับนายจ้าง บอกว่า ตั้งแต่เธอมาทำงานกับนายจ้างของเธอเป็นเวลาเกือบ 6 ปี บอกว่าเธอได้กลับบ้านเพียง 1 ครั้งเท่านั้น ตั้งแต่ทำงานมา “...ฉันอยากกลับไปหาลูกตลอดเวลา แต่ฉันกลับไปไม่ได้ นายเขาไม่ให้ไป เขาเคยให้ฉันไปครั้งเดียวเองตอนฉันทำงานได้ 3 ปี เขาว่าจะไปทำไมบ่อยนักหนา เขาไม่ยอมให้ฉันไปเพราะจะไม่มีใครทำงานให้เขา ไปได้อาทิตย์เดียวก็ต้องรีบมา ถ้าไปนานเขาก็ไล่ออกฉันไม่ยอมเริ่มหางานใหม่ ก็ต้องรีบกลับมา” สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2549) เช่นเดียวกับอัน ซึ่งทำงานดูแลสวนแห่งหนึ่ง บอกว่า “บ้านผมอยู่ไม่ไกล อยู่แถวนี้ยังไม่ค่อยได้กลับบ้านเลย นายเขาไม่ยอมให้เราออกจากสวน แล้วงานในสวนมันมีตลอด เขาไม่ยอมให้เราไปไหน ตั้งแต่อยู่มาเนี่ย ผมเคยได้กลับบ้านครั้งเดียวเอง ตอนนั้นโกหกเขาว่าขอลาไปเยี่ยมญาติที่แม่สาย แล้วข้ามไปฝั่งท่าขี้เหล็ก นั่งรถไปบ้านอยู่ได้วันเดียวเอง ต้องรีบกลับมาให้ทัน” (สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2549)

แรงงานกลุ่มที่พักต่างหากนั้นดูเหมือนว่าพวกเขามีความถี่ในการกลับบ้านมากกว่า แรงงานกลุ่มที่พักในที่ที่นายจ้างจัดให้ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจะได้รับอนุญาตให้กลับบ้านได้เสมอไป โดยทั่วไปแล้วแรงงานกลุ่มนี้มักจะได้รับอนุญาตให้ลากลับบ้านปีละ 1 ครั้ง แต่แรงงานบางคนที่บ้านเดิมอยู่ไกลจากพื้นที่นั้น ความถี่ของการกลับบ้านก็จะลดน้อยลง

การกลับไปเยี่ยมบ้านของแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของการคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับบ้านเกิด นอกจากนั้น การกลับบ้านของแรงงานข้ามชาติยังเป็นการนำข่าวสารของเมืองไทย การนำเรื่องราวของการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติในเมืองไทย กลับไปยังบ้านเกิดด้วย ข่าวสารและเรื่องราวที่แรงงานข้ามชาตินำกลับบ้านไปด้วย ประกอบกับ

การรับรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรทัศน์ ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาเครื่องใช้ ที่แรงงานข้ามชาติจากเมืองไทย ส่งไปยังบ้านของตน เป็นแรงกระตุ้นให้ชาวไทใหญ่ตัดสินใจเสี่ยงเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองไทย นอกจากนี้ แรงงานชาวไทใหญ่มิมีบทบาทในการช่วยเหลือดูแลชาวไทใหญ่กลุ่มใหม่ ๆ ที่ต้องการเดินทางเข้าสู่เมืองไทย อาทิ การให้ยืมเงินค่าเดินทาง การแนะนำนายหน้า แนะนำงานให้กับแรงงานที่มาใหม่ เป็นต้น ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เป็นความสัมพันธ์ที่พบไม่เฉพาะแต่ในกลุ่มแรงงานไทใหญ่ในพื้นที่เชียงใหม่เท่านั้น หากเกิดขึ้นในพื้นที่อื่นด้วยเช่นกัน อาทิ ในพื้นที่สวนส้มในอำเภอฝาง อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ (อรุณญา 2548)

ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแรงงานข้ามชาติในพื้นที่เชียงใหม่กับบ้านเก่าของตนเอง ผ่านการส่งเงินกลับบ้าน การกลับบ้าน นี้ ได้ช่วยเป็นสิ่งโยงโย่ไม่ให้แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ซึ่งเผชิญปัญหาต่าง ๆ ขณะทำงานอยู่ในเมืองไทย รู้สึกว่าตนเองโดดเดี่ยวมากนัก อย่างน้อยที่สุดพวกเขาก็ยังรู้สึกว่าพวกเขายังมี “บ้าน” ของตนเอง แม้เป็นบ้านที่อยู่ห่างออกไปจากสถานที่ที่พวกเขาใช้ชีวิตและทำมาหากินอยู่ในปัจจุบันก็ตาม

5.2 การอ้างอิง “ความเป็นไทย” ผ่านพุทธศาสนาและความจงรักภักดี

การเข้ามาใช้ชีวิตในฐานะแรงงานข้ามชาติในเมืองไทยนั้น แรงงานข้ามชาติได้ถูกจัดวางในฐานะของการเป็น “คนอื่น” ในสังคมไทย ซึ่งมีสถานะที่ต่ำกว่าคนไทย อย่างไรก็ตาม แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ได้ทำการต่อรองต่อภาวะความเป็นอื่นที่ถูกจัดวางโดยคนในพื้นที่ การต่อรองของแรงงานเกิดขึ้นในพื้นที่ทางศาสนา และความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ เพื่ออ้างอิงการเป็นสมาชิกชุมชนในจินตนาการเดียวกับคนไทย

ชาวไทใหญ่เป็นพุทธมาตั้งแต่ครั้งอยู่ในพม่า ศรัทธาอันแรงกล้าต่อพุทธศาสนามีมาตั้งแต่ครั้งยังอยู่ในพื้นที่รัฐฉานของพม่า เมื่อเดินทางเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองไทย แรงงานเหล่านี้เผชิญกับข้อจำกัดบางประการซึ่งส่งผลต่อบทบาทในการสืบทอดประเพณีทางศาสนา การไปวัดแทบทุกวันหรืออย่างน้อยที่สุดก็ไปวัดทุกวันพระซึ่งชาวไทใหญ่เคยปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเมื่อยังอยู่ในรัฐฉาน ไม่อาจเป็นไปได้ แรงงานซึ่งพักอยู่ร่วมกับนายจ้างทั้งแรงงานในพื้นที่การเกษตรและงานรับใช้ตามบ้านนั้นดูเหมือนว่าเผชิญกับข้อจำกัดดังกล่าวมากกว่าแรงงานที่ไม่ได้พักอยู่ร่วมกับนายจ้าง แรงงานกลุ่มแรกนั้นจะออกไปภายนอกพื้นที่ที่นายจ้างจัดไว้ได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากนายจ้างเท่านั้น และการไปวัดบ่อย ๆ ก็ไม่ใช่เรื่องน่ายินดีสำหรับนายจ้าง น้อยแรงงานหญิง ที่พักอยู่กับนายจ้าง บอกว่า “ธรรมดาเจ้านายก็ไม่อยากให้เราออกไปไหนอยู่แล้ว จะไปไหนแต่ละทีเรื่องยากกว่าจะได้ไป ถ้าจะไปวัดนี้มันต้องไปแต่เช้า แล้วตอนเช้างานมันยุ่งเหลือเกิน เขาไม่ให้เราออกไป

หอรอก ตั้งแต่มาอยู่ที่นี้ หนูยังไม่เคยได้ไปวัดเลย นอกจากงานบุญใหญ่จริง “ (สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2549)

เช่นเดียวกับศักดิ์ แรงงานที่ทำงานในพื้นที่สวนบอกว่า “ทำงานในสวนต้องออกไปทำงาน ตั้งแต่เช้ามีด เรื่องออกไปที่อื่นนะเลิกคิดได้เลย ไข้ขอไปวัดทุกวันพระเนียเลิกคิดได้เลย เป็นไปไม่ได้ ยกเว้นนาน ๆ ปีละครั้งอย่างนี้พอเป็นไปได้” (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549) ส่วนแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ต่างหากนั้น พวกเขามีความคล่องตัวมากกว่าหากต้องการไปวัด แรงงานบางคนเลือกที่จะไปวัดในเวลาเช้ามืดก่อนไปทำงาน หรือในเวลาเย็นหลังกลับมาจากการทำงาน อย่างไรก็ตาม ด้วยลักษณะของงานที่มักเริ่มต้นตั้งแต่เช้าและสิ้นสุดในเวลาเย็น ความถี่ของการไปวัดของแรงงานกลุ่มนี้ก็ยิ่งน้อยกว่าเมื่อครั้งที่พวกเขายังอาศัยอยู่ในรัฐชานอญมาก

กิจกรรมทางศาสนาที่แรงงานข้ามชาติเข้าร่วมมากที่สุดนั้น คือ การเข้าร่วมในงานบุญของครอบครัวชุมชน ซึ่งเป็นพระที่ผู้คนในพื้นที่พรมแดนไทย ลาว พม่า และจีนตอนใต้ ให้ความเคารพนับถือ แต่เดิมครอบครัวชุมชนจำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุดอนเรืองหรือพระธาตุดอนเฮือง ซึ่งอยู่ในพื้นที่จังหวัดเชียงตุง ในเขตรัฐชาน และห่างจากพรมแดนไทยประมาณ 10 กิโลเมตร ครอบครัวบุญวัดพระธาตุดอนเรืองจากวัดร้างจนกลายเป็นศูนย์รวมศรัทธาของผู้คนในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ ท่านมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดังกล่าวจาก “แดนธรรม” ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาเสพติดไปสู่การเป็น “แดนธรรมะ” (Cohen 2000) งานบุญประจำปีที่วัดพระธาตุดอนเฮือง คือ งานทำบุญในวาระคล้ายวันเกิดของครอบครัว ซึ่งมักจัดในช่วงต้นปี ราวเดือนมกราคม – มีนาคมของทุกปี ซึ่งจะมีผู้คนจากพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งจากไทย ลาว พม่า และจีน เดินทางเข้ามาร่วมงาน

ในปัจจุบัน ครอบครัวบุญได้เดินทางเข้ามาจำวัดอยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน ซึ่งในงานบุญประจำปีของครอบครัวยังคงมีชาวบ้านจากพื้นที่ประเทศไทย ลาว พม่า และจีน เดินทางเข้ามาร่วมงานอย่างคับคั่ง งานบุญเนื่องในวันคล้ายวันเกิดของครอบครัว เป็นงานที่แรงงานชาวไทยใหญ่ในเมืองไทยทั้งในพื้นที่เชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียงเดินทางเข้ามาร่วมงานอย่างคึกคักทั้งในลักษณะมาเช้า-เย็นกลับ และการค้างคืนเพื่อปฏิบัติธรรมร่วมกับครอบครัว การเข้าร่วมในงานบุญของครอบครัวนั้นมีนัยยะต่อแรงงานชาวไทยใหญ่ มิเพียงในฐานะของการสืบทอดพุทธศาสนาที่ตนเองศรัทธาเท่านั้น แต่การเข้าร่วมในงานบุญของครอบครัว ยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้ตัวตนทางศาสนาของแรงงานเหล่านี้ปรากฏในพื้นที่สาธารณะ เพื่อนำไปสู่การยอมรับจากคนท้องถิ่นด้วย

พื้นที่ทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นลูกศิษย์ของครอบครัวบุญชุมชน เป็นพื้นที่ซึ่งเปิดให้แรงงานข้ามชาติได้เขยิบเข้าใกล้การเป็นพวกเดียวกันกับคนในพื้นที่ ทั้งการอ้างความเป็นพุทธและการเป็นลูกศิษย์ของครอบครัวเช่นเดียวกับคนไทยในพื้นที่ แรงงานชาวไทยใหญ่มักอ้างอิงคำสอนของครอบครัวถึงความสัมพันธ์กันของกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่ออ้างความเหมือนกันระหว่างตนเองกับคนไทย อุ่นแรงงานในพื้นที่การเกษตร ที่พักอยู่กับนายจ้างและขอออกมางานบุญ

บอกว่า “ครูบาบอกว่าพวกเราที่นี่ไม่ว่าอยู่ที่ไหนก็เป็นหมู่เดียวกัน นับถือพุทธเหมือนกัน ไม่ว่าจะเกิดเมืองไทย เมืองพม่า เมืองจีน ก็เป็นหมู่เดียวกันทั้งนั้น” (สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549) การอ้างอิงความเป็นพวกเดียวกันระหว่างตนเองและคนไทยในพื้นที่ของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่นั้น สอดคล้องไปกับบทบาทของครูบาบุญชุ่ม ซึ่งมีบทบาทในการฟื้นฟูพุทธศาสนาและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่คนไตในพื้นที่อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งในพื้นที่ของไทย ลาว พม่า และตอนใต้ของจีน (Cohen 2000) โดยไม่แบ่งแยกว่าคนไตเหล่านั้นจะอยู่ในพื้นที่ประเทศใด การเป็นพุทธได้ถูกอธิบายโดยแรงงานชาวไทยใหญ่ในฐานะที่เป็นสิ่งบ่งบอกความเหมือนกันระหว่างตนเองกับคนไทยในพื้นที่

การนำเสนอตัวตนในฐานะชาวพุทธของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่มิได้เกิดขึ้นเพียงแต่ในพื้นที่เชียงแสน ซึ่งแรงงานข้ามชาติเข้ามาขายแรงงานเท่านั้น ความเป็นพุทธของพวกเขายังปรากฏข้ามพรมแดนรัฐชาติเข้าไปในพื้นที่บ้านเกิดของพวกเขาในรัฐฉานด้วย แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ส่งเงินกลับไปยังบ้านเกิดเพื่อให้อุปถัมภ์พุทธศาสนาในรัฐฉาน น้อย แรงงานที่รับจ้างทำงานบ้านโดยพักอยู่กับนายจ้างบอกว่าถึงแม้ว่าเงื่อนไขของการทำงานไม่เอื้ออำนวยให้เธอสามารถไปทำบุญที่วัดได้บ่อยนัก แต่เธอก็ส่งเงินกลับไปทำบุญที่วัดในบ้านเกิดของเธอทุกปีไม่ได้ขาด “อยู่กับนายจ้าง เราไปวัดไม่ค่อยได้ ต้องทำงานตั้งแต่เช้า แต่เราส่งเงินไปทำบุญที่บ้านทุกปี เมื่อปีที่แล้วเพิ่งส่งเงินกลับไปให้แม่ ไปจัดปอยสงลอง บวชลูกแก้วให้น้องชาย” (สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2549) ส่วนสง แรงงานชาวไทยใหญ่ ซึ่งทำงานในสวนส้ม บอกว่า “งานบุญกับคนไทใหญ่ เป็นของคู่กันอยู่ที่ไหนเราไปวัดบ่อย ๆ แต่ที่นี่มันยาก ไปบ่อยไม่ได้ แต่คนไทใหญ่ยังเฝ้าเราก็ต้องทำบุญ ไปเองไม่ได้ก็ส่งเงินไปทำบุญกับพรรคพวก กับพี่น้อง ถึงหน้างานปอยที่ฝั่งโน้น เงินจัดงานปอยก็ไปจากเงินของพวกเราเยอะนะ เรามั่นคนพุทธไปอยู่ไหนก็ต้องทำบุญทั้งนั้นแหละ” (สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2549)

การอ้างอิงความเป็นพวกเดียวกันระหว่างตนเองและคนไทยในพื้นที่ มิเพียงเกิดขึ้นผ่านการอ้างความเป็นพุทธเท่านั้น หากยังเกิดขึ้นผ่านการอ้างความจงรักภักดีที่แรงงานมีต่อสถาบันกษัตริย์ของไทยด้วย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นกษัตริย์ที่มักถูกกล่าวถึงในหมู่แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่มิเพียงในฐานะวีรบุรุษผู้กู้ชาติของไทยเท่านั้น หากยังอยู่ในฐานะวีรบุรุษของชาวไทยใหญ่ โดยเชื่อมโยงไปยังเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของเจดีย์ที่ดอยกองมู ชายแดนไทย-พม่า ด้านจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งชาวไทยใหญ่เชื่อว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุอัฐิสมเด็จพระนเรศวร และเป็นสถานที่ที่ทหารของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่เดินทางไปสักการะก่อนออกรบและประสพชัยชนะเหนือกองทัพพม่า แม้ว่าจะมีกำลังทหารน้อยกว่าก็ตาม ชัยชนะดังกล่าวก่อให้เกิดคำเล่าขานถึงพระวิญญูญาณของพระองค์ในการปกป้องคุ้มครองทหารไทใหญ่และเรื่องเล่าดังกล่าวได้แผ่ขยายออกไปในหมู่ชาวไทยใหญ่ ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่จะไม่เข้มแข็งดังอดีต แต่ศรัทธาที่ชาวไทยใหญ่มิ

ต่อสมเด็จพระนเรศวรยังคงดำรงอยู่ ห้องพักของงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่ จึงปรากฏพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ และพระนางสุพรรณกัลยา

ความศรัทธาที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ของไทยนั้นไม่เพียงเชื่อมโยงกลับไปหาอดีตเท่านั้น หากสถาบันกษัตริย์ในปัจจุบันของไทยก็เป็นศูนย์รวมศรัทธาของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ด้วยเช่นกัน ชาวไทใหญ่อ้างอิงระบบกษัตริย์ของไทยกับระบบเจ้าฟ้าของตนที่ถูกทำลายไปหลังการขึ้นสู่อำนาจของกองทัพพม่า สถาบันกษัตริย์ของไทยจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการรำลึกถึงระบอบกษัตริย์ที่หายไปของชาวไทใหญ่

อย่างไรก็ตาม สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยมิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของการโหยหา ระบอบเจ้าฟ้าของชาวไทใหญ่เท่านั้น ในหมู่แรงงานข้ามชาติ ความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นเครื่องมือในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับตนเองในเมืองไทยด้วย แรงงานข้ามชาติทั้งกลุ่มที่ทำงานพื้นที่การเกษตรและกลุ่มที่ทำงานรับใช้ตามบ้านเรือน ได้อ้างอิงความเป็น “ไทย” ของตนผ่านการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีของตนต่อสถาบันกษัตริย์เฉกเช่นคนไทยในพื้นที่ ในช่วงปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงครองราชย์ครบ 60 ปี และเกิดปรากฏการณ์การสวมเสื้อเหลือง และสายรัดข้อมือ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรตินั้น แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ก็เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ดังกล่าวด้วย การสวมเสื้อเหลือง การสวมสายรัดข้อมือ นอกจากเป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ทั้งสองกลุ่ม ยังใช้เป็นสัญลักษณ์ในการอ้างอิงความเป็น “ไทย” ของตนเองด้วย แก้ว แรงงานที่ทำงานรับจ้างในบ้านพักของข้าราชการคนหนึ่งบอกว่า “...เรา¹ กับคนไทย ไม่เหมือนกันตรงไหน เรานับถือพุทธเหมือนกัน ไปวัดคือกัน นับถือพระเจ้าแผ่นดินเดียวกัน เราก็พวกเดียวกันสิ” (สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2549) แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ทั้งสองกลุ่มต่างพยายามเทียบเคียงความเป็นไทยของตนเข้ากับคนท้องถิ่น ผ่านการอ้างอิงลักษณะร่วมบางประการระหว่างตนเองกับคนไทย การอ้างอิงดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านการอ้างอิงความเป็นพุทธและความจงรักภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ไทย การนิยามความเป็นไทยของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่จึงเป็นการอ้างอิงเข้ากับลักษณะดั้งเดิมของตนและสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ในบริบทใหม่ที่แรงงานเผชิญ (Hall 1991)

¹ หมายถึง แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ - ผู้ศึกษา

5.3 การนิยามคุณค่าของงานที่ทำ

งานบ้านและงานในไร่สวนซึ่งแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่เข้ามาขายแรงงานนั้น เป็นงานที่หาแรงงานท้องถิ่นในพื้นที่มาทำงานได้ยาก คนท้องถิ่นมองว่า งานเหล่านี้เป็นงานหนัก และได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานอื่น นอกจากนั้น คนท้องถิ่นบางส่วนยังมีทัศนคติเชิงลบต่อการทำงานบางประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำงานรับจ้างตามบ้าน ซึ่งไม่เพียงแต่ค่าตอบแทนต่ำเท่านั้น หากยังเป็นงานที่ทำให้แรงงานดู “ด้อยค่า” และถูกมองว่างานดังกล่าวเป็นงานสำหรับแรงงานข้ามชาติ นั้น หญิงสาวชาวเชียงใหม่บอกว่า “ให้ไปทำงานบ้าน หนูไม่ไปหรอก คนที่นี่เขาไม่ทำหรอก งานแบบนั้นมันไปเป็นพี่ข้าเขา ให้เขาจิกหัวใช้ตลอดค่าจ้าง ก็คิดเดียวไปทำงานโรงงานดีกว่าตั้งเยอะ ... งานแบบนี้ไม่ใช่งานของพวกเรา มันงานของพวกต่างดาวงานอย่างนั้นมันไม่ต้องใช้ความรู้อะไร พวกต่างดาวก็ทำได้” (สัมภาษณ์ 25 กันยายน 2549) งานรับจ้างตามบ้าน จึงไม่ใช่พื้นที่การทำงานที่เหมาะสมสำหรับแรงงานชาวไทย หากเป็นพื้นที่สำหรับแรงงานข้ามชาติ ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีความรู้ใด ๆ

แต่สำหรับแรงงานข้ามชาติแล้ว มีมุมมองต่อคุณค่าของงานที่แตกต่างออกไป ทั้งแรงงานที่ทำงานในพื้นที่การเกษตรและแรงงานที่ทำงานบ้าน ต่างมองงานที่พวกเขาทำว่าเป็นงานที่มีคุณค่าอย่างน้อยที่สุด งานที่เป็นที่รังเกียจของไทยก็เป็นงานที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของครอบครัวของตน ค่า แรงงานหญิงชาวไทใหญ่ซึ่งรับจ้างทำงานบ้านโดยพักอยู่ร่วมกับนายจ้าง ถึงแม้เธอจะรู้สึกว่างานที่เธอทำอยู่นั้นเป็นงานหนักและเธอต้องพร้อมสำหรับการถูกเรียกใช้จากนายจ้างทั้งกลางวันกลางคืน แต่ค่าไม่ได้มองว่าเป็นงานที่ต่ำต้อยแต่อย่างใด เธอกลับมองว่างานที่เธอทำอยู่นั้นเป็นงานที่มีคุณค่า อย่างน้อยที่สุดในฐานะที่งานเหล่านี้เป็นที่มาของความอยู่รอดของครอบครัวเธอ

“เป็นคนใช้ มันก็งานของเรา งานไม่ผิดกฎหมายด้วย จะไปรังเกียจทำไม พวกเราไม่รังเกียจงานอย่างนี้กันหรอก ถึงลำบากมันก็เป็นงาน งานที่ทำให้เรามีสตางค์ ให้เราอยู่ได้ ให้พ่อแม่พี่น้องเราอยู่ได้” (สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2549)

ในกรณีของนุช หญิงสาวชาวไทใหญ่ที่เรียนจบการดนตรีและเคยรับราชการอยู่ในพื้นที่รัฐฉาน แต่ได้ตัดสินใจเดินทางเข้ามาเป็นแม่บ้านในพื้นที่เชียงใหม่เมื่อ 8 ปีก่อนนั้น การตัดสินใจเข้ามาทำงานดังกล่าวของเธอเป็นประเด็นโต้เถียงกันภายในครอบครัว เนื่องจากพ่อของเธอมองว่างานรับจ้างตามบ้านเรือนเป็นงานที่ไม่เหมาะสมกับเธอ ซึ่งได้ร่ำเรียนมาสูง “พ่อบอกว่า ถ้ารู้ว่าจะมาเป็นคนใช้เขา จะไม่ส่งให้เรียนหนังสือหรอก แต่ถ้าทำงานในพม่า เป็นข้าราชการได้เงินเดือนนิดเดียวเอง ต่อให้ทำงานเป็น 10 ปี ก็เก็บเงินไม่ได้ แต่มาทำงานอย่างนี้ มันได้เงินดีกว่าเยอะ ถึงใครจะว่ามันเป็นงานต่ำ ๆ ไม่ได้ใช้ความรู้ ก็ไม่เห็นเป็นไร อย่างน้อยมันก็เลี้ยงปากท้องของคนใน

ครอบครัวเราได้ ถ้าจะไปทำงานที่ใช้ความรู้ในพม่าหรือ ก็มันไม่พอกินใจ จะทำไปทำไม” (สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2549)

แต่แรงงานบางส่วนกลับตอบโต้ต่อมุมมองที่มองว่างานที่พวกเขาทำเป็นงานที่ “ด้อยคุณค่า” “ไร้ทักษะ” ภรรยาบ้านชาวไทใหญ่มองว่างานของเธอนั้นไม่ใช่งานที่ใคร ๆ ก็สามารถทำได้ โดยไม่มีความรู้ แต่ต้องมีความรู้ในงานที่ทำด้วย “งานบ้านไม่ใช่งานหนักอย่างเดียวนะ เราต้องเรียนรู้ที่จะทำทุกอย่างให้เรียบร้อย ไม่มีที่ติ อย่างซักผ้า ต้องรู้ว่าผ้าของเจ้านายแต่ละคนต้องซัก ต้องรัดยังไง มันมีรายละเอียดคนละ ไม่ใช่สักแต่ทำให้เสร็จ ๆ ไป มันต้องคนทำเป็น คนรู้เรื่อง คนไทยเองบางคนยังไม่รู้เรื่องพวกนี้เลย” (สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2549)

เช่นเดียวกับศักดิ์ แรงงานที่ทำงานในสวนแห่งหนึ่ง เห็นว่าการทำงานในสวนผลไม้ของพ่อเลี้ยงที่เขาจ้างอยู่ในปัจจุบันนั้น ไม่ใช่การใช้แรงงานอย่างเดียว หากแรงงานต้องมีความรู้เกี่ยวกับงานที่ทำด้วย “มันก็ใช้ที่เขาว่างานในสวนแบบนี้ ไม่ต้องเรียนจบอะไรมาก็ทำได้ แต่มันไม่ใช่ว่าเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ความรู้นะ แต่ความรู้เรามันมาจากประสบการณ์ มาจากชีวิตจริงของเรา เราต้องสังเกต ต้องถามพวกที่เขาอยู่มาก่อน เราต้องรู้ว่าเมื่อไหร่ถึงเวลาตัดหญ้า ถึงเวลาใส่ยาใส่ปุ๋ย จะใส่ยาใส่ปุ๋ยยังไง จะเก็บอย่างไร พวกนี้เป็นความรู้เหมือนกันใช่ไหม เราจะมารอพ่อเลี้ยงสั่งอย่างเดียวไม่ได้หรอก เราต้องมีความรู้ด้วย ไม่อย่างนั้นจะทำงานได้อย่างไร คนไม่มีความรู้พวกนี้เขาก็ทำไม่ได้ อย่าว่าแต่แรงงานต่างด้าวเลย พวกคนไทยทำไม่เป็นเยอะแยะ” (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

นอกจากแรงงานข้ามชาติจะนิยามงานที่ตนเองทำว่าเป็นงานที่มีคุณค่าแล้ว การตอบโต้ของแรงงานข้ามชาติยังเกิดขึ้นผ่านการนิยามตัวเองในฐานะที่เป็นแรงงานที่มีส่วนสำคัญต่อการเติบโตของเศรษฐกิจไทย พัน แรงงานในสวนผลไม้ บอกว่า “พวกคนไทยนะ ต้องพึ่งแรงงานต่างด้าวทั้งนั้นแหละ งานตั้งเยอะแยะที่คนไทยไม่มีปัญญาทำ ต้องจ้างแรงงานจากพม่า ไปดูแถวฝางสิ ในสวนส้มนะ มีคนงานไทยใหม่ละ มีแต่ไทใหญ่ทั้งนั้นแหละ ลองเอาคนไทใหญ่ออกจากสวนส้มสิ คนเดือดร้อนไม่ใช่ไทใหญ่อย่างเดียววะ เจ้าของสวนแย่งยิ่งกว่าเราอีก” (สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2549) ส่วนโก แรงงานในสวนอีกคนบอกว่า “คนไทยชอบว่าแรงงานต่างด้าวไม่ดีอย่างนั้นไม่ดีอย่างนี้ แล้วทำไมจ้างพวกเราระยะ พวกเขาไม่มีปัญญาทำงานพวกนี้เองหรอก ถ้าไม่มีพวกต่างด้าว เศรษฐกิจไทยมีแต่เจ๊งกับเจ๊ง มันอยู่ไม่ได้หรอก ลองไปดูแม่สาย แม่สอดสิ ถ้าเอาต่างด้าวออก มันจะอยู่ได้ไหม” (สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2549)

การตีความงานที่ทำในฐานะงานที่มีคุณค่า และการนิยามตัวเองในฐานะที่เป็นแรงงานที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยของแรงงานข้ามชาตินี้ เป็นการพลิกสถานการณ์จากการถูกเบียดขับให้อยู่ในภาวะชายขอบของสังคมในฐานะ “แรงงานต่างด้าว” ที่มีนัยยะในเชิงลบ แต่สังคมไทยก็ยังคงต้องพึ่งพิงแรงงานข้ามชาติในภาคการผลิตต่าง ๆ ไปสู่การนิยามตัวเองใหม่ มิใช่ในฐานะ “แรงงาน

ต่างดาว” ผู้เกี่ยวข้องกับสารพัดปัญหา หากแต่เป็นผู้ทำการผลิตที่มีความหมายต่อระบบเศรษฐกิจไทย

ถึงแม้ว่าแรงงานทั้งสองกลุ่มที่ทำงานในพื้นที่การเกษตรและแรงงานที่ทำงานรับใช้ตามบ้านจะนิยามตัวเองในฐานะที่เป็นแรงงานที่มีคุณค่าต่อสังคมไทย แต่ก็มี ความแตกต่างในการนิยามตัวตนของแรงงานทั้งสองกลุ่ม ซึ่งแฝงไปด้วยการจัดวางลำดับชั้นย่อย ๆ ในหมู่แรงงานข้ามชาติทั้งสองกลุ่ม แรงงานที่ทำงานในพื้นที่สวนบางส่วน จัดวางตนเองในสถานะที่เหนือกว่าแรงงานกลุ่มที่รับจ้างทำงานตามบ้าน ฮง แรงงานที่ทำงานในสวนสัมผูดถึงแรงงานที่รับจ้างทำงานตามบ้านเรือนว่า “... งานพวกนั้นเป็นงานคนใช้ งานลำบากต้องเอาใจเจ้านาย ถ้าอยู่ที่บ้านเรา ไม่มีใครเขาทำกันหรอก มันไม่ดี ไม่มีศักดิ์ศรี ให้เขาจิกใช้ตลอดเวลา เหมือนไม่ได้เป็นเจ้าของชีวิตตัวเอง แต่งานในสวนมันเป็นงานเหมือนที่เราเคยทำกันมา อยู่โน้นเราเป็นชาวนา ทำไร่นาทำสวน มาอยู่ที่นี่เราก็กินต่างกันแค่เป็นลูกจ้างเขาเท่านั้น แต่มันก็งานดีกว่างานบ้านเยอะ...” (สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2549) ในมุมมองของฮง การเป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่สวนจึงดูเหมือนเป็นงานที่มีเกียรติและศักดิ์ศรีมากกว่าการเป็นแรงงานรับจ้างในบ้าน งานแต่ละประเภทที่ชาวไทใหญ่ทำจึงไม่ได้ถูกนิยามว่ามีคุณค่าในระดับเดียวกัน

5.4 การตั้งรกรากในเมืองไทย

ในขณะที่แรงงานข้ามชาติยังคงรักษาสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมกับพื้นที่บ้านเก่าของตนในรัฐฉาน และแรงงานจำนวนมากมีความตั้งใจว่าจะกลับบ้านเมื่อสามารถเก็บเงินได้จำนวนหนึ่ง แต่ก็มีแรงงานบางส่วนที่ประสงค์จะตั้งรกรากในเมืองไทย แรงงานกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นแรงงานที่มีความมั่นคงในการทำงานค่อนข้างมาก บางส่วนยังมีญาติอยู่ในรัฐฉานแต่ก็ต้องการตั้งรกรากทำมาหากินในเมืองไทยเป็นการถาวรมากกว่าการกลับบ้านเกิด ส่วนแรงงานอีกส่วนหนึ่งนั้น ไม่มีญาติเหลืออยู่ในรัฐฉาน แรงงานบางคนนั้นเมื่อเข้ามาทำงานครั้งแรกเดินทางมาเพียงลำพังและทิ้งครอบครัวไว้ที่บ้านเกิดในรัฐฉาน และเดินทางกลับไปรับลูกเมียเข้ามาอยู่ด้วยเมื่อเมื่อได้งานที่มั่นคงแล้ว แรงงานกลุ่มนี้ ให้เหตุผลในการเลือกตั้งรกรากในเชียงใหม่ว่า “กลับไปก็ไม่มีอะไรทำ ที่โน่นไม่มีงานอะไร ทำนาก็ไม่ได้เท่าไร มันอยู่ไม่ได้ แต่อยู่ที่นี่เรายังมีงานทำ ลูกเมียก็ยังสามารถทำอะไรได้” (สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549)

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาแรงงานในพื้นที่การเกษตร และแรงงานที่ทำงานบ้าน ทั้งในกลุ่มที่พักกับนายจ้างและกลุ่มที่พักต่างหากนั้น พบว่า แรงงานกลุ่มที่พักอยู่กับนายจ้างเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพน้อยมากในการจะตั้งรกรากในเมืองไทย เนื่องจากขาดเครือข่ายทางสังคมในการสนับสนุนในด้าน

ต่าง ๆ แตกต่างจากแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ภายนอก ซึ่งเป็นกลุ่มที่เครือข่ายให้การสนับสนุนในลักษณะต่าง ๆ ไม่มากนัก

รูปธรรมของความสำเร็จของการลงหลักปักฐานในพื้นที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่พวกเขาทำมาหากินในปัจจุบัน ของแรงงานข้ามชาติสะท้อนผ่าน ความสามารถของแรงงานในการ “มีบ้าน” และ “มีนา” โดยบ้านในที่นี้หมายถึง การที่แรงงานสามารถเก็บเงินเพื่อซื้อที่ดิน ปลูกบ้านของตนเองได้ ในขณะที่การมีนาของแรงงานข้ามชาตินั้นโดยมากมักเป็นการพูดถึงการที่สามารถหาเช่าที่นาได้มากกว่าจะหมายถึงการที่พวกเขาสามารถซื้อที่นาเป็นของตนเอง

พงษ์ เป็นหนึ่งในแรงงานที่พยายามจะลงหลักปักฐานในพื้นที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งเขาทำมาหากินอยู่ในปัจจุบัน พงษ์เข้ามาเมืองไทยเมื่อแรกโดยความช่วยเหลือของญาติห่าง ๆ และทำงานมาสารพัดอย่าง ในปัจจุบันเขาจับจ้างดูแลสวนให้กับคนเมืองคนหนึ่ง ซึ่งเขาทำมาเป็นเวลาประมาณ 4-5 ปี พงษ์กลับไปรับลูกและเมียอีก 2 คน ของเขาจากบ้านเดิมมาอยู่ด้วย เมื่อทำงานที่เชียงใหม่ได้ระยะหนึ่งพงษ์เริ่มเช่าที่นาจากคนเมืองในพื้นที่ เมื่อปีที่แล้วเขามีรายได้จากการขายข้าวประมาณ 30,000 บาท การทำนาทำให้พงษ์สามารถมีเงินเก็บเพิ่มมากขึ้น และสามารถซื้อที่ดินจากคนในพื้นที่สำหรับเป็นที่ปลูกบ้านของตนเอง ที่ดินผืนดังกล่าวมีราคา 85,000 บาท และเขาได้ปลูกบ้านโดยใช้เงินไปประมาณ 30,000 บาท ที่ดินแปลงดังกล่าวนี้พงษ์เป็นผู้จ่ายเงินซื้อ และให้ชื่อญาติที่มีสัญชาติไทยเป็นเจ้าของ ถึงแม้ว่าจะมีความเสี่ยงต่อการถูกโกง แต่พงษ์ก็บอกว่าเขายอมเสี่ยง เพราะมันทำให้เขารู้สึกมั่นคงมากขึ้นจากการที่เป็นคนมี “บ้าน” “...ถึงไม่มีเอกสารอะไรก็ซื้อ เราอยากอยู่นี่ ซื้อได้ก็ซื้อ เราจะได้มีบ้านของเรา ไม่ต้องเช่าคนอื่น มันรู้สึกอุ่นใจนะ รู้สึกว่านี่เป็นบ้านของเรา เราก็เป็นคนมีบ้านนะ เราไม่ได้อาศัยเขาอยู่เหมือนตอนเช่าเขา ตอนนั้นมันดูไม่แน่นอน แต่ตอนนี้ผมก็เหมือนชาวบ้านข้างหน้านั้นแหละ อย่างน้อยผมก็มีบ้านเหมือนกัน มีนาให้ ถึงจะเช่าเขาก็เถอะ” (สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2549)

ถึงแม้ว่าแรงงานกลุ่มที่สามารถรวบรวมเงินซื้อที่ดิน ปลูกบ้าน ตลอดจนการซื้อหรือเช่าที่นาในพื้นที่เชียงใหม่ได้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่พักต่างหากจากพื้นที่ทำงาน แต่ก็พบว่าแรงงานบางส่วนที่พักอยู่กับนายจ้างเมื่อเข้ามาทำงานใหม่ ๆ ขณะยังไม่มีเครือข่ายใด ๆ ให้ความช่วยเหลือนั้น ก็ได้พยายามขยับขยายเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับตนเองด้วย เช่น กรณีของบุญ ที่เมื่อแรกพักอยู่ในสวนของพ่อเลี้ยง แต่เมื่อทำงานในพื้นที่ชักระยะหนึ่งก็ขยับขยายออกมาอยู่ภายนอก ถึงแม้ว่าปัจจุบัน บุญ ยังคงเช่าบ้านอยู่กับแรงงานคนอื่น แต่เขาก็คาดหวังว่าสักวันหนึ่งตนเองจะสามารถเก็บเงินเพื่อจะมีบ้านของตนเอง

อย่างไรก็ตาม การตั้งรกรากในเมืองไทยก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายนักสำหรับแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะมีเครือข่ายชาวไทยใหญ่ในพื้นที่คอยให้ความช่วยเหลืออยู่บ้างก็ตาม ในปัจจุบันนี้ ไม่เพียงแต่คนท้องถิ่นต่างชาติพันธุ์กันเท่านั้นที่แสดงความกังวลต่อการเข้ามาของแรงงานข้าม

ชาติ แม้แต่ในหมู่ชาวไทยใหญ่ที่ตั้งรกรากอยู่ในเมืองไทยมานานก็แสดงความวิตกกับการเข้ามาของแรงงานชาวไทยใหญ่รุ่นหลัง ๆ ในชุมชนบ้านสบรวกซึ่งเป็นชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นชาวไทยใหญ่ที่ตั้งรกรากมาหลายชั่วอายุคนนั้น แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาใหม่เป็นกลุ่มคนที่มีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างจากคนดั้งเดิม แรงงานเหล่านี้เช่าบ้านอยู่ทำยหมู่บ้าน และเมื่อมีกิจกรรมร่วมกันของชุมชนชาวไทยใหญ่ เช่น การทำบุญที่วัด แรงงานข้ามชาติก็มักจับกลุ่มอยู่ในกลุ่มของแรงงานด้วยกันหรือไม่ก็ชาวไทยใหญ่ที่เป็นญาติของตนเท่านั้น ถึงแม้ว่าคนท้องถิ่นจะยอมรับแรงงานข้ามชาติแต่ก็เป็นการยอมรับในฐานะของลูกค้าราคาถูกมากกว่าการยอมรับให้มีสถานะที่เท่าเทียมกันในฐานะสมาชิกของชุมชน

5.5 การสร้างตัวตนผ่านการบริโภค

ในงานของอดิศร เกิดมงคล และบุษยรัตน์ กาญจนดิษฐ์ (2548) เรื่อง “แรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่า: การสถาปนาพื้นที่ว่างริมขอบของสังคมไทย” ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติชาวพม่า ที่เกิดขึ้นผ่านโรงเรียนสอนภาษาไทย-อังกฤษสำหรับแรงงานข้ามชาติชาวพม่า ซึ่งก่อตั้งโดยองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนสอนภาษาดังกล่าวมิได้เป็นเพียงโรงเรียนสอนภาษาทั่วไปเท่านั้น หากยังเป็นพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติชาวพม่า เพราะเป็นพื้นที่ซึ่งทำให้แรงงานข้ามชาติได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน เป็นพื้นที่ซึ่งอนุญาตให้วัฒนธรรมพม่า อาทิ อาหาร ภาษา การแต่งกาย สามารถปรากฏตัวได้

ในกรณีของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ในพื้นที่เชียงแสนนั้น ในเบื้องต้นพบว่าการสร้างพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในสภาวะการณ์ที่เป็นคนชายขอบของสังคมนั้นเกิดขึ้นผ่านการสร้างอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติ ผ่านการบริโภคสินค้าที่มีภาพลักษณ์ของ “ความทันสมัย” ซึ่งพบว่าสินค้าที่แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่มีอยู่ในความครอบครองได้แก่ โทรศัพท์เคลื่อนที่ และโทรทัศน์ ซึ่งอยู่ในความครอบครองของแรงงานเกือบทุกคน/ครอบครัว โดยที่โทรศัพท์เคลื่อนที่นั้นแรงงานซื้อด้วยเงินของตนเอง ส่วนโทรทัศน์นั้นส่วนใหญ่แรงงานจะเก็บเงินซื้อด้วยตนเอง ยกเว้นบางส่วนของแรงงานที่ทำงานตามบ้านและพักอยู่กับนายจ้างที่นายจ้างซื้อให้ นอกจากโทรทัศน์แล้ว รถจักรยานยนต์ก็เป็นสินค้าที่แรงงานชาวไทยใหญ่ใฝ่ฝันจะมีไว้ในความครอบครอง แต่เนื่องจากรถจักรยานยนต์มีราคาค่อนข้างสูงราว 40,000 บาท ในกรณีเป็นรถใหม่ ซึ่งเป็นเงินค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงที่พวกเขาได้รับ แรงงานจำนวนหนึ่งจึงหันไปซื้อรถจักรยานยนต์มือสองซึ่งมีราคาถูกกว่า โดยใช้ชื่อของนายจ้างหรือคนท้องถิ่นที่ไว้ใจได้จดทะเบียนเป็นเจ้าของรถ

แรงงานชาวไทยใหญ่ให้เหตุผลถึงความจำเป็นของการที่พวกเขาต้องมีโทรศัพท์เคลื่อนที่ว่า เพื่อให้พวกเขาสามารถติดต่อถามข่าวคราวของญาติพี่น้องหรือการติดต่อกับแรงงานชาวไทยใหญ่ที่อยู่อื่นได้สะดวก โทรศัพท์มือถือได้กลายเป็นของใช้พื้นฐานสำหรับแรงงานชาวไทยใหญ่ “มันจำเป็นต้องมี ไว้ติดต่อกัน พวกคนไตที่เข้ามาเมืองไทยเขามีกันทั้งนั้น ไม่มีก็ไม่ได้หรอก ไม่อย่างนั้นมันติดต่อกันลำบาก แต่มีมือถือนี้สะดวกโทรหากันได้ง่าย ” (อุ้น สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549) โทรศัพท์มือถือจึงกลายเป็นเครื่องใช้จำเป็นสำหรับแรงงานข้ามชาติ

เช่นเดียวกับโทรศัพท์เคลื่อนที่ โทรทัศน์ก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติ เวลาเย็นไปจนถึงหัวค่ำคือเวลาสำหรับการชมโทรทัศน์ ในกลุ่มแรงงานที่พักอยู่ในไร่ของนายจ้างนั้น การชมโทรทัศน์ไม่ได้เป็นกิจกรรมของปัจเจกบุคคลนั้น แต่เป็นกิจกรรมร่วมของแรงงาน ถึงแม้ว่าทุกคนจะมีเครื่องรับโทรทัศน์ของตนเอง แต่พวกเขาก็นิยมชมรายการต่าง ๆ ร่วมกันมากกว่า รายการกีฬาเป็นรายการโปรดของแรงงานผู้ชาย ในขณะที่ละครคือรายการโปรดของแรงงานผู้หญิง แรงงานหญิงเหล่านี้เห็นว่าการดูโทรทัศน์ของแรงงานมิใช่เพื่อความบันเทิงเท่านั้น หากการชมละครยังทำให้พวกเขาเข้าใจเมืองไทยมากขึ้นด้วย น้อยแรงงานหญิงคนหนึ่งซึ่งทำงานเป็นแม่บ้านและพักอยู่กับนายจ้างบอกว่า “ดูโทรทัศน์แล้วมันเห็นว่าเมืองไทยเป็นอย่างไร คนไทยเป็นอย่างไร หนูดูหนังเห็นคนใช้ในหนังแล้ว บางทีมันก็เหมือนที่เราเจอเหมือนกัน” (สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2549) โทรทัศน์จึงมีบทบาทในฐานะเครื่องมือของการสื่อสารให้แรงงานข้ามชาติรู้จักโลกที่แปลกแยกไปจากประสบการณ์เดิมของตน

ในกรณีของรถจักรยานยนต์นั้น ชาวไทยใหญ่ให้เหตุผลเรื่องของความจำเป็นในการเดินทางไปทำงาน โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานที่ไม่ได้พักอยู่ในพื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดให้ อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มแรงงานตามสวนผลไม้ซึ่งพักอยู่กับนายจ้างและนาน ๆ ครั้ง จะออกไปภายนอกนั้น ก็มีความต้องการเป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์ด้วยเช่นกัน รถจักรยานยนต์อาจไม่ได้ทำหน้าที่เพียงพาหนะในการเดินทางของแรงงานเท่านั้น แต่การเป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์นั้นแฝงไว้ด้วยคุณค่าบางอย่าง อุ้น แรงงานในสวนผลไม้ ซึ่งเป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์มือสองเล่าว่า “ตอนสงกรานต์ผมกลับบ้าน ซีมอเตอร์ไซด์ไป ถึงบ้าน พวกคนหนุ่มก็มาเยี่ยมไปลองกัน พวกนี้เขาดิ้นเดินเหมือนกันนะ ที่เมืองนอก² มันก็มีมอเตอร์ไซด์นะ แต่มันมีไม่ได้ทุกคนหรอก คนมีก็พวกมาทำงานเมืองไทยแหละ หนุ่ม ๆ บางคนอยากมาทำงานเมืองไทย เพราะอยากเก็บเงินซื้อมอเตอร์ไซด์” (สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2549)

การบริโภคของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ทั้งโทรศัพท์เคลื่อนที่ โทรทัศน์ และรถจักรยานยนต์ จึงอาจกล่าวได้ว่า ไม่ใช่การบริโภคเพื่อประโยชน์ใช้สอยตามหน้าที่ของสินค้านั้น ๆ

² เมืองนอก ในความหมายของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ คือ ประเทศพม่า

เท่านั้น แต่การบริโภคสินค้าเหล่านี้ยังเชื่อมโยงไปกับคุณค่าที่แรงงานให้กับสินค้าเหล่านี้ด้วย สินค้าเหล่านี้มีนัยยะของการบ่งบอกถึงตัวตนของแรงงานข้ามชาติ การบริโภคสินค้าเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างตัวตนในฐานะคนทันสมัยให้กับแรงงานข้ามชาติ แรงงานไทใหญ่ไม่ได้เป็นเพียงแค่แรงงานขายขอบของสังคมที่ไร้อำนาจใด ๆ หากแต่อย่างน้อยที่สุด พวกเขาก็เป็นแรงงานที่มีศักยภาพในการบริโภคสินค้าแจกเช่นคนทั่วไป การบริโภคสินค้านั้นจึงสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ของผู้บริโภค (Jackson 1994 อ้างใน วัฒนา 2543: 16) อย่างไรก็ตาม การแสดงตัวตนในฐานะผู้บริโภคของแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ก็มีข้อจำกัดด้วยเช่นกัน ในแง่ที่การบริโภคสินค้าเหล่านี้จำเป็นต้องใช้เงิน ในขณะที่แรงงานข้ามชาติมีรายได้ต่ำ และมีภาระต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวสูง ทำให้แรงงานจำนวนหนึ่งมีอาจแสดงตัวตนผ่านการเป็นผู้มีศักยภาพในการบริโภคได้มากนัก

ถึงแม้ว่าผู้คนในพื้นที่เชียงใหม่จะตระหนักถึงความสำคัญของแรงงานข้ามชาติต่อภาคการผลิตและบริการในพื้นที่ และการปรากฏตัวของแรงงานข้ามชาติพื้นที่เชียงใหม่ก็เป็นเรื่องปกติ แต่คนท้องถิ่นเองก็ไม่สามารถยอมรับแรงงานข้ามชาติในฐานะส่วนหนึ่งของสังคมของตนได้อย่างสนิทใจ การเป็นส่วนหนึ่งในสังคมของแรงงานข้ามชาติเป็นได้แต่เพียงในพื้นที่ตลาดแรงงานเท่านั้น ในสายตาของคนท้องถิ่น แรงงานข้ามชาติยังคงถูกจัดวางในสถานะของ "คนอื่น" ถึงแม้ว่าจะเป็น "คนอื่น" ที่จำเป็นต่อภาคการผลิตและภาคบริการในพื้นที่ก็ตาม ในสถานการณ์ที่ถูกจัดวางในฐานะดังกล่าว แรงงานข้ามชาติก็ได้ต่อรองเพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ของตนสังคม ผ่านการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมกับบ้านเกิดเมืองนอน ด้วยการส่งเงินกลับบ้าน การเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้าน ในขณะเดียวกันในพื้นที่เมืองไทยซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่ในปัจจุบัน การสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติเกิดขึ้นผ่านการสร้างตัวตนใหม่ของตนเองในหลากหลายลักษณะ คือ การนิยาม "ความเป็นไทย" ผ่านการเป็นพุทธศาสนิกชนและความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การนิยามตัวตนในฐานะแรงงานที่มีคุณค่า มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของไทย และ การนิยามตัวตนในฐานะแรงงานที่ทันสมัย แรงงานงานที่มีศักยภาพในการบริโภคสินค้าแจกเช่นเดียวกับคนในพื้นที่ นอกจากนี้ ในหมู่แรงงานบางส่วน การสร้างตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาเกิดขึ้นผ่านการเป็นแรงงานที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งแสดงออกผ่านความสามารถในการจัดหาที่ดินปลูกบ้านเป็นของตนเอง และสามารถจัดหาที่นาสำหรับทำการผลิต

บทที่ 6 บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เชียงใหม่ในระยะ 30 ปีที่ผ่านมา และการกลายเป็นศูนย์กลางของการขนส่งสินค้าระหว่างไทยและจีนตอนใต้ตามลำน้ำโขงในระยะ 10 ปีเศษที่ผ่านมา ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตในพื้นที่เชียงใหม่ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้ความต้องการแรงงานราคาถูกในพื้นที่มีมากขึ้นและแรงงานในพื้นที่ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวได้ ทำให้แรงงานข้ามชาติจากเพื่อนบ้านจึงกลายเป็นทางออกของปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่จากพื้นที่รัฐฉานของพม่า ซึ่งประสบภาวะฝืดเคืองทางเศรษฐกิจในพื้นที่รัฐฉาน อันเป็นผลมาจากการเผชิญกับสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศพม่าที่เกิดขึ้นมายาวนาน

การเข้ามาของแรงงานข้ามชาตินั้น ในมุมมองของรัฐสมัยใหม่นับว่าเป็นการละเมิดความศักดิ์สิทธิ์ของพรมแดนและอธิปไตยของรัฐ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยไม่สามารถเบ็ดเสร็จในการควบคุมการเคลื่อนย้ายของแรงงานข้ามชาติ ในทางตรงกันข้ามอำนาจดังกล่าวของรัฐได้ถูกท้าทายต่อรองอยู่เป็นระยะ ๆ จากกลุ่มอำนาจต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประกอบการในภาคการผลิตต่าง ๆ ของไทย ซึ่งมีความต้องการจ้างแรงงานข้ามชาติในการผลิตของตน เนื่องจากในกิจการบางประเภทไม่สามารถหาแรงงานชาวไทยได้ นอกจากนั้น การจ้างแรงงานข้ามชาติยังมีอัตราค่าตอบแทนที่ต่ำกว่าการจ้างแรงงานชาวไทย ผู้ประกอบการเหล่านี้จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันให้ประเทศไทยปรับเปลี่ยนนโยบายและมาตรการในการควบคุมจัดการแรงงานข้ามชาติ ซึ่งได้นำไปสู่นโยบายในการผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติ โดยให้นายจ้างนำพาแรงงานของตนมาขึ้นทะเบียนกับทางการ แต่รัฐยังคงมีนโยบายควบคุมการเข้ามาของแรงงานกลุ่มใหม่

อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยมีศักยภาพอันจำกัดในการปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าว ทั้งในด้านการทำให้นายจ้างนำพาแรงงานของตนไปขึ้นทะเบียน หรือ การควบคุมการเข้ามาของแรงงานกลุ่มใหม่ ในพื้นที่เชียงแสนนั้น การจ้างงานแรงงานข้ามชาติโดยนายจ้างไปขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว ถือเป็นเรื่อง “ปกติ” และปริมาณแรงงานที่ไม่ขึ้นทะเบียนนั้นก็มากกว่าแรงงานที่นายจ้างนำไปขึ้นทะเบียน นอกจากนี้ แรงงานหน้าใหม่จากรัฐฉานที่เดินทางเข้ามาหางานทำในพื้นที่ก็ยังคงปรากฏอยู่

แรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ยังสามารถแทรกก้าวข้ามพรมแดนที่ถูกควบคุมโดยรัฐเข้ามาได้ ด้วยการต่อรองในหลายลักษณะกับกลุ่มอำนาจที่หลากหลายในพื้นที่ชายแดน ทั้งในฝั่งรัฐฉานในพม่า และในฝั่งไทย กลุ่มอำนาจเหล่านี้มีทั้งที่เป็นกลไกของรัฐ และอำนาจ “เถื่อน” ใน

พื้นที่ กลุ่มอำนาจเหล่านี้ได้แก่ นายหน้าจัดหาคนงาน ซึ่งอาจเป็นเครือญาติ หรือ คนรู้จักของ ชาวไทใหญ่ ที่เคยมีประสบการณ์เข้ามาทำงานในเมืองไทยมาก่อน ซึ่งสามารถสร้างสายสัมพันธ์กับพลังอำนาจต่าง ๆ อาทิ ทหารพม่า นายหน้าชาวไทย ข้าราชการในพื้นที่เมืองไทย เป็นต้น

นอกจากการใช้เครือข่ายของนายหน้าเป็นช่องทางการเข้ามาทำงานในเมืองไทยแล้ว ชาวไทใหญ่บางส่วนใช้เครือข่ายและความอุปถัมภ์ของญาติพี่น้องในเมืองไทย ตลอดจนการ บวชเป็นพระ หรือเณร เพื่อเป็นช่องทางในการเข้ามาขายแรงงานในเมืองไทย

การเข้ามาและการดำรงอยู่ของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่เชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นถึง อำนาจอันจำกัดของรัฐในพื้นที่ชายแดน รัฐมิสามารถสถาปนาอำนาจของตนเองในการควบคุม กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนได้อย่างเบ็ดเสร็จโดยสมบูรณ์ ทั้งจากการเผชิญกับการ ต่อรองของพลังอำนาจที่มาจากนอกภาครัฐ จากความไม่เป็นเนื้อเดียวกันของปฏิบัติการของ หน่วยงานรัฐที่มีมากมายในพื้นที่ ตลอดจนจากการที่อำนาจของรัฐส่วนกลางได้ถูกทำให้ลงไปสู่ ระดับท้องถิ่น (localization of state) (Kook 2005) ช่องว่างของการควบคุมในพื้นที่ชายแดน และ การควบคุมเหนือเส้นพรมแดนของรัฐ ได้สะท้อนให้เห็นว่า พรมแดนของรัฐสมัยใหม่นั้นมี ลักษณะโปร่ง (porous) ซึ่งผู้คน สินค้า ตลอดจนคุณค่าต่าง ๆ สามารถแทรกผ่านได้ (Wilson and Donnan 1998) แม้ว่ารัฐจะได้พยายามควบคุมมากเพียงไรก็ตาม

การศึกษานี้ ศึกษาประสบการณ์และการต่อรองของแรงงานในพื้นที่การเกษตรและ แรงงานรับใช้ตามบ้านเรือน โดยจำแนกเป็นแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ร่วมกับนายจ้างหรือพักอยู่ใน พื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดหาให้ และแรงงานกลุ่มที่แยกออกมาพักต่างหาก

แรงงานในพื้นที่การเกษตร

แรงงานกลุ่มที่พักอยู่ในพื้นที่ที่นายจ้างจัดหาให้ แรงงานกลุ่มนี้มีทั้งที่เป็นคนโสดและกลุ่ม ที่เช่าแรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ต้องพึ่งพิงนายจ้างค่อนข้างมาก แรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มี ข้อจำกัดของเครือข่ายของญาติพี่น้องในพื้นที่ที่จะคอยให้ความช่วยเหลือ จึงเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งกับนายจ้างอย่างมาก ในฐานะผู้รับการอุปถัมภ์และการปกป้องคุ้มครอง จากนายจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปกป้องจากการเผชิญกับอำนาจรัฐไทย โดยเฉพาะในกลุ่ม แรงงานที่เพิ่งเดินทางเข้าสู่เมืองไทยไม่นาน และไม่มีบัตรประจำตัวแรงงานต่างด้าว ในด้านหนึ่ง มาตรการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว ได้เป็นมาตรการที่เอื้อให้นายจ้างสามารถควบคุมแรงงาน กลุ่มที่เพิ่งเดินทางเข้ามาและผลักดันให้แรงงานกลุ่มนี้ต้องอยู่ในภาวะพึ่งพิงนายจ้างมากยิ่งขึ้น และอำนาจในการต่อรองกับนายจ้างค่อนข้างน้อย นอกจากนั้นแรงงานกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่มี ปฏิสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นค่อนข้างน้อย เนื่องจากชีวิตส่วนใหญ่ของพวกเขาจะอยู่ในพื้นที่ไร่ที่

สวนของนายจ้าง ซึ่งทำให้พวกเขามีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับหมู่แรงงานชาวไทยใหญ่ที่พักอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

แรงงานกลุ่มที่พักต่างหาก แรงงานกลุ่มนี้เป็นแรงงานกลุ่มที่มีทางเลือกและเผชิญกับเงื่อนไขของการทำงานที่ตึกว่าแรงงานกลุ่มที่พักกับนายจ้าง ส่วนใหญ่ของแรงงานกลุ่มนี้มักมีเครือข่ายของญาติพี่น้องซึ่งเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่เชียงแสนคอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ อาทิ ที่พักอาศัย การหางาน เป็นต้น แรงงานกลุ่มนี้มักเป็นผู้ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องในเมืองไทยให้ได้ขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว ทำให้พวกเขามีอำนาจในการต่อรองกับนายจ้างมากกว่าแรงงานกลุ่มที่พักในพื้นที่ซึ่งนายจ้างจัดให้ นอกจากนี้ การเปลี่ยนงานของแรงงานกลุ่มนี้จะพบได้มากกว่าแรงงานกลุ่มแรก ทั้งนี้อาจเป็นการเปลี่ยนไปรับจ้างในพื้นที่ไร่อื่น หรือ การเปลี่ยนไปทำงานอย่างอื่น แรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ในระดับที่เข้มข้นกว่าแรงงานกลุ่มที่พักในพื้นที่ที่นายจ้างจัดให้ แรงงานส่วนใหญ่พักอยู่รวมในชุมชนเดียวกับคนท้องถิ่น แต่พวกเขาถูกจัดวางอยู่ในสถานะที่ต่ำกว่าคนท้องถิ่น

แรงงานรับใช้ตามบ้าน

แรงงานที่พักอยู่กับนายจ้าง แรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่อยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงนายจ้างสูงเช่นเดียวกับแรงงานในพื้นที่เกษตรที่พักอยู่ในสวน ส่วนใหญ่ของแรงงานกลุ่มนี้เป็นแรงงานที่เป็นโสด หรือแรงงานที่ครอบครัวไม่ได้เข้ามาอยู่ร่วมด้วย การไม่มีทางเลือกในการทำงานมากนักและไม่มีเครือข่ายของญาติพี่น้องให้ความช่วยเหลือ ทำให้แรงงานเหล่านี้ต้องพำนักอยู่ร่วมกับนายจ้างและเผชิญกับเงื่อนไขการทำงานที่ลำบากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานกลุ่มอื่น ๆ การพำนักอยู่ร่วมบ้านกับนายจ้างทำให้แรงงานกลุ่มนี้สูญเสียพื้นที่และเวลาส่วนตัวของตน ในขณะที่เดียวกันก็ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดจากนายจ้าง

แรงงานที่พักต่างหาก แรงงานกลุ่มนี้มักพำนักอยู่ร่วมกับครอบครัวหรือเครือญาติของตนในพื้นที่เชียงแสน เป็นกลุ่มที่มีทางเลือกในการทำงานมากกว่าแรงงานกลุ่มที่พักอยู่กับนายจ้าง แรงงานกลุ่มนี้มักเป็นแรงงานที่ได้รับความช่วยเหลือจากเครือญาติให้ได้รับการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว การพักแยกออกมาต่างห่างจากนายจ้างทำให้แรงงานกลุ่มนี้ไม่ต้องเผชิญกับเงื่อนไขของการทำงานที่ยากลำบากดังเช่นแรงงานกลุ่มที่อาศัยอยู่ร่วมกับนายจ้าง การพักอยู่ข้างนอกกับครอบครัว หรือญาติพี่น้อง ทำให้แรงงานกลุ่มนี้มีเวลาและพื้นที่ส่วนตัวของตน และไม่ได้ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดจากนายจ้าง แรงงานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ค่อนข้างมาก พื้นที่ในชีวิตประจำวันนอกเหนือจากการทำงานที่บ้านนายจ้างของแรงงานกลุ่มนี้ก็เป็นที่เดียวกันกับคนท้องถิ่น อาทิ พื้นที่ของวัด ตลาด หรือ พื้นที่สาธารณะอื่น ๆ ของชุมชน อย่างไรก็ตาม แรงงานกลุ่มนี้ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับให้มีสถานะที่เท่าเทียมกับคนท้องถิ่น

การศึกษาพบว่าแรงงานในพื้นที่การเกษตรและแรงงานรับใช้ตามบ้าน ซึ่งไม่ได้พำนักอยู่ในพื้นที่ที่นายจ้างจัดหาให้นั้น เป็นกลุ่มที่มีสถานะและอำนาจในการต่อรองค่อนข้างสูง เนื่องจากพวกเขาสามารถเข้าถึงความช่วยเหลือในลักษณะต่าง ๆ จากเครือข่าย หรือคนท้องถิ่น ซึ่งทำให้แรงงานกลุ่มนี้มีสถานะที่มั่นคงกว่าแรงงานกลุ่มที่พักอยู่ร่วมกับนายจ้าง และมีความเข้มข้นของปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในท้องถิ่นมากกว่า อย่างไรก็ตาม แรงงานข้ามชาติก็ยังไม่ได้รับการยอมรับในฐานะที่เท่าเทียมกับคนท้องถิ่น ถึงแม้ว่าคนท้องถิ่นจะตระหนักว่าแรงงานข้ามชาติมีส่วนสำคัญในภาคการผลิตในพื้นที่ แต่แรงงานข้ามชาติก็ยังถูกจัดวางในฐานะ “คนอื่น” การถูกจัดวางในสถานะของ “คนอื่น” นั้นโยงไปกับวาทกรรมเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติที่ถูกผลิตซ้ำในสังคมไทยที่มักถูกโยงเข้ากับประเด็นความมั่นคงของชาติ อาชญากรรม ตลอดจนการเป็นสาเหตุของโรคติดต่อต่าง ๆ

ในสถานการณ์ของการเป็นแรงงานพลัดถิ่นในสังคมไทย กระบวนการต่อรองเพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติได้เกิดขึ้นผ่าน การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมกับบ้านเกิดของตนในรัฐฐาน และการก่อร่างสร้างตัวตนใหม่ของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ทำมาหากินในเมืองไทย

การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมกับบ้านเกิด เกิดขึ้นผ่านการส่งเงินกลับไปดูแลครอบครัวที่ยังอยู่ในบ้านเกิดในรัฐฐานและเป็นการเตรียมการรองรับการกลับไปทำมาหากินในบ้านเกิดของตนในอนาคต การส่งเงินกลับบ้านเป็นการแสดงออกถึงพันธะที่แรงงานข้ามชาติมีต่อครอบครัวของตน ไม่ว่าในฐานะหัวหน้าครอบครัวที่ดี แม่ที่ดี ลูกที่ดี ส่วนการเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านของแรงงานข้ามชาตินั้น มีบทบาทในฐานะเป็นการแสดงออกถึงความสำเร็จของการเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองไทย การกลับไปเยี่ยมบ้านยังเป็นการนำพาข่าวสารจากเมืองไทยและประสบการณ์ตรงของแรงงานข้ามชาติไปยังชาวไทยใหญ่ในพื้นที่รัฐฐาน และข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ก็เป็นปัจจัยในการตัดสินใจเข้ามาทำงานในเมืองไทยของชาวไทยใหญ่อื่น ๆ การรักษาสายสัมพันธ์กับพื้นที่บ้านเกิดของแรงงานชาวไทยใหญ่นี้ยังมีความสำคัญในฐานะการปลอบประโลมจิตใจของแรงงานพลัดถิ่นซึ่งเผชิญกับภาวะไร้บ้านและปัญหาต่าง ๆ ในเมืองไทย ว่าตนเองไม่ใช่คนไร้ราก อย่างน้อยที่สุดก็ยังมียี่งาย มีบ้านของตน ให้รำลึกถึง แม้ว่าจะเป็นบ้านที่ตนเองไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่ในปัจจุบันก็ตาม

การนิยามตัวตนในฐานะแรงงานที่มีคุณค่า เป็นการนิยามคุณค่าของงานที่ตนเองทำ แรงงานข้ามชาติพยายามก้าวไปให้พ้นจากมุมมองที่เห็นว่างานดังกล่าวเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ความรู้ความสามารถอะไร หากแรงงานข้ามชาติเห็นว่างานของตนนั้นก็ต้องมีการเรียนรู้ การพัฒนาฝีมือและความชำนาญของตน นอกจากนั้น ยังให้คุณค่างานที่ตนเองทำว่าเป็นงานที่มีคุณค่าทั้งต่อระบบเศรษฐกิจของไทย และคุณค่าต่อความอยู่รอดของครอบครัวของตน ดังนั้น

แรงงานข้ามชาติที่ได้รับการดูแลเหยียดหยามในสังคมไทย จึงเป็นแรงงานที่มีคุณค่า หาใช่แรงงานที่ต่ำต้อยด้อยคุณค่าแต่อย่างใด

การอ้างอิงความเป็นไทยผ่านพื้นที่ทางศาสนาและความจงรักภักดี เป็นการอ้างอิงความเหมือนกันระหว่างแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่กับคนไทย ผ่านการเป็นพุทธศาสนิกชนและการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย การอ้างอิงดังกล่าวเป็นการสร้างความชอบธรรมในการอยู่ในเมืองไทยของแรงงาน ในฐานะที่ตนเองก็มี "ความเป็นไทย" ไม่แตกต่างไปจากคนไทยในพื้นที่

การตั้งรกรากในเมืองไทย เป็นความพยายามในการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตในเมืองไทยของแรงงานข้ามชาติ ผ่านการรวบรวมเงินซื้อที่ดินปลูกบ้าน และหาที่นมาทำการผลิตควบคู่ไปกับการเป็นแรงงานรับจ้าง เป็นความพยายามจะเขยิบจากการเป็นลูกจ้างในปัจจุบันไปสู่ผู้ทำการผลิตของตนเองในอนาคต ในขณะที่เดียวกันความสามารถในการรวบรวมเงินเพื่อซื้อที่ดินปลูกบ้าน ก็เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นแรงงานข้ามชาติที่ประสบความสำเร็จ

การสร้างตัวตนผ่านการบริโภค ในภาวะที่ถูกจัดวางในฐานะแรงงานต่ำต้อยในสังคมไทย การบริโภคได้กลายเป็นเวทีในการแสดงตัวตนของแรงงานข้ามชาติ ผ่านสินค้าต่าง ๆ อาทิ โทรศัพทเคลื่อนที่ รถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้ซึ่งสะท้อนถึงความทันสมัย ได้นำไปสู่การสร้างตัวตนของแรงงานในฐานะคนทันสมัย เจกเช่นเดียวกับคนเมือง คนไทยในพื้นที่ นอกจากนี้ การบริโภคยังช่วยสร้างตัวตนของแรงงานในฐานะแรงงานที่มีศักยภาพในการบริโภคสินค้าและเป็นสินค้าประเภทเดียวกับคนท้องถิ่นบริโภค อย่างไรก็ตาม การสร้างตัวตนดังกล่าวก็มีข้อจำกัดในแง่ที่ว่าสินค้าที่แรงงานบริโภคนั้นต้องใช้เวลาในการซื้อหา

การศึกษานี้พบว่าในการต่อรองเพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ของแรงงานพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่นั้นได้นำไปสู่การปรากฏตัวของอัตลักษณ์ที่หลากหลายในฐานะเป็นยุทธวิธีในการต่อรองของแรงงานข้ามชาติ งานนี้พบว่าในการสร้างอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาตินั้นมีการผลิตซ้ำลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างที่เคยปรากฏในบ้านเกิดของตน ได้แก่ ความเป็นพุทธตลอดจนการผลิตซ้ำความสัมพันธ์กับบ้านเกิดผ่านการส่งเงินกลับบ้านและการเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้าน ตลอดจนการปลู่วางสำหรับการกลับไปใช้ชีวิตในพื้นที่บ้านเกิดเมืองนอนในอนาคต ความสัมพันธ์ระหว่างคนพลัดถิ่นกับพื้นที่บ้านเกิดเมืองนอนที่ตนจากมานั้น ปรากฏในการศึกษาเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นจำนวนหนึ่ง ซึ่งมองว่า คนพลัดถิ่นจะคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์และความทรงจำร่วมกับพื้นที่บ้านเกิด การมีอุดมการณ์หรือพันธะร่วมกันในการฟื้นฟูดินแดนมาตุภูมิ ตลอดจนความคาดหวังว่าจะกลับไปยังดินแดนมาตุภูมิเมื่อถึงเวลา (อาทิ Safran 1991 อ้างใน Clifford 1994, Cohen 1996) อย่างไรก็ตาม ในกรณีของแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่

นั้น ถึงแม้ว่าพวกเขาจะคงไว้ซึ่งสายสัมพันธ์กับพื้นที่บ้านเกิดในลักษณะของการส่งเงินกลับบ้าน หรือการกลับไปเยี่ยมบ้านเกิด แต่ความผูกพันต่อพื้นที่บ้านเกิดในหมู่แรงงานข้ามชาตินั้นก็ไม่ได้นำไปสู่ความพยายามในการรื้อฟื้นความยิ่งใหญ่ของดินแดนมาตุภูมิแต่อย่างใด นอกจากนั้นยังปรากฏว่าแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่บางส่วนกลับปรารถนาที่จะตั้งรกรากและทำมาหากินระยะยาวในเมืองไทยมากกว่าการกลับคืนสู่บ้านเกิดเสียด้วยซ้ำ แรงงานข้ามชาติได้ผลิตซ้ำและนำลักษณะทางวัฒนธรรมดั้งเดิมบางอย่างของตน โดยเฉพาะ ความเป็นพุทธ และการปรับตัวไปสู่วิถีปฏิบัติหรือคุณค่าใหม่ในสังคมไทย โดยเฉพาะการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ได้เลือกสรรทั้งลักษณะดั้งเดิมของตนและการปรับรับและสร้างคุณค่าใหม่ ๆ จากสังคมที่ตนเข้ามาอยู่ มาใช้ในการนิยาม “ความเป็นไทย” ของตน ถึงแม้ว่า “ความเป็นไทย” ของตนจะยังไม่ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ก็ตาม อุตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่จึงไม่ได้มีลักษณะสารัตถะที่สามารถสืบทอดหรือสืบทอดที่บริสุทธิ์ผุดผ่องได้ เนื่องจากอตุลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติเป็นผลของการปะทะประสาน การต่อรองระหว่างสภาวะของการเป็นแรงงานพลัดถิ่น ซึ่งถูกจัดวางในฐานะ “คนอื่น” ในสังคม อตุลักษณ์ของแรงงานเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นพลวัตภายใต้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจจึงเป็นผลอตุลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติจึงไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ “เป็นอยู่” (being) เท่านั้น หากยังรวมถึง “สิ่งที่กำลังจะเป็น” (becoming) ด้วย (Hall 1990 อ้างใน จีรวุฒิ 2547)

บรรณานุกรม

กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ

- 2540 ผลกระทบจากภาวะการเกิด การเจ็บป่วย และการตายของแรงงานข้ามชาติต่อนโยบายสาธารณสุข นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ)

- 2547 คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง? มีจำนวนเท่าไร? ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ?. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

เกษมสันต์ จิณณวาโส

- 2539 แรงงานอพยพจากต่างประเทศ: ข้อเท็จจริง ประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไข. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ และคณะ

- 2546 รายงานการศึกษา “แรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมืองชาวไทใหญ่ในภาคการเกษตร อำเภอ ฝาง จังหวัดเชียงใหม่: สาเหตุและกระบวนการของการเคลื่อนย้าย และผลกระทบทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม” สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฉลองขวัญ อุดทะยอด

- 2543 “ผลกระทบของการจ้างแรงงานต่างชาติต่อความมั่นคงแห่งชาติ: กรณีศึกษาแรงงานพม่า” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จิรัฐฉิ เสนาคำ

- 2547 “แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์” ใน ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ธวัช มณีผ่อง และคณะ

- 2546 “รายงานการวิจัยโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรสาธารณะของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง.” เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นงคราญ ชมพูนุท,ม.ร.ว. และคณะ

- 2547 “แนวทางการพัฒนาระบบฐานข้อมูลแรงงานข้ามชาติเชิงบูรณาการ” ใน กฤตยา อาชวนิจกุล (บก.) **คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง? มีจำนวนเท่าไร? ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ?**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี

- 2542 “วาทกรรมว่าด้วย ‘ชาวเขา’”, **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. ปีที่ 11 (1) กรกฎาคม – ธันวาคม, หน้า 92- 135.

ประภาภรณ์ บุตรเพชร

- 2548 **การจัดระบบแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมืองและทำงานในจังหวัดเชียงราย**. เชียงราย: สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงราย

พรสุข เกิดสว่าง

- 2542 **มุ่งหาแสงตะวัน: ชีวิตของเหล่าประชาชนรากหญ้าจากประเทศพม่าที่มาเป็นแรงงานผิดกฎหมายในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: เพื่อนไร่พรมแดนโครงการประสานความเข้าใจไทย-พม่า สภาเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาแห่งเอเชีย

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร

- 2540 **การเข้ามาในประเทศไทยของคนต่างด้าวเพื่อทำงาน: ข้อสำรวจทางกฎหมาย ปัญหา และทางเลือกนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ฟิลิป มาร์ติน

- 2546 **แนวทางการปรับปรุงการบริหารจัดการแรงงานต่างชาติในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ, องค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน

ภณิการ์ เพชรเขียว

- 2549 “การปรับตัวของแรงงานต่างด้าวชาวพม่าเชื้อสายมอญ : ศึกษาเฉพาะกรณีแรงงานในบริบทสวนยางจังหวัดสุราษฎร์ธานี” **วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**

ยงยุทธ แฉล้มวงษ์ และ ฉล่องภพ สุตังกรกาญจน์

- 2539 **การจัดการแรงงานอพยพต่างชาติในระยะยาว**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ยงยุทธ แฉล้มวงษ์และคณะ

- 2539 **การศึกษาเชิงนโยบายในการจัดการคนงานต่างชาติที่ลักลอบเข้ามาทำงานในประเทศไทย: กรณีศึกษา 4 จังหวัด.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

วรวิทย์ เจริญเลิศ และ บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ

- 2540 **นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐกับการจ้างแรงงานข้ามชาติ.** นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

วอลเดน เบนโล

- 2543 **โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล คีมทอง .สุรนุช ธงศิลา แปลจาก A Siamese tragedy : development & disintegration in modern Thailand.

ศรีนคร วงศ์ใจ

- 2543 “ผลกระทบจากแรงงานพม่าผิดกฎหมายในประเทศไทย ศึกษากรณีอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สมพร พรทิพย์เสถียร

- 2546 “ปัญหาสังคมที่เกิดจากการจ้างแรงงานต่างด้าวที่ตลาดสี่มุมเมือง จ. ปทุมธานี”. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุคนธ์ แวกประยูร

- 2546 **แรงงานหญิงพม่าที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น จังหวัดสมุทรสาคร.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุภางค์ จันทวานิช และคณะ

- 2544 **การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนไทย-พม่าและสถานการณ์เสี่ยงต่อโรคเอดส์ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่น: พื้นที่แม่สอดและแม่สาย.** กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนอุดมศึกษา สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย

อดิสร เกิดมงคล

- 2546 **บันทึกชีวิตแรงงานพม่า: จากแรงงานทาสสู่แรงงานเถื่อน.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า

อดิศร เกิดมงคล และบุษยรัตน์ กาญจนดิษฐ์

- 2548 “ปัญหาแรงงานพม่าและมายาคติความเป็นชาติไทย” จาก
<http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9652.html>

อมรทิพย์ อมราภิบาล และ จิราพร วรเสน

- 2544 **การประเมินความต้องการของเด็กต่างชาติ กรณีศึกษาเด็กพม่าในจังหวัด
 ระนอง.** กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อรพินทร์ พิทักษ์มหาเกตุ.

- 2540 **ภาพรวมของแรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตทำงานในประเทศไทย.
 นครปฐม :** สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

อรัญญา ศิริผล

- 2548 รายงานการวิจัย “**ระหว่างเส้นทางพลัดถิ่น: ประสบการณ์ชีวิตชุมชนไทใหญ่
 กับการค้าแรงงานในมิติทางสังคมวัฒนธรรมบริเวณชายแดนไทย-พม่า**”.
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

อรวรรณ พงศ์พงษ์ และคณะ

- 2547 “**ระบบฐานข้อมูลแรงงานต่างด้าวของสำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการ
 จัดหางาน กระทรวงแรงงาน**” ใน กฤตยา อาชวนิจกุล (บก.) **คนต่างด้าวใน
 ประเทศไทยคือใครบ้าง? มีจำนวนเท่าไร? ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือ
 คำตอบ?** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Anderson, Benedict

- 1990 **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of
 Nationalism.** London & New York: Verso.

Arnold, Dennis

- 2004 **The Situation of Burmese Migrant Workers in Maesot, Thailand.** Working
 Papers Series No. 71, Southeast Asia Research Centre, City University of
 Hong Kong.

Caouette, Therese

- 1999 **Small Dreams Beyond Reach: The Lives of Migrant Children and Youth
 Along the Borders of China, Myanmar and Thailand.** UK: Save the
 Children.

Carsten, Janet

- 1998 "Borders, Boundaries, Tradition and State on the Malaysian Periphery" in Thomas Wilson and Hastings Donnan (eds.) **Boreder Identities: Nation and State at International Frontiers**. Cambridge: Cambridge University Press.

Clifford, James

- 1994 "Diasporas" in *Cultural Anthropology*. 9(3): 302 – 338.

Cohen, Robin

- 1996 "Diaspora and the Nation-State: from Victims to Challengers" **International Affairs**. 72 (3) 507-520.

Gilroy, Paul

- 1997 Diaspora and The Detours of Identity. in Kathryn Woodward, **Identity and Difference** . London: SAGE.

Gupta, Akhil. and James Ferguson

- 1997a Culture, Power, Place: Ethnography at the End of an Era. in Akhil Gupta and James Ferguson (eds.), **Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology** (pp. 1-29), Durham: Duke University Press.
- 1997b Beyond 'culture': space, identity, and the politics of difference. in Akhil Gupta and James Ferguson (eds.), **Culture ,Power, Place: Explorations in Critical Anthropology** (pp. 33-51), Durham: Duke University Press.

Hann,Chris and Ildiko Beller Hann

- 1998 "Markets, Morality and Modernity in North- East Turkey" in Thomas Wilson and Hastings Donnan (eds.) **Boreder Identities: Nation and State at International Frontiers**. Cambridge: Cambridge University Press.

Htay, Sein

- 2005 Economic Report on Burma 2004/2005.

Kook, Lee Sang

- 2005 "Bluntness of Tentacles: Localization of State Agencies in a Border Town in the Thai- Burmese Borderland", paper presented at the International Conference "Transborder Issues in the Greater Mekong Sub-Region", June 30 – July 2, Nevada Grand Hotel, Ubon Ratchathani, Thailand.

Lavie, Smadar and Ted Swedenburg

- 1996 "Introduction: Displacement, Diaspora and Geographies of Identity." in Smadar Lavie and Ted Swedenburg (eds.), **Displacement, Diaspora and Geographies of Identity** Durham & London: Duke University Press.

Leonard, Karen

- 1997 "Finding One's Own Place: Asian Landscapes Re-visioned in Rural California". In Akhil Gupta and James Ferguson (eds.), **Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology** . Durham: Duke University Press.

Lwin, Saw Min

- 2003 **Burma: No Human Rights, No Work, Push Burma's Migrants to Live Vulnerable and Exploited Lives Abroad.** from www.hrsolidarity.net/

Malki, Liisa

- 1997 "National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees". in Akhil. Gupta and James Ferguson (eds.), **Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology** . Durham: Duke University Press.

Shalins, Peter

- 1998 "State Formation and National Identity in the Catalan Borderlands During the Eighteenth Centuries" in Thomas Wilson and Hastings Donnan (eds.) **Boreder Identities: Nation and State at International Frontiers.** Cambridge: Cambridge University Press.

Sai Myo Win

- 1998 "Shan: The Thai-Burma Border Conflict and Shan Resistance" A Paper presented at a Conference of "The Implementation of The Right to Self – Determination as a Contribution to Conflict Prevention" by UNESCO Center of Catalonia.

Sorensen, Birgitt Refslund

- 1997 "The Experience of Displacement: Reconstructing Place and Identities in Sri Lanka". in Karen Fog Olwig and Kirsten Hastrup(eds), **Siting Culture: The Shifting Anthropological Object**. London & New York: Routledge.

The Lahu National Development

- 2002 "Unsetting Moves: The Wa Forced Resettlement Programm in Eastern Shan State 1999-2001" online
<http://www.shanland.org/resources/bookspub/humanrights/wa/>

Vitit Muntarbhorn

- 2005 **Employment and Protection of Migrant Workers in Thailand: National Laws - Practices versus International Labour Standards?** Bangkok: ILO's Mekong Sub-regional Project to Combat Trafficking in Children and Women.

Walker, Andrew

- 2000 **The Legend of the Golden Boat: Regulation, Trade and Traders in the Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma**. Honolulu: University of Hawai'i Press

Wilson, Thomas and Hastings Donnan

- 1998 "Nation, State and Identity at International Borders" in Thomas Wilson and Hastings Donnan (eds.) **Border Identities: Nation and State at International Frontiers**. Cambridge: Cambridge University Press.